

Nederlands Tijdschrift voor
**ENERGIE-
RECHT**

JAARGANG 23 - FEBRUARI 2024

1

mr. M. de Rijke
Voorwoord

prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp
CCS in Nederland - Is drie keer scheepsrecht?

mr. S.T. Kalisvaart LLM en J. Dijkshoorn
Verslag van het 33ste European Law Seminar

mr. I. Brinkman, mr. A.F. Mancosu, mr. L.A.I. Franssen en mr. J.W. Heller
Jurisprudentie

mr. A.A. Kleinhout
Wet- en regelgeving

*mr. Y.A. Chan, mr. M.W.F. Oosterhuis, Dr. D.G. Tempelman L.L.M., mr. B.M. Winters,
mr. C.L. Klapwijk en prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp*
Signaleringen

Nederlands Tijdschrift voor ENERGIERECHT

Uitgeverij Den Hollander BV
Boompkampsweg 1, 7245 WC Laren
tel. 0570 - 751225
e-mail: info@denhollander.info
www.denhollander.info

Hoofredacteur
mr. M. de Rijke (Van der Feltz advocaten)

Redactieleden
mr. I. Brinkman (Pels Rijcken & Droogleeve Fortuijn N.V.)
mr. drs. J.E. Janssen (STEK)
mr. A.A. Kleinhout (De Brauw Blackstone Westbroek)
prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp (Rijksuniversiteit Groningen)
mr. drs. A. Waayer (Shell International B.V.)

Redactiesecretaris
mr. P.B. Gaasbeek (Coupry)

Vaste medewerkers
mr. M.J.J. van Beuge (Houthoff)
mr. F. Elskamp (TenneT)
mr. M.W.F. Oosterhuis (Loyens Loeff N.V.)
mr. B.M. Winters (Allen & Overy LLP)

Redactiesecretariaat
Mr. P.B. Gaasbeek
Carnegieplein 5
2517 KJ Den Haag
tel. 070 - 50 01 600

Abonnementsprijs
Zie: <https://denhollander.info/>

Nieuwe abonnementen
Abonnementen kunnen worden gestart per 1 januari van een kalenderjaar. Valt de aanvraag van een abonnement niet samen met het begin van een kalenderjaar, dan wordt op aanvraag het tarief voor het lopende jaar naar rato berekend indien het abonnement ook in het jaar daaropvolgend wordt afgenomen.

Adreswijziging
Bij adreswijziging wordt u verzocht deze zo spoedig mogelijk en bij voorkeur schriftelijk (per email) door te geven aan de uitgeverij onder vermelding van: adreswijziging Nederlands Tijdschrift voor Energierecht

Beëindiging abonnement
Abonnementen kunnen uitsluitend schriftelijk (per email), tot 1 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een kalenderjaar verlengd.

© **Uitgeverij Den Hollander B.V.**
Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in de auteurswet opgenomen uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd (waaronder het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, ongeacht op welke wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Citeerwijze
NTE 2024, nr. 1
ISSN: 1570-792X

JAARGANG 23 - FEBRUARI 2024 - NUMMER 1

3	<i>mr. M. de Rijke</i> Voorwoord
15	<i>mr. S.T. Kalisvaart LLM en J. Dijkshoorn</i> Verslag van het 33ste European Law Seminar
26	<i>mr. I. Brinkman, mr. A.F. Mancosu, mr. L.A.I. Franssen en mr. J.W. Heller</i> Jurisprudentie
46	<i>mr. A.A. Kleinhout</i> Wet- en regelgeving
58	<i>mr. Y.A. Chan, mr. M.W.F. Oosterhuis, Dr. D.G. Tempelman LLM, mr. B.M. Winters, mr. C.L. Klapwijk en prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp</i> Signaleringen

Voorwoord

mr. M. de Rijke

Voorwoord

In deze aflevering van het NTE is er veel aandacht voor de afvang en opslag van CO₂, oftewel *carbon capture & storage*, kort aangeduid als CCS.

Dr Martha Roggenkamp zet in het artikel *CCS in Nederland – Is drie keer scheepsrecht?* uiteen hoe na mislukte pogingen in Nederland om CO₂ op land en in de zeebodem op te slaan, diverse CCS-projecten nu toch succesvol lijken te worden. Zij beschrijft de voorgeschiedenis van de ontwikkeling van CCS in Nederland en de regulering van ondergrondse opslag van CO₂ in de Mijnbouwwet. Vervolgens bespreekt ze de CO₂-opslagprojecten die in Nederland zijn geïnitieerd en de projecten die nu op stapel staan. Zij signaleert in haar conclusies een aantal hoopgevende verbeteringen ten gunste van de ontwikkeling van CCS.

Recente ontwikkelingen rond CCS stond ook op het programma van het European Energy Law Seminar (EELS) dat op 13 en 14 november 2023 voor de 33ste keer werd georganiseerd door de Nederlandse Vereniging voor Energierecht in samenwerking met de faculteit voor Energierecht van de Universiteit van Oslo. Uit de bijdragen van de sprekers kwam naar voren dat grote behoefte bestaat aan duidelijke regulering van het (grensoverschrijdend) transport van CO₂.

Tijdens het EELS kwam ook een mogelijke concurrent voor ondergrondse opslag aan bod: de opslag van samengeperste lucht oftewel *compressed air storage*, kort aangeduid als CAS. De bijdragen van de sprekers boden inzicht in de status van de ontwikkeling van CAS en de regulering daarvan in Nederland, Denemarken en Duitsland.

In het verslag van het 33^e EELS in deze aflevering vindt u een beschrijving terug van bovengenoemde bijdragen aan het EELS en de overige bijdragen. En als gebruikelijk treft u in deze aflevering ook de vaste rubrieken aan over voor het energierecht relevante wetgeving, jurisprudentie en actualiteiten.

Namens de redactie,

Michelle de Rijke

CCS in Nederland - Is drie keer scheepsrecht?

prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp¹

Van 30 november tot en met 12 december 2023 vond de 28ste *Conference of the Parties* (COP) van het VN Klimaatverdrag plaats in Dubai, Verenigde Arabische Emiraten. Een van de aandachtspunten van deze COP was het beperken van het gebruik van fossiele brandstoffen. Om de doelstelling van de Overeenkomst van Parijs te kunnen behalen zijn partijen onder meer overeengekomen om het gebruik van emissievrije en emissiearme technologieën, waaronder de mogelijke afvang en opslag van CO₂ (carbon capture & storage ofwel CCS), te versnellen.²

1. Inleiding

De ruim geformuleerde mogelijkheid om CCS te kunnen toepassen is een compromis tussen de olieproducerende landen en onder andere de EU. Eurocommissaris voor de Green Deal Hoekstra had tijdens de klimaatop al aangegeven weinig te zien in emissiebeperkende technieken zoals CCS. Volgens hem is CCS alleen een optie voor sectoren waarvoor alternatieve energiebronnen ontbreken, is de techniek te ingewikkeld, wordt CCS nog te weinig toegepast en is het te duur.³

De ontwikkelingen in het Noordzeegebied lijken deze stellingname van Hoekstra te logenstraffen. Sinds het Klimaatakkoord van Parijs van 2015 staat CCS weer in de belangstelling en de Noordzeelanden lijken lessen getrokken te hebben uit eerdere ervaringen met CCS. Het Verenigd Koninkrijk lijkt aan te sturen op een meer sturende en coördinerende rol van overheid door middel van het tenderen van opslaglocaties⁴ en Noorwegen zet in op grootschalige opslag van CO₂ uit binnen- en buitenland via het zogenaamde Northern Light-project.⁵ Duitsland dat bij de invoering van de CCS-richtlijn⁶ (richtlijn 2009/31/EG) had aangegeven niet over te willen gaan op CCS en ook niet van plan was om buiten Duitsland CO₂ te willen gaan opslaan⁷, is inmiddels van mening veranderd.⁸ Wintershall ontwikkeld samen met Equinor een pijpleiding die Wilhelmshaven met het Northern Light-project zal verbinden (de NOR-EG-pijpleiding).⁹ Denemarken heeft het beleid ook drastisch gewijzigd en heeft inmiddels vergunningen verleend voor de opslag van CO₂.¹⁰

Ook Nederland lijkt in een nieuwe fase te zijn beland. Na twee eerdere pogingen - op land en op zee - worden momenteel verschillende CCS-projecten in Nederland ontwikkeld waarbij afgevangen CO₂ via pijpleidingen zal worden getransporteerd naar opslaglocaties op het Nederlandse continentale plat. Het andere project betreft het vervoer van afgevangen CO₂ per schip naar Noorwegen alwaar aansluiting gezocht is met het Northern Light-project. Om een en ander in perspectief te plaatsen zal hieronder eerst kort worden ingegaan op de situatie voorafgaand aan de ontwikkeling van CCS in Nederland, namelijk het gebruik van CO₂ voor industriële doeleinden en de regulering van afvang en transport. Daarna zal een kort overzicht worden geboden van de regulering van ondergrondse opslag van CO₂ in de Mijnbouwwet. Vervolgens zullen de CO₂-opslagprojecten worden besproken. Dit betreft zowel de twee initiële projecten op land en op zee alsmede de huidige projecten die naar verwachting vanaf 2026 van start zullen gaan. Een en ander wordt afgesloten met een korte conclusie.

2. CO₂-afvang en gebruik in Nederland

Afvang en transport van CO₂ is geen nieuw fenomeen. In Nederland wordt al vele decennia CO₂ afgevangen om te worden gebruikt voor diverse industriële doeleinden zoals de frisdrankindustrie en de glastuinbouw. Yara in Sluis vangt al veertig jaar CO₂ af; in 2020 werd circa 1,4 miljoen ton hergebruikt als grond- of hulpstof voor onder andere de

1. Martha Roggenkamp is emeritus hoogleraar Energierecht bij de RUG en honorair hoogleraar Universiteit van Pau, Frankrijk.
2. UNFCCC, 'Outcome of the first global stocktake', 13 december 2023, punt 28 (e). Zie www.unfccc.int.
3. Nu.nl, 7 december 2023.
4. www.nstaauthority.co.uk/regulatory-information/licensing-and-consents/carbon-storage
5. ccsnorway.com/transport-storage-northern-lights/
6. Richtlijn 2009/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 betreffende de geologische opslag van kooldioxide en tot wijziging van Richtlijn 85/

337/EEG van de Raad, de Richtlijnen 2000/60/EG, 2001/80/EG, 2004/35/EG, 2006/12/EG en 2008/1/EG en Verordening (EG) nr. 1013/2006 van het Europees Parlement en de Raad, PB 2009, L140/114.
7. Kohlendioxid-Speicherungsgesetz, 17 augustus 2012 (BGBl I, 1726) beperkte ondergronds CO₂ opslag tot onderzoeks- en demonstratieprojecten.
8. Zie ook Volkskrant, 27 februari 2024, p. 20.
9. wintershalldea.com/en/who-we-are/ccs-and-hydrogen/projects-norway.
10. ens.dk/en/press/very-first-tender-co2-storage-licenses-opening.

frisdrankindustrie.¹¹ Shell vangt CO₂ af ten behoeve van o.a. de frisdrankindustrie en de glastuinbouw in het Westland.¹² De glastuinbouw heeft CO₂ nodig als voedingstof om de groei van gewassen te stimuleren. Hergebruik van afgevangen CO₂ betekent tevens een fikse energiebesparing omdat tuinders hierdoor niet langer aardgas hoeven te verstoken om CO₂ te produceren.¹³ Door aardgas te vervangen voor afgevangen CO₂ in het Europoortgebied, kunnen tuinders aanzienlijke hoeveelheden aardgas per jaar besparen waardoor de uitstoot van CO₂ per jaar eveneens afneemt.

De afgevangen CO₂ kan op verschillende manieren worden vervoerd. Terwijl CO₂ voor de (frisdrank)industrie grotendeels over de weg en binnenwateren wordt getransporteerd, krijgen de tuinders *organic CO₂ for assimilation by plants* (afgekort tot OCAP) geleverd via een netwerk van pijpleidingen. Het netwerk van OCAP¹⁴ heeft een totale lengte van circa 350 kilometer¹⁵ en levert sinds 2005 CO₂ aan tuinders in o.a. het Westland, Pijnacker en Aalsmeer.

Het afvangen en vervoeren van CO₂ ten behoeve van industrieel gebruik kent geen sectorspecifieke wetgeving. Betrokken partijen moeten rekening houden met bestaande wetgeving zoals de milieuwetgeving (c.q. emissievergunningen) en vervoerswetgeving waaronder de Wet wegvervoer goederen, het Besluit vervoer gevaarlijke stoffen en het Besluit Externe Veiligheid Transportroutes. In geval van het vervoer via pijpleidingen geldt sinds 2014 het Besluit en de Regeling externe veiligheid buisleidingen mits de pijpleiding een uitwendige diameter van 70 mm (of een binnendiameter van 50 mm) of meer heeft en een druk van 16 bar of meer.¹⁶ Op grond hiervan dient de exploitant van de CO₂-pijpleiding onder andere rekening te houden met bepaalde zoneringen tussen de pijpleiding en bepaalde gebouwen.¹⁷

Hoewel industrieel hergebruik van CO₂ een aanzienlijke energiebesparing en/of kostenbesparing kan opleveren, leidt dit niet tot een relevante beperking van de CO₂-uitstoot. Een dergelijke emissiebeperking kan wel worden bereikt door de permanente ondergrondse opslag van CO₂. Dergelijke opslag kent wel een specifiek sectorspecifieke regeling en wordt hieronder besproken.

3. De regulering van CO₂-opslag en -transport

3.1. Ondergrondse opslag van CO₂

Ondergrondse opslag van CO₂ vormt onderdeel van het Nederlandse klimaatbeleid. De Uitvoeringsnota Klimaatbeleid die in 1998 aan de Tweede Kamer is aangeboden, behandelde al de mogelijkheid van ondergrondse opslag van CO₂.¹⁸ Destijds was het doel niet zo zeer permanente opslag van CO₂ maar vooral de mogelijkheid tot tijdelijke opslag om een opslagbuffer te vormen voor o.a. de glastuinbouwsector.¹⁹

De Mijnbouwwet van 2003 bood het vooruitzicht tot het verkrijgen van een vergunning voor het opslaan van stoffen.²⁰ De term 'stoffen' was niet gedefinieerd maar uit de kamerstukken blijkt dat de opslag van CO₂ als een concrete mogelijkheid werd beschouwd²¹ en dat CO₂ een stof is. Op grond van een dergelijke vergunning kan CO₂ dus in de ondergrond worden opgeslagen en, indien nodig, voor industrieel gebruik worden teruggehaald. Van deze mogelijkheid is echter nooit gebruik gemaakt.

In toenemende mate richtte het beleid zich op de ontwikkeling van het zogenaamde 'schoon fossiel', d.w.z. de afvangst en de permanente ondergrondse opslag van CO₂. Het Platform Nieuw Gas heeft zich vanaf 2005 hiervoor ingezet met het idee dat Nederland met betrekking tot CO₂-opslag in Europa een vooraanstaande rol zou kunnen spelen vanwege de vele opslagmogelijkheden onshore en offshore in de vorm van (lege) olie- en gasvelden, aquifers en kolenlagen.²²

3.2. Permanente opslag van CO₂

In tegenstelling tot de reguliere (dus tijdelijke) opslag, wordt de permanente opslag van CO₂ beschouwd als één van de mogelijkheden om CO₂-uitstoot in de atmosfeer te beperken. Afgevangen en permanent opgeslagen CO₂ wordt beschouwd als niet uitgestoten. Dit uitgangspunt ligt ook ten grondslag aan richtlijn 2009/31/EG. Deze richtlijn beschouwt bovendien de afvang en permanente opslag van CO₂ (ofwel CCS) uitdrukkelijk als een over-

11. Yara Sluiskil B.V., Kijk op Yara – Samen klaar voor de toekomst, p. 4. Zie www.yara.nl/contentassets/6ca92ab7997f4f3faa50fd9ada6d6855/2210781-duurzaamheidsverslagsite.pdf.

12. Shell, Zes vragen over het afvangen en gebruiken van CO₂ en Shell Nederland, 31 maart 2021, www.shell.nl/over-ons/nieuws/nieuwsberichten-2021/zes-vragen-over-het-afvangen-en-gebruiken-van-co2-en-shell-nederland.html.

13. Sinds de ontdekking van het Groningenveld, heeft de Nederlandse glastuinbouw gedurende vele decennia tegen een lage prijs aardgas geleverd gekregen dat o.a. verstoekt werd om CO₂ te produceren. Het Europese Hof van Justitie heeft zich eind jaren '90 van de vorige eeuw al moeten buigen over de vraag of deze lage gastarieven gekwalificeerd moeten worden als staatsteun. Zie o.a. M.M. Roggenkamp et al (red), *Energy Law in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 254.

14. OCAP CO₂ B.V. te Schiedam, een 100% dochteronderneming van Linde Gas.

15. Naast 100 kilometer hoofdtransportnet, ligt er ongeveer 250 kilometer aan distributienetten.

16. Art 1 sub 2 en- art. 2 sub e Regeling externe veiligheid buisleidingen

17. Zie G. Renkema, 'De externe veiligheid van aardgasleidingen in Nederland', *NTE* 2009, nr. 6, p. 303-317.

18. TK 1998-1999, 26603, nr. 2.

19. TK 1998-1999, 26603, nr. 2, pp. 42, 57 en 72.

20. Art. 25 Mijnbouwwet.

21. TK 1998-1999, 26219, nr. 7, p. 19-20.

22. edepot.wur.nl/177047.

gangstechniek die moet bijdragen aan de matiging van de klimaatverandering.²³

Ten aanzien van de afvang en het transport bevat richtlijn 2009/31/EG een beperkt aantal bepalingen dat heeft geleid tot aanpassingen aan bestaande EU wetgeving, waaronder de IPPC-richtlijn, de MER richtlijn, de milieu-aansprakelijkheidsrichtlijn, de EU ETS richtlijn en de kaderrichtlijn afvalstoffen.²⁴ Op grond van deze wijzigingen geldt onder meer dat (i) afgevangen CO₂ in het kader van de richtlijn geen afval is, en (ii) bedrijven die een emissievergunning hebben en CO₂ afvangen en permanent opslaan, de daardoor ongebruikte emissierechten kunnen verhandelen.

De hoofdmoot van de richtlijn betreft echter het regime dat erop toeziet dat afgevangen CO₂ veilig en permanent kan worden opgeslagen in daarvoor geschikte geologische opslaglocaties op land dan wel in de exclusieve economische zone ('EEZ') van de Europese kuststaten. Hiervoor sluit de EU wetgever aan bij de uitgangspunten van de EU koolwaterstoffenrichtlijn (richtlijn 94/22/EEG), namelijk het verlenen van een vergunning (exploratie- en/of opslagvergunning) op basis van transparante en non-discriminatoire voorwaarden. In overeenstemming met deze uitgangspunten is in 2011 richtlijn 2009/31/EG omgezet in de Mijnbouwwet.²⁵ De Nederlandse wetgever heeft de tekst en inhoud van de richtlijn vrijwel één op één overgenomen, maar sindsdien is het regime ten behoeve van CCS in de Mijnbouwwet uitgebreid en aangevuld.

3.2.1. Vergunningen

Om te beoordelen of een geologische formatie geschikt is voor ondergrondse opslag van CO₂ kan onderzoek gedaan worden naar eventuele opslagcomplexen. Lidstaten kunnen hiervoor gebruik maken van een opsporingsvergunning.²⁶ In overeenstemming met de richtlijn is het in Nederland verboden om zonder vergunning CO₂-opslagcomplexen op te sporen.²⁷ Indien gebruik gemaakt wordt van (vrijwel) lege gasvelden zal een dergelijk onderzoek vaak niet nodig zijn omdat er voldoende geologische informatie beschikbaar is over het reservoir en op grond daarvan direct kan worden overgaan tot het aanvragen van een opslagvergunning.

Bij het verlenen van een opslagvergunning gelden een aantal algemene beginselen uit de mijnbouwsector. Dit betekent dat een vergunning exclusief is en niet kan worden verleend voor een gebied waarvoor reeds een opslag- of winningsvergunning is verleend.²⁸ Indien de houder van een opsporingsver-

gunning de geschiktheid van een locatie heeft aangetoond, zal aan deze persoon in beginsel ook een opslagvergunning worden verleend.²⁹ Indien een opslagvergunning wordt aangevraagd zonder voorafgaande opsporingsvergunning geldt het beginsel dat een vergunning in concurrentie wordt verleend en de aanvraag wordt gepubliceerd opdat anderen voor hetzelfde gebied een opslagvergunning kunnen aanvragen.³⁰ Bij de beoordeling van de aanvragen wordt onder andere gekeken naar de technische en financiële mogelijkheden van de aanvrager, de wijze waarop de opslag zal worden uitgevoerd en eerdere ervaringen met de aanvrager, het belang van de veiligheid van omwonenden en nabijgelegen infrastructuur, het milieu en planmatig gebruik van delfstoffen. In geval van meerdere gelijkwaardige aanvragen, is het doelmatig en voortvarend opslaan van doorslaggevend belang.³¹ De vraag is echter of een situatie van een gelijkwaardige aanvraag zich zal voordoen indien een vergunning wordt aangevraagd voor opslag in een (vrijwel) leeg gasveld door een partij die voorheen (mede) de winningsvergunning hield. Deze partij zal immers een voorsprong hebben ten aanzien van geologische en technische kennis van het opslagcomplex.

De opslagvergunning kan aan een of meerdere personen worden verleend.³² Bij het verlenen van een opslagvergunning worden voorwaarden gesteld inzake het tijdvak van de injectie van CO₂, de samenstelling van de CO₂-stroom, de totale hoeveelheid opgeslagen CO₂, de maximale druk, monitoring etc.³³ Tevens geldt de verplichting om derden op basis van redelijke, transparante en non-discriminatoire voorwaarden van een opslagvoorkomen gebruik te laten maken, mits er voldoende capaciteit beschikbaar is en de technische specificaties overeenkomen.³⁴ Ook dient de vergunninghouder financiële zekerheid te stellen om te garanderen dat wordt voldaan aan alle verplichtingen uit de opslagvergunning en dat kosten en schade die verband houden met de opslag op de vergunninghouder kunnen worden verhaald. Tevens is van belang dat de injectie en opslag van CO₂ geschiedt op basis van een goedgekeurd monitoringsplan om te zien of de geïnjecteerde CO₂ zich gedraagt zoals verwacht en dat de vergunninghouder in het bezit dient te zijn van een emissievergunning in geval er toch CO₂ zouden ontsnappen.

In tegenstelling tot een koolwaterstofvergunning, dient zowel de aanvraag als de concept-opslagvergunning aan de Europese Commissie te worden voorgelegd opdat deze hierover een advies kan uitbrengen.³⁵ Op grond van dergelijke evaluaties krijgt de Commissie meer inzicht in deze specifieke mate-

23. Overweging 4 richtlijn 2009/31/EG.
24. Artt. 31 t/m 37 richtlijn 2009/31/EG.
25. Dit betreft hoofdstuk 3 (de huidige artt. 25 t/m 32) Mijnbouwwet.
26. Artt. 4 en 5 richtlijn 2009/31/EG.
27. Art. 25 lid 1 sub b Mijnbouwwet.
28. Art. 26 Mijnbouwwet.
29. Art. 26a Mijnbouwwet.
30. Art. 26b Mijnbouwwet.
31. Art. 27 Mijnbouwwet.
32. Art. 22 Mijnbouwwet.
33. Art. 31 d Mijnbouwwet.
34. Art. 32 Mijnbouwwet.
35. Art. 10 richtlijn 2009/31/EG en Art. 31c Mijnbouwwet.

rie³⁶ en kan een bijdrage worden geleverd aan het versterken van het vertrouwen van het publiek in CCS.³⁷

3.2.2. *Sluiting en overdracht verantwoordelijkheid*

Nadat de opslaglocatie met CO₂ is gevuld, kan de opslaglocatie worden afgesloten. Dit geschiedt op basis van een goedgekeurd sluitingsplan. De verantwoordelijkheid voor het afgesloten complex kan vervolgens pas na 20 jaar na sluiting worden overgedragen aan de bevoegde autoriteit (= de Staat).³⁸ Dit is echter alleen mogelijk indien alle beschikbare informatie aantoont dat het opgeslagen CO₂ volledig en eeuwigdurend ingesloten zal blijven. Nadat de verantwoordelijkheid is overgedragen, kunnen eventuele kosten niet langer op de exploitant worden verhaald, tenzij er sprake is van schuld of nalatigheid van de exploitant vóór de overdracht van de verantwoordelijkheid. Daarnaast moet de exploitant vóór de overdracht van de verantwoordelijkheid aan de bevoegde autoriteit een financiële bijdrage ter beschikking stellen op basis van nader door de lidstaten vast te stellen regels ten behoeve van de kosten die verband houden met de CO₂-opslag, zoals monitoringskosten gedurende een periode van 30 jaar na sluiting. Dit is een financiële bijdrage in aanvulling op de eerder genoemde door de exploitant te stellen financiële zekerheid.

3.3. *Transport van CO2*

Hoewel er verschillende manieren zijn om CO₂ te vervoeren, vormen het vervoer per pijpleiding en schip de belangrijkste opties in de CCS keten. Beide manieren worden hieronder besproken.

3.3.1. *Vervoer per pijpleiding*

Hoewel richtlijn 2009/31/EG zich niet beperkt tot het transport per pijpleiding en andere transportmogelijkheden openlaat, is het duidelijk dat de Europese wetgever het vervoer via pijpleidingen in gedachten had. De summiere regels die in de richtlijn zijn opgenomen, gelden alleen dit type vervoer.

Waar moeten vervoerders rekening mee houden? Dit betreft om te beginnen bepalingen inzake de bescherming van het milieu en het klimaat. De richtlijn verplicht dat een milieueffectrapportage wordt

uitgevoerd ten behoeve van de aanleg en exploitatie van een CO₂-pijpleiding mits deze een bepaalde lengte en diameter heeft.³⁹ Tevens wordt de exploitant van een CO₂-pijpleiding verplicht tot het hebben van een emissievergunning. Evenals de houder van een opslagvergunning dient de pijpleidingexploitant verplicht te kunnen worden om emissierechten in te kopen indien er onverwacht een lekkage zou optreden.⁴⁰

Vervolgens reguleert de richtlijn ook, tot op zekere hoogte, het gebruik van CO₂-pijpleidingen. Evenals het regime in de gasrichtlijn terzake van upstream gasleidingen⁴¹, bevat richtlijn 2009/31/EG een beperkte vorm van derden-toegang, d.w.z. onderhandelingen tussen een derde en een pijpleidingexploitant met beperkte mogelijkheden om toegang te weigeren. De weigeringsgronden hebben, onder andere, betrekking op: a) het gebrek aan capaciteit, b) onverenigbaarheid van technische specificaties, en c) redelijke behoeften van de eigenaar/exploitant.⁴² Omdat CO₂-pijpleidingen evenals gasproductieleidingen natuurlijke monopolies vormen dan wel een *essential facility* zijn, kan aangenomen worden dat derden kunnen teruggevallen op de Mededingingswet indien er onenigheid bestaat over de toepassing van deze weigeringsgronden.⁴³

Deze uitgangspunten zijn ook opgenomen in artikel 32 van de Mijnbouwwet. De exploitant van een CO₂-pijpleiding is verplicht om derden op basis van redelijke, transparante en niet-discriminerende voorwaarden toegang te verlenen. De exploitant kan een verzoek om CO₂ te transporteren alleen weigeren op basis van eerdergenoemde gronden. Een beroep op een gebrek aan capaciteit of aansluitmogelijkheden kan niet worden gehonoreerd indien de exploitant het gebrek kan opheffen met het uitvoeren van werkzaamheden die de capaciteit en/of de aansluitmogelijkheid vergroten mits dit economisch verantwoord is, de verzoeker bereid is voor de werkzaamheden te betalen en de uit te voeren werkzaamheden geen negatief effect hebben op de milieuveiligheid van het CO₂-transport.

Opgemerkt moet worden dat bovenstaande bepalingen alleen gelden ten aanzien van CO₂-pijpleidingen die onderdeel vormen van de CCS-keten⁴⁴ en dus niet voor andere CO₂-pijpleidingen zoals de OCAP-pijpleiding. Met andere woorden, er is geen emissievergunning noch een milieueffectrapportage vereist voor pijpleidingen zoals de OCAP-pijpleiding. Voor dergelijke pijpleidingen geldt eveneens geen sector-specifieke toegangsregeling, maar ook hier kunnen

36. 'Accompanying Document to the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Geological Storage of Carbon Dioxide: Impact Assessment', COM (2008) 18 final, par. 135.
37. Overweging 25 richtlijn 2009/31/EG.
38. Art. 31 j Mijnbouwwet.
39. Overweging 17 en art. 31 richtlijn 2009/31/EG.
40. M. M. Roggenkamp, 'Pijpleidingen en CO2 transport', NTE 2010, nr. 5/6, p. 234
41. Art. 34 richtlijn 2009/73/EG.
42. Art. 21 richtlijn 2009/31/EG.
43. Art. 17 Gaswet bepaalt bijvoorbeeld dat de Mededingingswet mede van toepassing is ten aanzien van het verrichten van transport van gas met behulp van een gasproductienet op het continentaal plat.
44. Zie het overzicht van de activiteiten opgenomen in artikel 2 Besluit Handel Emissierechten en het Besluit Milieueffectrapportage (onderdeel C 8.1) waar expliciet verwezen wordt naar het transport van broeikasgassen via pijpleidingen met het oog op geologische opslag op een opslaglocatie.

derden in beginsel teruggevallen op het mededingingsrecht.

3.3.2. Vervoer per schip

Het vervoer van CO₂ per schip valt buiten het bereik van richtlijn 2009/31/EG, maar neemt aan belang toe. Het vervoer per schip geschiedt onder een afwijkend juridisch kader. Relevant zijn internationale verdragen die betrekking hebben op de veiligheid en aansprakelijkheid van het transport van CO₂ per schip. Voorbeelden hiervan zijn het SOLAS Verdrag en de daaraan gekoppelde International Gas Carrier Code die betrekking hebben op de bouw van gastankschepen en de veiligheid van het scheeptransport van diverse gassen, waaronder CO₂. Aansprakelijkheid voor de uitstroom van CO₂ valt onder het Internationaal Verdrag inzake aansprakelijkheid en vergoeding voor schade in verband met vervoer over zee van gevaarlijke en schadelijke stoffen van 1996 (HNS verdrag).⁴⁵ Naar verwachting zal dit laatste verdrag in 2024 in werking treden.⁴⁶

Een andere kwestie betreft de uitstoot van CO₂ tijdens het vervoer per schip. Een dergelijke uitstoot kan samenhangen met het brandstofverbruik van de scheepsmotoren tijdens de voortdrijving van het schip en/of het gevolg zijn van een mogelijke ontsnapping van CO₂ vanwege een ongeval dan wel een beschadiging aan het schip. In dit kader is het van belang dat vanaf 2024 het Europese emissiehandelssysteem ook geldt ten aanzien van het maritieme vervoer.⁴⁷ Dit geldt om te beginnen ten aanzien van schepen van 5000 bruto tonnage die zich verplaatsen tussen EU-havens en havens buiten de EU.⁴⁸ Deze schepen vallen onder de doelstelling van de gewijzigde ETS-richtlijn⁴⁹ en de monitorings-, rapportage- en verificatieverplichting van Verordening 2023/957.⁵⁰ Vanaf 2024 zijn scheepseigenaren dan wel –exploitanten verplicht om emis-

sierchten via een veilig in te kopen en ter compensatie van de gemeten uitstoot voor 1 oktober in te leveren.⁵¹ Deze inleveringsplicht wordt berekend aan de hand het type schip evenals de soort en hoeveelheid gebruikte brandstoffen. Niet duidelijk is of de motoring-, rapportage en verificatieplicht ook geldt ten aanzien CO₂ dat per schip wordt vervoerd en of de scheepsmaatschappijen ook verplicht kunnen worden tot het inleveren van emissierechten als gevolg van een onverwachte CO₂-uitstoot in het kader van een lekkage of schade aan het schip. De Europese Commissie erkent deze problematiek en heeft inmiddels aangekondigd dat het voornemens is om regels te ontwikkelen op grond waarvan aansprakelijkheid voor lekkage van CO₂ zal gaan gelden voor alle vervoersmodaliteiten.⁵²

3.3.3. Grensoverschrijdend vervoer van CO₂

Een belangrijk struikelblok voor het grensoverschrijdend vervoer en opslag van CO₂ was het London Protocol.⁵³ Artikel 6 van het London Protocol verbiedt de export van afvalstoffen of andere stoffen door Verdragsluitende Partijen ten behoeve van dumping, d.w.z. de opslag van afvalstoffen of andere stoffen in de zeebodem en de ondergrond daarvan door middel van schepen en door de mens gemaakte constructies op zee (waaronder pijpleidingen).⁵⁴

Omdat deze bepaling een belemmering vormt voor grensoverschrijdend transport en opslag van CO₂, hebben een aantal Verdragsluitende Partijen een voorstel ingediend tot aanpassing van deze bepaling om grensoverschrijdend vervoer van CO₂ ten behoeve van CCS te faciliteren. Op grond van art. 21 van het London Protocol is in beginsel een 2/3 meerderheid vereist voordat een wijziging in werking kan treden. Omdat een dergelijke meerderheid niet mogelijk bleek, hebben Nederland en Noorwegen in 2009 een resolutie ingediend om het landen

45. Zie meer uitgebreid H.D. Boekholt, 'Scheeptransport van CO₂ voor permanente opslag offshore', NTE 2003/4, pp. 182-192.

46. Het verdrag treedt in werking nadat twaalf partijen het verdrag hebben getekend. Eind 2023 hadden acht landen het verdrag geratificeerd. Nederland zal gezamenlijk met België en Duitsland ratificeren. Inmiddels heeft Nederland op 15 februari 2024 het wetsvoorstel zonder stemming aangenomen. Op grond van het HNS-verdrag geldt een verkeringsplicht, een maximumbedrag bij schade en de instelling van een fonds voor slachtoffers als hun schade niet volledig wordt vergoed door de scheepseigenaar.

47. Zie hiervoor Richtlijn (EU) 2023/959 van 10 mei 2023 tot wijziging van Richtlijn 2003/87/EG tot vaststelling van een systeem voor de handel in broeikasgasemissierechten binnen de Unie en Besluit (EU) 2015/1814 betreffende de instelling en de werking van een marktstabiliteitsreserve voor de EU-regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten, en Verordening 2023/957 van 10 mei 2023 tot wijziging van Verordening (EU) 2015/757 om maritieme vervoersactiviteiten in het EU-emissiehandelssysteem op te nemen en te voorzien in de monitoring, rapportage en verificatie van emissies van aanvullende broeikasgassen en emissies van aanvullende scheepstypes.

48. De Europese Commissie zal in 2026 beoordelen of het regime ook zal gaan gelden ten aanzien van kleinere zeeschepen (tussen 400 en 5000 bruto tonnage).

49. Art. 2 lid 1 bepaalt dat de richtlijn geldt ten aanzien van activiteiten opgenomen in Bijlage I, dat onder andere refereert aan "Maritieme vervoersactiviteiten die onder Verordening (EU) 2015/757 vallen".

50. De toepassing van de regeling hangt onder af van de bepaling of de vertrek- en/of aanloophavens gelegen in de EU of daarbuiten. Zie verder climate.ec.europa.eu/eu-action/transport/reducing-emissions-shipping-sector/faq-maritime-transport-eu-emissions-trading-system-ets_en.

51. Deze inleverplicht wordt gefaseerd ingevoerd en begint met 40% van de benodigde emissierechten in 2024, tot 70% in 2025 en 100% in 2026.

52. Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's – Naar een ambitieuzer beheer van koolstof in de EU, 6 februari 2023, COM(2024) 62 final, p. 11..

53. 1996 Protocol to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matters, 1972. Zie www.wco.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/PROTOCOLAmended2006.pdf

54. Art. 1 sub 4 London Protocol.

die het amendement hebben geratificeerd en in afwachting zijn van de aanname van het amendement, toe te staan onderling alvast CO₂ te transporteren en op te slaan. Deze uitzondering geldt slechts voor die landen die deze gecreëerde uitzondering hebben geratificeerd. Momenteel geldt deze uitzondering voor België, Denemarken, Nederland, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Zweden.⁵⁵ Dit betekent dat grensoverschrijdend vervoer en opslag van CO₂ in het Noordzeegebied sinds 2020 mogelijk is.

3.4. Financiering CCS

Zoals eerder aangegeven is de achterliggende gedachte bij richtlijn 2009/31/EG dat industriële partijen die CO₂ afvangen en permanent opslaan over deze hoeveelheden niet jaarlijks emissierechten hoeven in te leveren bij de nationale emissieautoriteit (in Nederland is dit de Nederlandse Emissieautoriteit, NEA) en dat met de handel van deze emissierechten de opslag (en het transport) kan worden gefinancierd. Hoewel de prijs van deze emissierechten inmiddels sterk is gestegen, is deze sinds de invoering van het EU ETS gedurende lange periode relatief laag geweest.

Om CCS mogelijk te maken, zijn aanvullende maatregelen nodig gebleken. Op EU niveau zijn verschillende mogelijkheden ontwikkeld voor extra financiering in het kader van sociaal-economische ontwikkelingen (o.a. *Recovery and Resilience Facility*⁵⁶ en *Just Transition Fund*⁵⁷), innovatieve technieken (*Innovatie Fonds*⁵⁸) dan wel specifiek de ondersteuning van grensoverschrijdende CO₂ transportnetwerken (*Connecting Europe Facility*⁵⁹ ofwel CEF). Dit laatste fonds kan ook worden ingezet ten behoeve van de ontwikkeling van Trans-Europese Netwerken voor Energie (TEN-E). In het kader van het TEN-E beleid zijn in 2021 vijf CCS projecten aangewezen als projecten van gemeenschappelijk belang (*Projects of Common Interest* of PCI) en is in december 2023 besloten om een aanzienlijk deel van de CEF-fondsen te gebruiken voor de ontwikkeling van vier projecten ten behoeve van de opslag en het transport van CO₂, o.a. in en nabij de haven van Rotterdam.⁶⁰

Op nationaal niveau is het van belang dat in 2020 de subsidieregeling ten behoeve van de stimulering van duurzame energieproductie (SDE) is uitge-

breid tot een subsidie ter stimulering van duurzame energieproductie en klimaattransitie. Dit betekent dat behalve duurzame energieproductiemethoden ook technieken ondersteund kunnen worden die de CO₂-uitstoot reduceren, waaronder CCS.⁶¹ Tevens kan gebruik gemaakt worden van subsidieregelingen om de haalbaarheid van grootschalige CCS projecten te onderzoeken (Topsector Energie regeling) of van demonstratieprojecten voor CCS (Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie).⁶² Verschillende Nederlandse projecten hebben inmiddels gebruikt gemaakt van de mogelijkheid van een SDE++ subsidie voor CO₂-afvang en/of CO₂-opslag. Deze worden hieronder besproken.

4. CCS-projecten

Pogingen om CO₂ af te vangen en vervolgens permanent ondergronds op te slaan worden al ruim 20 jaar ontwikkeld. Hieronder volgt een kort overzicht van deze pogingen en een korte analyse waarom deze aanvankelijk niet succesvol bleken te zijn.

4.1. Eerste poging: opslag op land

De eerste poging tot permanente opslag van CO₂ betrof een 'pilot' van Shell in Barendrecht. De bedoeling was dat Shell CO₂ zou afvangen bij haar raffinaderij in Pernis en vervolgens de afgevangen CO₂ zou opslaan in een (leeg) gasveld te Barendrecht. Shell was tevens via NAM concessionaris (sinds 2003 vergunninghouder) van dit relatief kleine gasveld onder de wijk Carnisselande, waar plaats zou zijn voor 0,8 megaton CO₂. De bedoeling was dat na afloop van de opslag in dit kleine veld er een evaluatie zou plaatsvinden. Afhankelijk van de uitkomst daarvan zou een vergunning verleend kunnen worden voor opslag in een tweede veld bij Barendrecht-Ziedewij alwaar ongeveer 9 megaton CO₂ opgeslagen zou kunnen worden.

De pogingen om in Barendrecht CO₂ op te slaan zijn in 2007 gestart en als juridische basis gold de nieuwe opslagvergunning die in 2003 in de Mijnbouwwet was opgenomen (zie paragraaf 3.1). Dit opslagproject stuitte echter snel op veel weerstand van omwonenden die bevreesd waren voor de veiligheid. Hoe-

55. Deze uitzondering geldt eveneens voor de Republiek Korea. Zie o.a. Resolutie LP3(4) inzake de wijziging van Artikel 6 van het Protocol van Londen, aangenomen op 30 oktober 2009, Belgisch Staatsblad 24 November 2022, p. 82625.

56. Verordening (EU) 2021/241 van 12 februari 2021 tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit.

57. Verordening (EU) 2021/1056 van 24 juni 2021 tot oprichting van het Fonds voor een rechtvaardige transitie

58. Verordening (EU) 2023/2537 van 15 september 2023 tot wijziging van Gedelegeerde Verordening (EU) 2019/856 houdende aanvulling van Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad met betrekking tot de werking van het innovatiefonds.

59. Verordening (EU) 2021/1153 van 7 juli 2021 tot vaststelling van de Connecting Europe Facility en tot intrekking van Verordeningen (EU) 1316/2013 en (EU) 283/2014.

60. energy.ec.europa.eu/news/connecting-europe-facility-nearly-eu600-million-energy-infrastructure-contributing-decarbonisation-2023-12-08_en.

61. Zie Besluit Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie van 2022. Artikel 1 sub y verwijst expliciet naar de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen door middel van CO₂ afvang en opslag.

62. Regeling van de Minister voor Klimaat en Energie van 15 maart 2022 tot wijziging van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies in verband met de aanpassing van enkele subsidiemodules voor de Topsector energieprojecten en tot wijziging van de Regeling openstelling EZK- en LNV-subsidies 2022 in verband met de openstelling van de subsidiemodules HER+, DEI+, TSE Industrie studies en TSE Industrie O&O, Staatscourant 2022, 8113

wel richtlijn 2009/31/EG destijds nog niet was aangenomen en dus nog niet in de Mijnbouwwet was omgezet, had de Minister van Economische Zaken (hierna 'minister') wel toegezegd om de bij de vergunningverlening met de daarin opgenomen zwaardere uitgangspunten rekening te houden.⁶³ Desalniettemin heeft de minister vanwege de zeer grote publieke oppositie, het in 2010 niet aangedurfd om een opslagvergunning te verlenen.⁶⁴ Een belangrijke consequentie van de discussie omtrent de verlening van deze CO₂-opslagvergunning is dat toen besloten is om alleen nog maar te opteren voor CO₂-opslag in de EEZ.

4.2. Tweede poging: permanente opslag offshore

Vlak daarna is begonnen met het ontwikkelen van projecten die beoogden om CO₂ in de zeebodem op te slaan. Voorbeelden hiervan zijn het 'Green Hydrogen'-project en het 'ROAD'-project.

Het 'Green Hydrogen'-project betrof een grensoverschrijdend CCS-project waarbij afvang zou plaatsvinden bij Air Liquide nabij Rotterdam (en mogelijk later vanuit de vestiging in Antwerpen). De afgevangen CO₂ zou vervolgens gedurende een periode van 10 jaar per schip naar het Deense continentale plat worden vervoerd alwaar het ten behoeve van '*enhanced oil recovery*' zou worden geïnjecteerd in een bijna leeg olieveld dat geëxploiteerd werd door Maersk. De bedoeling was dat dit project in 2016 van start zou gaan. Dit is om twee redenen niet gelukt. Ten eerste, was er een financieringsprobleem omdat de toegezegde NER300-middelen eind 2012 door de EU werden ingetrokken en de prijs van de emissierechten te laag was om de operationele kosten te dekken. Ten tweede, werd dit project geconfronteerd met de bepaling uit artikel 6 van het London protocol dat grensoverschrijdend transport ten behoeve van 'dumping' niet is geoorloofd (zie hierboven paragraaf 3.3.3). Hoewel beargumenteerd kan worden dat injectie van CO₂ ten behoeve van '*enhanced oil recovery*' geen dumping is omdat het ten dienste van de winning, blijft er na afloop van de winning wel CO₂ achter in het reservoir en kan er uiteindelijk wel sprake zijn van opslag in de zeebodem en dus dumping.

In dezelfde periode werd het Rotterdam Opslag en Afvang Demonstratieproject (afgekort tot ROAD) ontwikkeld. Dit project heeft internationaal veel aandacht getrokken. Het project betrof een joint venture tussen E.On (thans Uniper), GDF SUEZ (thans Engie) en Taqa. De bedoeling was om CO₂ af te vangen bij de elektriciteitscentrale MPP3 van Uniper op de Maasvlakte en deze vervolgens via een 25 km (20 km offshore) pijpleiding te transporteren

naar reservoirs van Taqa in P15 en P18-4 op zo'n 20-40 km van Rotterdam.⁶⁵ Het oorspronkelijke doel was om in 2015 te beginnen met de opslag van CO₂. Hiervoor stonden alle seinen op groen omdat alle vergunningen waren verleend voor zowel de afvang van CO₂ aan de emittenten als de permanente opslag van CO₂ in blok P18-4 van Taqa (inclusief de beoordeling en het advies van de Europese Commissie). Ook waren in 2015 alle benodigde vergunningen verleend voor het transport (aanleg en gebruik van de pijpleiding). Evenals het 'Green Hydrogen'-project werd ook dit project geconfronteerd met een financieringsprobleem vanwege de lage prijs van de emissierechten. De belangrijkste reden voor het uitblijven van succes was echter het beleid van de Nederlandse overheid aangaande de vervroegde sluiting van de kolencentrales.⁶⁶ Hierdoor was er niet langer een langetermijnperspectief voor ROAD. Het besluit om ROAD te beëindigen, illustreert dat het weinig zin heeft om de CCS-techniek te concentreren op de elektriciteitssector. De verduurzaming van deze sector kan immers ook gerealiseerd worden door het vervangen van fossiele brandstoffen door hernieuwbare energiebronnen. CCS zal echter relevant zijn en blijven voor andere CO₂-uitstotende industrieën.

4.3. Recente CO₂-opslagprojecten

Momenteel worden verschillende CCS-projecten ontwikkeld. Dit betreft onder meer een grensoverschrijdend CCS-project van Yara (Cactus) en twee 'nationale' CCS-projecten, namelijk Porthos en Aramis. In tegenstelling tot het Cactus- en Porthos-project is ten aanzien van Aramis nog geen investeringsbesluit genomen.

4.3.1. *Cactus: Nederlands-Noors Grensoverschrijdend CCS-project.*

Yara Sluiskil heeft in 2023 een overeenkomst (een afnamecontract) gesloten met Northern Lights om in Nederland afgevangen CO₂ permanent in de Noorse zeebodem op te slaan. Terwijl een deel van de afgevangen CO₂ in Nederland voor industriële doeleinden wordt gebruikt (zie paragraaf 2), zal het resterende deel vanaf 2026 vloeibaar worden gemaakt en naar Noorwegen worden verscheept. Op deze wijze kan Yara vanaf 2026 de CO₂-uitstoot met 800.000 ton per jaar reduceren en kan in 2030 de CO₂-uitstoot met 1,5 miljoen ton worden gereduceerd.⁶⁷

Het beoogde grensoverschrijdende transport en de ondergrondse opslag in de Noorse zeebodem wordt inmiddels gefaciliteerd door de uitzondering die door Noorwegen en Nederland is gecreëerd ten aanzien van artikel 6 London Protocol (zie paragraaf

63. TK 2008-2009, 31510, nr. 36.

64. www.gemeente.nu/bedrijfsvoering/vergunningen/geen-opslag-co2-in-barendrecht/

65. Los hiervan was E.On samen met GDF Suez verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het ROAD-project.

66. L.S. Braaksma, K.J. de Graaf, M.M. Roggenkamp, "Afscheid van kolen(centrales): waar een wil is, is een wet?", *Ars Aequi*, 2019, pp.449-458.

67. www.yara.com/corporate-releases/yara-invests-in-ccs-in-sluiskil-and-signs-binding-co2-transport-and-storage-agreement-with-northern-lights-the-worlds-first-cross-border-ccs-agreement-in-operation2/

3.3.3). Een andere kwestie met betrekking tot deze samenwerking met Noorwegen was dat Yara geen gebruik kan maken van de SDE++-regeling omdat deze alleen geldt ten aanzien van CCS-projecten in Nederland. Voor de financierbaarheid van dit project is het derhalve van belang dat het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (hierna 'EZK') op 30 oktober 2023 heeft aangekondigd dat Yara, in het kader van de verduurzaming, een subsidie van 30 miljoen euro krijgt voor dit CCS-project op grond van artikel 2, lid 1, onderdelen a en h, van de Kaderwet EZK- en LNV-subsidies.⁶⁸

4.3.2. Porthos

Porthos staat voor 'Port of Rotterdam CO₂ Transport Hub & Offshore Storage' en wordt ontwikkeld door 'Porthos CO₂ Transport and Storage C.V.' met als vennoten het Havenbedrijf Rotterdam, Gasunie en Energiebeheer Nederland (EBN). Het project omvat het transport van CO₂ per pijpleiding vanuit Rotterdam en de permanente opslag van CO₂ in de bodem van het Nederlandse deel van de Noordzee. Het transport en de opslag wordt uitgevoerd door staatsdeelnemingen in een marktconforme rol. Terwijl het Havenbedrijf Rotterdam betrokken is bij de ontwikkelingen op land, zal Gasunie deelnemen in het CO₂-transport⁶⁹ en richt EBN zich met instemming van de minister⁷⁰ op de opslag van CO₂ in de zeebodem.⁷¹ In tegenstelling tot het eerdergenoemde ROAD-project zijn commerciële partijen die CO₂ afvangen niet direct bij het project betrokken. Porthos is opgezet als een infrastructuurbedrijf dat transport- en opslagdiensten levert aan partijen die CO₂ afvangen en permanent willen opslaan om aan hun CO₂-emissiereductievereisten te voldoen.

De totale infrastructuur bestaat uit circa 30 km aan verzamelleidingen in het Rotterdamse havengebied. Deze leidingen worden aangesloten op een compressorstation op de Maasvlakte alwaar de druk verhoogd wordt van 35 bar naar 130 bar. Vanaf het compressorstation loopt een 22 km lange pijpleiding naar de bestaande gaswinningsinstallatie P18-A, dat hergebruikt zal worden ten behoeve van de CO₂-opslag. Vanaf het P18-A platform wordt CO₂ geïnjecteerd in een tweetal 'lege' gasvelden in blok P18-2 en P18-4.⁷² In totaal kan Porthos hier de komende 15 jaar ongeveer 37 Mton CO₂ opslaan. Ten behoeve van deze opslag is aan Taqa en EBN een CO₂-opslagver-

gunning verleend voor blok P18-2 en aan Taqa een gewijzigde opslagvergunning voor blok P18-4. Omdat voor dit laatste blok in 2013 al aan ROAD een CO₂-opslagvergunning was verleend, kon hier volstaan worden met een wijziging van de bestaande vergunning.⁷³ De Europese Commissie heeft beide concept-vergunningen ontvangen en beoordeeld en er vervolgens mee ingestemd.⁷⁴

Porthos is in het kader van het TEN-E beleid in februari 2022 door de Europese Commissie aangewezen als een project van gemeenschappelijk belang (PCI).⁷⁵ Op basis hiervan is Porthos ook geselecteerd als één van de projecten die in aanmerking komen voor een financiële ondersteuning in het kader van de *Connecting Europe Facility* (zie paragraaf 3.4).⁷⁶ Hoewel vergunningenprocedures in het kader van de TEN-E Verordening versneld zouden moeten worden door middel van een gecoördineerde aanvraag⁷⁷, kunnen alsnog vertragingen optreden vanwege beroeps- en bezwaarprocedures. In het kader van Porthos stuitte de duinkruising van de aanlandingspijpleiding op de nodige weerstand.⁷⁸ Groen licht kwam pas nadat de Afdeling bestuursrecht-spraak van de Raad van State op 16 augustus 2023 besloten heeft dat het inpassingsplan en de omgevingsvergunningen voor het Porthos-project in stand kunnen blijven en de benodigde infrastructuur kan worden aangelegd.⁷⁹ In oktober 2023 is de definitieve investeringsbeslissing genomen en in 2024 kan met de aanleg worden begonnen.⁸⁰ Naar verwachting zal het systeem in 2026 operationeel zijn.

Porthos is opgezet als een 'open access'-project. Geïnteresseerde partijen kunnen op non-discriminatoire basis toegang krijgen tot het systeem. Het non-discriminatie beginsel dat is vastgelegd in richtlijn 2009/31/EG en de Mijnbouwwet (zie paragraaf 3.3.1.), biedt veel ruimte om toegangsregels te formuleren. Porthos heeft het beginsel van non-discriminatie ingevuld door middel van het houden van een 'open season' waarin een ieder de mogelijkheid werd geboden om interesse te tonen ('*expression of interest*') om bepaalde hoeveelheden CO₂ te transporteren en permanent in de zeebodem op te slaan. Op basis van de getoonde interesse, heeft Porthos samenwerkingsovereenkomsten (*Joint Development Agreements*) afgesloten met Air Liquide, Air Products, ExxonMobil en Shell. Deze vier partijen maken gebruik van de volledig beschikbare opslagcapaciteit. Partijen hebben

68. open.overheid.nl/documenten/060cd921-b9c3-46ed-8383-34b2d8900032/file.
69. Art. 10 d lid 2 sub d Gaswet.
70. Art. 82 lid 4 Mijnbouwwet.
71. Zie TK 2020-2021, 32 813, nr. 758, p. 2 en TK 2023-2024, 32 813, nr. 1298, p. 4.
72. De aanvraag voor P18-6 is op 25 juli 2023 ingediend (zie www.nlog.nl en Staatscourant 20 984).
73. Zie tevens www.rvo.nl/sites/default/files/2021/12/Advies-RVO-op-CO2-opslagvergunning-reservoir-P18-4-Porthos-fase-2.pdf. Deze wijziging heeft ook betrekking op de zekerheid die gesteld diende te worden.
74. Commission Opinion on the draft permit to permanently store carbon dioxide in block section P18-2 of the Dutch continental shelf and on the amendment to the permit to permanently store carbon dioxide in block section P18-4, 25 May 2022, C(2022) 3369 final. Zie climate.ec.europa.eu/system/files/2022-06/c_2022_3369_en.pdf.
75. Zie vijfde PCI lijst: energy.ec.europa.eu/system/files/2021-04/detailed_information_regarding_the_candidate_projects_in_co2_network_0.pdf.
76. www.porthosco2.nl/en/102-million-euros-in-funding-on-the-horizon-for-porthos/.
77. Art. 8 TEN-E Verordening.
78. Zie tevens R. van der Hulle en L.A.J. Spaans, 'De Porthoszaak - Annotatie bij Raad van State, uitspraak 2 november 2022', NTE 2022 nr. 5/6, pp. 269 –272.
79. Uitspraak Raad van State, 16 augustus 2023. Zie www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/augustus/porthos-project-uitspraak/.
80. www.porthosco2.nl/faq/.

zich hiermee gecommitteerd om te streven naar het afsluiten van de benodigde transport- en opslagcontracten.⁸¹ Tegelijkertijd hebben de vier gebruikers hiermee toegezegd dat zij zullen beginnen met het ontwerpen van hun afvanginstallaties en het verkrijgen van de hiervoor benodigde vergunningen. Porthos heeft ten behoeve van het transport- en de opslag standaardvoorwaarden ontwikkeld.⁸²

Op basis van bovengenoemde standaardovereenkomst en de toekenning aan de vier afvangende partijen van een SDE++-subsidie in 2021⁸³, hebben deze vier partijen en Porthos in december 2021 de definitieve transport- en opslagcontracten getekend. Hiermee is een cruciale stap gezet naar de realisatie van het eerste Nederlandse CCS-project. Ook is het niet uitgesloten dat Porthos zal worden uitgebreid en meer opslagcapaciteit zal worden toegevoegd opdat andere Nederlandse en buitenlandse partijen op het systeem kunnen worden aangesloten maar eventueel ook om CO₂ te leveren aan gebruikers. Dit zou kunnen leiden tot een koppeling tussen Porthos en het OCAP-systeem. Hiervoor dienen echter nog wel verschillende juridische belemmeringen inzake de pijpleidingregulering en het EU ETS systeem uit de weg te worden geruimd. Een koppeling van beide systemen heeft echter als mogelijk voordeel dat gebruikers (tuinders) beter verzekerd zijn van de aanvoer van CO₂.⁸⁴

4.3.3. Aramis

Momenteel wordt het project Aramis ontwikkeld door een samenwerkingsverband van Gasunie (25%), EBN (25%), TotalEnergies (25%) en Shell (25%). De exacte *governance* structuur staat nog niet vast en hangt af van het verkrijgen van de vereiste goedkeuringen ten behoeve van de aanleg van een terminal en compressorstation, de onderzeese pijpleiding en verschillende opslaglocaties offshore. Op 9 februari 2024 heeft de minister een besluit genomen over het voorkeursalternatief⁸⁵ en kunnen de benodigde vergunningaanvragen worden ingediend. Inmiddels is ook Aramis door de Europese Commissie geïdentificeerd als een project van gemeenschappelijk belang (PCI-project)⁸⁶ waardoor tevens aanspraak gemaakt kan worden op een subsidie in het

kader van de *Connecting Europe Facility*. In Nederland is Aramis bovendien aangewezen als een project van nationaal belang in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK).⁸⁷ Naar verwachting volgt in 2025/2026 een definitief investeringsbesluit, waarna in 2028/2029 het project klaar is voor gebruik.⁸⁸

Aramis is evenals Porthos een infrastructuurproject en bestaat uit de volgende drie componenten van de CCS-keten, nl. een CO₂-ontvangstterminal plus compressorstation, een onderzeese pijpleiding ten behoeve van het transport van CO₂ en diverse geologische CO₂-opslaglocaties op het Nederlands continentaal plat.

Aan het begin van deze keten bevindt zich een verzamelpunt voor CO₂ op de Maasvlakte. Dit betreft enerzijds een ontvangstterminal voor vloeibare CO₂ dat per schip of anderszins wordt aangevoerd, tijdelijk opgeslagen en gereed gemaakt voor vervoer offshore via de onderzeese pijpleiding van Aramis. De ontvangstterminal wordt aangelegd en geëxploiteerd door CO₂next – een joint venture van Gasunie en Vopak, op het terrein van de Maasvlakte Aardolie Terminal van Vopak. CO₂next exploiteert deze terminal op basis van het beginsel 'open access' en hebben daartoe door middel van een 'open season' interesse gepeild van geïnteresseerde partijen.⁸⁹ CO₂ die per pijpleiding wordt aangeleverd, zal gebruik maken van het compressorstation van Porthos waarna het zal worden aangesloten op de Aramis-pijpleiding.⁹⁰

Het volgende onderdeel van de CCS-keten is de onderzeese leiding die door Aramis zal worden aangelegd en geëxploiteerd. Het betreft een leiding van circa 200 km vanaf Rotterdam naar verschillende velden op het Nederlandse continentaal plat met een transportvolume van 22 Megaton CO₂ per jaar. De pijpleiding zal worden aangesloten op een offshore distributieplatform dat als hub kan dienen voor de aansluiting van diverse offshore velden waar CO₂ kan worden opgeslagen. Aanvankelijk werd rekening gehouden met de aansluiting van een aantal velden van de initiatiefnemers TotalEnergies en

81. In het najaar van 2019 is de eerste samenwerkingsovereenkomst afgesloten en een jaar later – najaar 2020 – is een vervolg op de eerste overeenkomst getekend, met nog steeds als gezamenlijk doel het afsluiten van een transport- en opslagcontract.

82. De 'Standard CO₂ Transport and Storage Conditions in respect of the Porthos System' zijn te vinden op www.porthosco2.nl/wp-content/uploads/2022/03/Porthos-standard-CO2-Transport-and-Storage-Conditions.pdf.

83. Met deze subsidie kan het verschil in kosten tussen CO₂ emissierechten en de kosten voor CCS worden te overbrugd. Zie brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat aan de Tweede Kamer, TK 2020-2021, 31239, nr. 332.

84. Zie tevens Royal Haskoning, *Vragen en antwoorden over de Porthos-infrastructuur - Samenvatting van het Milieueffectrapport*. Te vinden via www.porthosco2.nl/wp-content/uploads/2020/09/Publiekssamenvatting-milieueffectrapport-Porthos-1.pdf.

85. Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, *Voorkeursalternatief (VKA) van het Aramis initiatief (Transport van CO₂ (kooldioxide))*, www.rvo.nl/sites/default/files/2024-03/Voorkeursalternatief-Aramis.pdf

86. ANNEX to the COMMISSION IMPLEMENTING DECISION on the selection of proposals and award of grants for actions contributing to projects of common interest under the Connecting Europe Facility in the field of trans-European energy infrastructure, Brussels, 24 januari 2024, C(2024) 364 final.

87. www.aramis-ccs.nl.

88. www.aramis-ccs.nl.

89. Deze 'open season' vond plaats in december 2021 en januari 2022. De opslagcapaciteit is om te beginnen 48.000 m³ en de jaarlijkse doorvoercapaciteit is ongeveer 5,4 Mt. Zie co2next.nl/status/

90. www.rvo.nl/onderwerpen/bureau-energieprojecten/lopende-projecten/aramis

van Shell⁹¹ maar inmiddels bieden ook Neptune (via Neptune L10 Carbon Storage) en Wintershall Dea (via Winterhall Carbon Management Solutions) geologische opslag aan. TotalEnergies en Shell hebben zich gecommitteerd om in de beginfase 5Mton per jaar aan opslagcapaciteit aan te bieden; daarna komen Neptune en Wintershall en eventueel andere partijen aan bod. Begin 2024 waren de benodigde CO₂-opslagvergunningen nog niet aangevraagd en dus ook niet door de EU Commissie van een advies voorzien. In beginsel dienen emittenten een overeenkomst te sluiten met een exploitant van een opslagcomplex om bepaalde hoeveelheden CO₂ op te slaan. Een emittent zou dus geconfronteerd kunnen worden met twee overeenkomsten: een transportovereenkomst met Aramis en een overeenkomst met een opslagvergunninghouder. Dit vereist de nodige afstemming tussen partijen en kan mogelijk anderszins leiden tot afstemmingsproblemen ten aanzien van de ingebruikname van de pijpleiding en de opslaglocaties dan wel de hoeveelheid beschikbare capaciteit. Aramis lijkt dit te voorzien door te opteren voor een situatie dat de opslagvergunninghouder tevens zal zorgdragen voor het transport van CO₂ en dus een gecombineerde transport en opslagdienst aanbiedt aan emittenten. Met andere woorden, Aramis levert dan de benodigde CO₂ transport- en compressiediensten aan de opslagvergunninghouders.

Een van de discussiepunten inzake het Aramis-project is de wijze waarop het uitgangspunt van 'open access' tot de infrastructuur zal worden vormgegeven. In beginsel kunnen geïnteresseerde derden (emittenten of opslagvergunninghouders) onderhandelen met Aramis over toegang tot de pijpleiding en kan toegang alleen geweigerd worden in geval van onvoldoende capaciteit en/of afwijkende technische specificaties (zie paragraaf 3.2.1). Momenteel is ruim voldoende capaciteit beschikbaar en om duidelijkheid te scheppen over de vereiste technische specificaties heeft Aramis een overzicht gepubliceerd van de CO₂-specificaties waarmee gebruikers rekening kunnen houden bij de onderhandelingen over toegang.⁹² Los hiervan zullen partijen ook overeenstemming moeten bereiken over de commerciële voorwaarden voor toegang, waaronder de tarieven. Bij emittenten bestaat de vrees dat sommige partijen die deelnemen in het Aramis-project, zich kunnen gaan gedragen als monopolisten. Deelnemende partijen als TotalEnergies en Shell hebben immers een eigen (klimaat)belang en die die kunnen afwijken van die van de staatsdeelnemingen Gasunie en EBN.⁹³ Mocht er inderdaad sprake zijn van een situatie dat Aramis (dan wel direct betrokkenen in Aramis) misbruik maken van een eventuele machtspositie, dan dienen

partijen in het huidige stelsel terug te vallen op het mededingingsrecht. Een andere optie is dat de overheid besluit om op grond van artikel 32 lid 4 Mijnbouwwet bij AMvB nadere regels te stellen die invulling geven aan de wijze waarop en demate waarin toegangsvoorwaarden redelijk, transparant en niet-discriminerend zijn. Bij het opstellen van dergelijke nadere regels dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat de CCS-markt nog in de kinderschoenen staat en niet gebaat is bij te hoge administratieve lasten die kunnen samenhangen met een stelsel van gereguleerde toegang. Wel zou gedacht kunnen worden aan ervaringen die elders zijn opgedaan in de upstream sector en die vrije onderhandelingen koppelt aan bepaalde termijnen waarna de minister zou kunnen ingrijpen.⁹⁴ Beide opties vergen echter tijd en daar is de CCS-markt niet bij gebaat.

5. Conclusie

Het idee dat het afvangen en de permante ondergrondse opslag van CO₂ een rol kan spelen als een (transitie)instrument bij het terugdringen van CO₂-emissies, is bijna 20 jaar oud en is op EU niveau geformaliseerd in richtlijn 2009/31/EG. Toch heeft het lang geduurd voordat dit instrument in Europa daadwerkelijk wordt toegepast. In Nederland lijkt drie keer inderdaad scheepsrecht. Na pogingen van om CO₂ op land (in een leeg gasveld in Barendrecht) en in de zeebodem (ROAD-project) op te slaan, lijkt de huidige, derde, poging meer succesvol te zijn. Zowel het Cactus- als het Porthos-project gaan naar verwachting in 2026 van start. Wat is er inmiddels verbeterd? Hiervoor gelden ook drie redenen. Ten eerste, is zowel op EU als nationaal niveau de financierbaarheid verbeterd doordat verschillende subsidieregelingen beschikbaar zijn gesteld. Ten tweede, is het ontwerp van de projecten aangepast door afvang en opslag los te koppelen en door te focussen op het beschikbaar stellen van pijpleiding- en/of opslagcapaciteit. Hiermee is een soort ontvlechting tot stand gekomen waardoor een ieder die CO₂-uitstoot de mogelijkheid krijgt om tegen non-discriminatoire en transparante tarieven en voorwaarden van het systeem gebruik te maken. Ten derde, is de belemmering voor grensoverschrijdende CCS weggenomen doordat artikel 6 van het London Protocol is aangepast.

Dit is hoopgevend voor de ontwikkeling van CCS, maar meer is nodig en zit in de pijpleiding. Hoewel Eurocommissaris Wopke Hoekstra zich tijdens COP28 kritisch heeft uitgelaten over CCS als instru-

91. Volgens het rapport van de Commissie voor de milieueffectrapportage van 2022 zou gebruik gemaakt worden van de velden L4-A en K6-C van TotalEnergies en K14-FA van Shell en zou de pijpleiding in totaal 22 Megaton CO₂ per jaar kunnen transporteren, *MER Aramis - CO₂ transport (CCS Project) - Advies over reikwijdte en detailniveau van het milieueffectrapport*, 18 augustus 2022 / projectnummer: 3630, p. 6.

92. www.aramis-ccs.com/nl/nieuws/co2-specifications-for-aramis-transport-infrastructure

93. Zie B. Wientjes, *Analyse van de mogelijke governance modellen voor het CCS-project Aramis*, 14 juli 2022, p. 4. Rapport is te vinden via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/06/14/bernard-wientjes-analyse-van-de-mogelijke-governancemodellen-voor-het-ccs-project-aramis-rapport-14-6-2022

94. Zie de North Sea Transition Authority, *Guidance on Disputes over Third Party Access to Upstream Oil and Gas Infrastructure*, November 2022.

ment van klimaatbeleid, wordt er juist op EU niveau hard aan getrokken om het gebruik van CCS te bevorderen in het kader van de doelstelling dat de EU in 2050 klimaat-neutraal is. Er wordt bijvoorbeeld meer aandacht besteed aan het regime van de prijs van emissierechten en is de CCS-techniek opgenomen in de Taxonomieverordening en in het voorstel voor een verordening voor een nettonulindustrie (*Net-Zero Industry Act*).

Daarnaast is het nodig om verbeteringen aan te brengen aan het juridisch kader. Dit betreft vooral het transport van CO₂. De huidige richtlijn bevat een gebrek aan sturing ten aanzien van de ontwikkeling van de infrastructuur alsmede het regime inzake derdentoegang. Ook lijkt meer coördinatie gewenst ten aanzien van de verschillende transportmodaliteiten zoals transport per schip en via pijpleidingen. Tenslotte dient aandacht besteed te worden aan het verschil tussen transport ten behoeve van permanente opslag dan wel hergebruik van CO₂, d.w.z. de koppeling van CCS-pijpleidingen met bijvoorbeeld de OCAP-pijpleiding. De huidige reguleringsverschillen moeten worden opgeheven. Los daarvan moet bij de ontwikkeling van CCS en het gebruik van CO₂ niet alleen gekeken worden naar de klimaatdoelen maar ook naar andere duurzaam-

heidsdoelen zoals energiebesparing. Grootschalige opslag van CO₂ moet niet ten koste gaan van bedrijven die afhankelijk zijn van de levering van CO₂.

De Europese Commissie lijkt de noodzaak hiervan in te zien en heeft inmiddels een mededeling gepresenteerd waarin contouren worden geschetst van de maatregelen die nodig zijn voor een ambitieuzer beheer van CO₂ in de EU opdat de eerdergenoemde 2050-doelen gehaald kunnen worden.⁹⁵ Deze mededeling benadrukt het belang en de rol van CCS en verwijst specifiek naar de noodzaak van meer afstemming tussen de verschillende vervoersmodaliteiten en tussen het gebruik en opslag van CO₂ en voor meer en intensievere grensoverschrijdende en internationale samenwerking en de verbetering van de financierbaarheid van grootschalige toepassing van CCS. Een volgende vraag is wat de juridische implicaties zullen zijn van deze aandachtspunten. Mogelijkerwijs kan dit uitmonden in een herschikking van richtlijn 2009/31/EG, maar het kan ook resulteren in de publicatie van een 'guidance note' die meer duidelijkheid kan bieden over de interpretatie van de richtlijn en de ontwikkeling van CCS-projecten kan bevorderen. CCS lijkt dus toch een toekomst te hebben.

95. COM(2024) 62 final.

Verslag van het 33ste European Law Seminar

mr. S.T. Kalisvaart LLM en J. Dijkshoorn¹

Op 13 en 14 november 2023 vond in het Hampshire Hotel Babylon in Den Haag het 33ste *European Energy Law Seminar* plaats. Het seminar trok een groot aantal deelnemers van zowel binnen als buiten Europa. Gedurende deze twee dagen hebben diverse sprekers, verdeeld over verscheidene thema's, de toehoorders doen boeien met een analyse van recente ontwikkelingen op het gebied van het energierecht en breder in de energiesector. In dit artikel beschrijven wij kort de thema's die door de sprekers zijn besproken.

Het seminar werd geopend door prof. dr. Martha Roggenkamp, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Energierecht. Zij heette in het bijzonder de internationale gasten welkom. In haar openingswoord wees zij op het brede scala aan aantal ontwikkelingen die aan de energiesector en het energierecht raken en waaruit de organisatoren bij het opstellen van het programma hebben moeten kiezen. Zij spreekt de hoop uit dat dit heeft geresulteerd in een interessant en gevarieerd programma. Duidelijk is dat de uitdagingen niet minder gaan worden en dat een volgende keer wellicht gekeken moet worden gekeken naar de rol die elektrisch vervoer kan spelen in het elektriciteitssysteem.

Dag 1

Jurisprudentieoverzicht

De aftrap op dag 1 bestond uit een overzicht van relevante jurisprudentie. Traditiegetrouw werd gestart met een *tour d' horizon* van de belangrijkste uitspraken van het Europese Hof van Justitie. Vervolgens werd ingegaan op de invloed op de energiesector van recente ontwikkelingen in het kader van het internationale klimaatrecht.

Berend Jan Drijber (Advocaat-Generaal, Hoge Raad der Nederlanden) - Overzicht van rechtspraak van de Europese Unie in de energiesector

In de eerste presentatie van het seminar gaf Berend Jan Drijber een overzicht van de belangrijkste Europese rechtspraak van het afgelopen jaar op het gebied van energie. Drijber gaf hierbij aan dat de energiesector verandert vanwege de transitie van conventionele energievormen naar hernieuwbare energiebronnen en dat deze verandering uiteraard ook gevolgen heeft voor de ontwikkelingen in de recht-

spraak. De besproken uitspraken vielen in vier categorieën, namelijk: (i.) de interne markt, (ii.) het mededingingsrecht, (iii.) staatssteun en (iv.) enkele lopende zaken.

A. Interne markt

Drijber startte met de zaak *Bursa Romana de Marfuri*,² waarin de vraag speelde of de Roemeense *nominated electricity market operator* (NEMO) - het bedrijf *Operatorul Pietei de Energie Electrica si Gaze Naturale* (OPCOM) - een met het Europese recht strijdige monopoliepositie bezat. Het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) oordeelde dat de exclusieve vergunning waarmee het bedrijf als NEMO werd aangewezen als zodanig niet in strijd is met de Elektriciteitsverordening 2019/943.³ Daarnaast oordeelde het Europese Hof dat de monopolie niet in strijd is met Verordening 2015/1222,⁴ omdat de Roemeense autoriteiten niet op tijd de Europese Commissie hebben ingelicht. Tot slot oordeelde het Europese Hof dat het niet indruist tegen het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU) en het vrije verkeer van diensten, omdat de kwestie een uitsluitend nationaal karakter had.

Drijber besprak daarna de zaak *Green Network/ARERA*.⁵ Deze zaak betrof een verzoek om een prejudiciële beslissing over de bevoegdheden van nationale energie-autoriteiten als bedoeld in artikel 37 van Richtlijn 2009/72/EU.⁶ Het Europese Hof oordeelde dat nationale energieautoriteiten ten minste de bevoegdheden moeten bezitten die in art. 37 van die Richtlijn zijn opgesomd, maar dat het lidstaten vrijstaat om te voorzien in aanvullende bevoegdheden.

1. Joost Dijkshoorn is beleidsmedewerker bij de VVD in het Europees Parlement te Brussel; Sjoerd Kalisvaart is advocaat bij Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn en promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen. Volledigheidshalve dient te worden opgemerkt dat waardeoordeelen in dit verslag afkomstig zijn van de sprekers, en niet van de auteurs.
2. HvJ EU 2 maart 2023, zaak C-394/21 (*Bursa Română de Mărfuri*).

3. Verordening (EU) 2019/943 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juni 2019 betreffende de interne markt voor elektriciteit, *PbEU* 2019, L 158/54.
4. Verordening (EU) 2015/1222 van de Commissie van 24 juli 2015 tot vaststelling van richtsnoeren betreffende capaciteitstoewijzing en congestiebeheer, *PbEU* 2015, L 197/24.
5. HvJ EU 30 maart 2023, zaak C-5/22 (*Green Network/ARERA*).
6. Richtlijn 2009/72/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 juli 2009 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en tot intrekking van Richtlijn 2003/54/EG, *PbEG* 2009, L 211/55.

Daarnaast werden de volgende zaken besproken: *ACER/Aquind*,⁷ *Aquind/ACER*,⁸ *Austrian Power Grid e.a./ACER*,⁹ *Gazogiacow/ACER*,¹⁰ en *EEW Energy from Waste*.¹¹ In deze zaken stonden de volgende vragen centraal.

In *ACER/Aquind* ging het om een aanvraag tot ont-heffing voor infrastructurele werken voor een onderzeese interconnector tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (VK), die door ACER was afgewezen. Het Europese Hof heeft de afwijzende beschikking van ACER vernietigd, omdat de *Board of Appeals* van ACER ten onrechte geen ingewikkelde en technische beoordeling had uitgevoerd, maar met een marginale toetsing had volstaan. In *Aquind/ACER* kwam de zaak tot een vervolg. Nu stond de vraag centraal of ACER na Brexit nog bevoegd is/was om een besluit te nemen over de genoemde interconnector. Dat was onder het *UK Withdrawal Agreement* niet het geval, aldus het Europese Hof.

In *Austrian Power Grid e.a./ACER* stond de bevoegdheidsverdeling centraal tussen ACER en de nationale regulerende instanties, specifiek in de context van regelstelling rond de automatische balancerings-systeem (de automatic Frequency Restoration Reserve (aFRR)). Hier oordeelde het Europese Hof dat het ACER in beginsel niet gehouden is aan de positie van de nationale regulerende instanties, in het bijzonder waar hun positie strijdig is met Europees Energierecht.

De zaak *Gazogiacow/ACER* betrof een geschil tussen de Duitse en de Poolse TSO en de aanwijzing van een boekingsplatform voor transmissiecapaciteit voor gas op het 'Mallnow' interconnectiepunt en het virtuele interconnectiepunt 'GCP'. Om het geschil te beslechten had ACER via een *tender* een partij aangewezen om het boekingsplatform te beheren; de Poolse TSO was het daar niet mee eens. Net als in de zaak *ACER/Aquind* ving ACER bij het Europese Hof bot omdat de *Board of Appeals* van ACER te marginaal had getoetst of ACER in redelijkheid het aanwijzingsbesluit had mogen nemen.

De zaak *EEW Energy from Waste* ging tot slot over mogelijke prioritaire toegang tot het elektriciteitsnet voor producenten van hernieuwbare elektriciteit. Het Europese Hof oordeelde - volgens Drijber niet onlogisch - dat prioriteit gegeven kan worden aan installaties die volledig hernieuwbare elektriciteit leveren, maar ook aan installaties die een mix van hernieuwbare en conventionele elektriciteit leveren, maar dan alleen voor het gedeelte dat hernieuwbaar is.

B. Mededinging en staatssteun

Drijber behandelde in de categorie mededinging en staatssteun een vijftal zaken, namelijk: *Servizio Elettrico Nazionale/AGCM*,¹² *Bulgarian Energy Holding*,¹³ *Dobeles*,¹⁴ *Veejam & Espoo*,¹⁵ en *Est Wind Power/Elering*.¹⁶ In *Servizio Elettrico Nazionale/AGCM* stond de vraag centraal of de overdracht van het bestand aan beschermde afnemers door Electrico Nazionale (ENEL) naar een dochteronderneming die elektriciteit leverde kwalificeerde als misbruik van een dominante marktpositie in de zin van art. 102 VwEU. Dat was het geval, aldus het Europese Hof, in het bijzonder omdat een theoretische concurrent buiten de ondernemingsgroep van ENEL niet de beschikking had over een dergelijk voordeel.

Bulgarian Energy Holding betrof de vraag of de weigering tot derdentoegang tot strategische gasinfrastructuur, waaronder transitpijpleidingen en gasopslaginstallaties, door de staatsdeelneming *Bulgarian Energy Holding* kwalificeerde als misbruik van een dominante positie. Doorslaggevend volgens het Europees Hof was de vraag of de weigering van *Bulgarian Energy Holding* een beperking stelde aan de mededingingsruimte van gasleveranciers in Bulgarije; dat was volgens het Europese Hof niet het geval.

Dobeles betrof de vraag of de wettelijke verplichting van een DSO om elektriciteit uit hernieuwbare energiebronnen in te kopen tegen een tarief dat hoger was dan de door de toezichthouder vastgestelde marktprijs beschouwd moest worden als een vorm van staatssteun. Dat was het geval, aldus het Europese Hof, nu het specifieke kostenmechanisme gefinancierd werd door een verplichte heffing bij alle afnemers van elektriciteit, waarvan de opbrengsten volledig door een staatsdeelneming werden verdeeld. Bijzonder in deze zaak was dat indien de nationale rechter een schadevergoeding zou toewijzen aan de (private) klagende partijen in deze zaak ook zou leiden tot meldingsplichtige staatst

De zaak *Veejam & Espoo* betrof tot slot een geval van verboden staatssteun, omdat van een subsidie voor twee waterkrachtcentrales een onvoldoende stimulerend effect uitging; de waterkrachtcentrales waren namelijk reeds operationeel. Het geschil *Est Wind Power/Elering* betrof een soortgelijke situatie en richtte zich op de interpretatie van het begrip 'start van werken' bij de bouw van een windpark en het soort analyse dat de nationale autoriteiten in dit verband zouden moeten uitvoeren. De zaak is volgens Drijber weliswaar zeer technisch, maar goed bruikbaar voor de projectfinancieringspraktijk rond duurzame energieprojecten.

7. HvJ EU 9 maart 2023, zaak C-46/21P (*ACER/Aquind*).

8. Gerecht EU 15 februari 2023, zaak T-492/21 (*Aquind/ACER*).

9. Gerecht EU 15 februari 2023, zaak T-606/20 (*Austrian Power Grid e.a./ACER*).

10. Gerecht EU 6 september 2023, zaak T-212/20 (*Gazogiacow/ACER*).

11. HvJ EU 20 april 2023, zaak C-580/21 (*EEW Energy from Waste*).

12. HvJ EU 12 mei 2022, zaak C-377/20 (*Servizio Elettrico Nazionale/AGCM*).

13. HvJ EU 25 oktober 2023, zaak T-136/19 (*Bulgarian Energy Holding*).

14. HvJ EU 12 januari 2023, zaak C-702/20 & C-17/21 (*Dobeles*).

15. HvJ EU 15 december 2022, zaak C-470/20 (*Veejam & Espoo*).

16. HvJ EU 12 oktober 2023, zaak C-11/22 (*Est Wind Power/Elering*).

C. Aanhangige zaken tegen recente EU-maatregelen

Tot slot besprak Drijber verschillende lopende zaken waarin recente EU-maatregelen worden getoetst, zoals: *Poland/Council*,¹⁷ *Electrawinds/Council & ExxonMobil/Council*,¹⁸ en *Austria/Commission & ClientEarth/Commission*.¹⁹

In *Poland/Council* betwist Polen de rechtsbasis van Verordening (EU) 2022/1369. Deze Verordening is namelijk tot stand gekomen op basis van artikel 122 VwEU, terwijl de Verordening volgens Polen met eenparigheid van stemmen tot stand had moeten worden gebracht volgens de procedure van artikel 192 VwEU.

In de zaken *Electrawinds/Council & ExxonMobil/Council* wordt de 'tijdelijke solidariteitsbijdrage' betwist als bedoeld in de artikelen 14 tot en met 16 van Verordening (EU) 2022/1854. Deze tijdelijke solidariteitsbijdrage kan gezien worden als noodinterventie om de hoge energieprijzen aan te pakken. Het is overigens maar de vraag of de verzoekende ondernemingen in hun verzoeken kunnen worden gehoord, nu het maar de vraag is of de verzoekers voldoende direct en individueel door de tijdelijke solidariteitsmaatregel worden geraakt.

De zaken *Austria/Commission & ClientEarth/Commission* gaan over de classificatie van kernenergie en gas als duurzame energiebronnen onder de Taxonomieverordening en nadere regelgeving.²⁰ Het is maar de vraag of deze partijen ontvankelijk zullen worden verklaard in hun vorderingen. Partijen beroepen zich in dit kader op het Verdrag van Aarhus, dat strenge vereisten stelt aan het aan partijen ontzeggen van toegang tot de rechter in milieukwesties. Drijber wijst evenwel op een geval waarin een beroep op het Verdrag van Aarhus was afgewezen door het Gerecht.

Dr. Matteo Fermeglia (Assistent Professor, Universiteit van Amsterdam) - Overzicht jurisprudentie klimaatrecht²¹

Vanwege het toenemende belang van het klimaatrecht op de energiesector en de toename in klimaatrechtuitspraken, is een presentatie aan dit thema gewijd. Fermeglia besprak hierin de laatste trends in procesvoering tegen bedrijven op het gebied van klimaatrecht: bedrijfsaansprakelijkheid en internationaal verantwoord ondernemen, greenwashing en vergunningverlening.

A. Bedrijfsaansprakelijkheid & internationaal verantwoord ondernemen

Klimaatgeschillen richten zich steeds vaker op het aansprakelijk stellen van bedrijven voor hun bijdra-

gen aan klimaatverandering. Deze zaken worden gestart om bedrijfsaansprakelijkheid vast te stellen voor klimaatschade en onderstrepen de verantwoordelijkheid van bedrijven om hun milieueffecten te beperken. Fermeglia behandelde de belangrijkste zaken op dit gebied: *Milieudefensie e.a./Royal Dutch Shell*²² en *Notre Affaire à Tous/Total*.²³ De zaak *Milieudefensie e.a./Royal Dutch Shell* was uniek omdat het de eerste zaak wereldwijd was waarin een private partij succesvol aansprakelijk werd gehouden voor diens mondiale milieupact. De zaak bouwde voort op de historische Urgenda uitspraak, waarin werd vastgesteld dat de ontoereikende actie van de Nederlandse regering op het gebied van klimaatverandering leidde tot een schending van haar zorgplicht jegens haar burgers. In de rechtszaak tegen Shell breidden eisers dit argument uit tot bedrijven, met het argument dat gezien de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs en het wetenschappelijk bewijs met betrekking tot de gevaren van klimaatverandering, Shell de plicht had om actie te ondernemen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen op basis van artikel 6:162 van het Burgerlijk Wetboek (BW). De zaak diende in hoger beroep in april 2023. Een soortgelijke zaak speelde zich af in Frankrijk, namelijk in de zaak *Notre Affaire à Tous/Total*. Het verschil met de zaak tegen Shell is dat de eis tot emissievermindering niet gestoeld was op de zorgplicht van het bedrijf, maar op het in het Franse recht opgenomen beginsel 'zorg tot waakzaamheid'. Het Nederlandse recht kent een dergelijk beginsel (nog) niet.

B. Greenwashing

Fermeglia behandelde vervolgens verschillende ontwikkelingen rond greenwashing. Met dergelijke klimaatzaken proberen eisers meer transparantie te verkrijgen in de klimaatimpact van bedrijfsactiviteiten. Deze zaken dringen er bij regeringen en bedrijven op aan om nauwkeurige en uitgebreide informatie te verstrekken over bedrijfsactiviteiten die het klimaat kunnen beïnvloeden, misleidende bedrijfscommunicatie te bestrijden en geïnformeerde besluitvorming te bevorderen. Fermeglia besprak in dit kader de zaak *Client Earth v European Investment Bank*.²⁴ Dit betrof het een verzoek om inzage in informatie en vooralde vraag of financiële besluiten van de Europese Investeringsbank kunnen worden onderworpen aan verzoeken om interne besluthet-ziening in het kader van het Verdrag van Aarhus, vanwege mogelijke milieuschade.

C. Infrastructuurvergunning en effectbeoordeling

Tot slot behandelde Fermeglia de mogelijkheid om de winning en het gebruik van fossiele brandstoffen

17. HvJ EU, zaak C-675/22 (*Poland/Council*) (aanvraag).

18. Gerecht EU, zaak T-759/22 (*Electrawinds/Council*) (aanvraag) en Gerecht EU, zaak T-802/22 (*ExxonMobil/Council*) (aanvraag).

19. Gerecht EU, zaak T-625/22 (*Austria/Commission*) (aanvraag) en Gerecht EU, zaak T-579/22 (*ClientEarth/Commission*) (aanvraag).

20. Verordening (EU) 2020/852 van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2020 betreffende de totstandbren-

ging van een kader ter bevordering van duurzame beleggingen en tot wijziging van Verordening (EU) 2019/2088. Deze presentatie is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met dr. Suryapratim Roy, verbonden aan de Universiteit van Dublin.

22. Rb. Den Haag 26 mei 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5337 (*Milieudefensie e.a./RDS*).

23. *Notre Affaire à Tous and Others v. Total* (2023, Frankrijk) Gerecht EU 27 januari 2021, zaak T-9/19 (*Client Earth v European Investment Bank*).

en andere koolstofintensieve activiteiten te beëindigen door de vergunningen aan te vechten voor broeikasgasintensieve infrastructuur, zoals olie of gasinfrastructuur. In de zaken *Guyane Nature Environnement and France Nature Environnement v. France*²⁵ en *R (Finch on behalf of the Weald Action Group) v. Surrey County Council*²⁶ stond de vraag centraal of de milieueffectbeoordeling op de juiste manier is doorlopen voor een oliewinningsproject. In de laatste zaak werd beoordeeld of de emissies in de waardeketen die buiten de controle van het bedrijf vallen (scope 3 emissies) moeten worden meegenomen.

Het beveiligen van offshore energie-infrastructuur na het Nord Stream-incident

Het volgende programmaonderdeel stond in het teken van de veiligheid van offshore energie-infrastructuur. De veiligheid van de Europese offshore energie-infrastructuur wordt bedreigd sinds de Russische oorlog in Oekraïne. De sprekers in deze sessie richten zich voornamelijk op de situatie in het Noordzeegebied.

Dr. Rene Peters (Business Director Gastechologie, TNO) - Huidige en toekomstige uitdagingen betreffende de veiligheid van offshore energie

Deze sessie begon met een uiteenzetting over het ongeval met Nordstream dat plaatsvond op 26 september 2022, waarbij onderwaterexplosies leidden tot schade aan de Nordstream 1 en Nordstream 2 gaspijpleidingen. Dit ongeval illustreert dat offshore veiligheid een belangrijk onderwerp is. Ook in de Noordzee bevindt zich veel kritieke infrastructuur, zowel gaspijpleidingen als elektriciteitskabels. Het is niet uitgesloten dat ongevallen met dergelijke infrastructuur in de toekomst vaker zullen plaatsvinden.

Peters illustreerde het bovenstaande aan de hand van een studie die TNO op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat heeft uitgevoerd, welke nog niet openbaar is. Deze studie had tot doel om de kritieke energie-infrastructuur van het Nederlandse deel van de Noordzee in kaart te brengen, inzicht te geven in de (veiligheids)risico's, en handvatten te geven voor de bescherming van kritieke infrastructuur. In de Noordzee gaat het hierbij onder meer om de pijpleidingen vanuit gasvelden, gas- en elektriciteitsinterconnectoren en de verschillende windparken op zee. De huidige aanpak ziet toe op het verplicht bedekken van kleinere pijpleidingen en kabels, risicogestuurde inspecties in consultatie met de nationale verantwoordelijke autoriteiten, monitoring van schepen en rapportage aan de kustwacht.

De energie-infrastructuur zal er in de toekomst anders uit gaan zien. Gas zal door het sluiten van de gasvelden in Groningen geïmporteerd (moeten) wor-

den uit o.a. Noorwegen, drijvende zonnepanelen en waterstofinfrastructuur zullen hun intrede doen, offshore CO₂-opslag wordt in toenemende mate ontwikkeld en energie-eilanden komen hier mogelijk wel bovenop. Op het gebied van de ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen zullen de Noordzeelanden internationaal meer gaan samenwerken, wat complexiteit met zich brengt om de infrastructuur goed op elkaar af te stemmen. Dit intensiever gebruik van de Noordzee voor energieproductie maakt dat maritieme ruimtelijke plannen cruciaal worden. De veiligheid en bescherming van deze infrastructuur is hierbij van belang.

Dr. John Paterson (Hoogleraar School of Law, University of Aberdeen) - Bescherming offshore energie-infrastructuur

Paterson richtte zich in de volgende presentatie op het reguleringskader ten aanzien van de veiligheid van energie-infrastructuur op zee. Hierbij nam hij Richtlijn (EU) 2022/2557²⁷ (de Richtlijn Kritieke Infrastructuur) tot uitgangspunt. Deze Richtlijn is in 2022 herzien en uitgebreid tot nieuwe sectoren, waaronder digitale infrastructuur. De Richtlijn kritieke Infrastructuur verplicht lidstaten tot het maken van een analyse van de aanwezige kritieke infrastructuur, het doen van een risicoanalyse van hun kritieke infrastructuur en het opstellen van een nationale strategie. Incidenten moeten onder de Richtlijn bovendien worden gemeld.

Het recente incident rond de Nordstreampijpleijn heeft het belang van de Richtlijn Kritieke Infrastructuur andermaal onderstreept. De vraag is echter of de Richtlijn ook van toepassing is op offshore infrastructuur. Om deze vraag te beantwoorden, richtte Paterson zich eerst op de tekst van de richtlijn. Is er overeenkomstig artikel 6 van de Richtlijn bijvoorbeeld sprake van een 'kritieke entiteit'? Dit wordt bepaald aan de hand van de volgende criteria: de entiteit biedt een of meer essentiële diensten aan, de entiteit opereert op het territorium van een lidstaat waar de infrastructuur zich bevindt, en of een eventueel incident leidt tot aanzienlijke verstoringen (zoals bepaald in artikel 7, lid 1) op de levering van een of meer essentiële diensten of bij verlening van andere essentiële diensten in de sectoren als vermeld in de Annex. De Annex verwijst specifiek naar olie-, gas en elektriciteitsproductie, maar maakt volgens Paterson niet duidelijk of offshore infrastructuur ook onder de definitie van artikel 6 van de Richtlijn Kritieke Infrastructuur valt.

Paterson stelde vervolgens de territoriale reikwijdte van de Richtlijn Kritieke Infrastructuur aan de orde. Om te bepalen of het EU-recht van toepassing is op gebieden buiten de 12-mijlszone, zal teruggevallen moeten worden VN Zeerechtverdrag van 1982 en zal

25. *Guyane Nature Environnement and France Nature Environnement v. France* (2022, Frankrijk)
26. *R (Finch on behalf of the Weald Action Group) v. Surrey County Council* (2022, Verenigd Koninkrijk)

27. Richtlijn (EU) 2022/2557 van het Europees Parlement en de Raad van 14 december 2022 betreffende de weerbaarheid van kritieke entiteiten en tot intrekking van Richtlijn 2008/114/EG van de Raad, *PbEU* 2022, L 333/164.

bepaald moeten worden of kuststaten beschikken over een continentaal plateau ('CP') en/of een Exclusieve Economische Zone ('EEZ') en op basis daarvan een 'functionele jurisdictie' kunnen uitoefenen. Hoewel de gehele Noordzee een continentaal plateau is en alle Noordzeelanden een EEZ hebben ingevoerd en als gevolg daarvan functionele jurisdictie hebben ten aanzien van de energieproductie, is daarmee nog niet duidelijk of het EU recht ook van toepassing is. Het Europese Hof van Justitie heeft volgens Paterson echter in verschillende zaken uitspraak gedaan op grond waarvan gesteld kan worden dat in geval kuststaten soevereine rechten hebben op het CP en/of in de EEZ, ook het EU recht van toepassing is.

Dit betekende echter niet dat het Europese Hof volledige duidelijkheid heeft gegeven. Daarom eindigde Paterson met een oproep voor een consistente aanpak, waarbij EU-recht van toepassing moet zijn en een verwijzing in de richtlijn naar het territoire van lidstaten verwijderd zou moeten worden zodat het EU recht in alle gevallen toegepast kan worden.

Voorziens- en leveringszekerheid: verhoging binnenlandse elektriciteitsproductie en veiligstelling buitenlandse gasvoorziening

Het voorkomen van ongevallen en schade aan energie-infrastructuur is randvoorwaardelijk aan de voorziens- en leveringszekerheid. Beide volgende voordrachten betroffen dit thema. Verschillende EU-maatregelen werden toegelicht die tot doel hebben om de leveringszekerheid van elektriciteit en gas en de voorziening aardgas in de EU veilig te stellen.

David Haverbeke (Partner bij Fieldfisher) & Dr Nicolas Celis (Senior Associate bij Fieldfisher) - EU-noodmaatregelen om hernieuwbare energieproductie te versnellen

Haverbeke startte met een introductie op de noodmaatregelen die de EU onlangs heeft genomen op het gebied van energie. Noodmaatregelen kunnen volgens de procedure van artikel 122 VwEU door de Raad van de Europese Unie op voorstel van de Europese Commissie worden genomen. Een noodmaatregel is doorgaans tijdelijk van aard en moet een economische aanleiding kennen, bijvoorbeeld wanneer de leveringszekerheid in het gedrag komt. Tijdens de energiecrisis in 2022 ontstond een nieuwe situatie waarbij Rusland gasleveringen aan de EU als wapen inzette, waardoor de EU zonder gas dreigde te zitten. Dit heeft tot een beleidswijziging geleid. Terwijl lidstaten eerst aarzelden om bevoegdheden aan de EU over te dragen op het gebied van energie, is dit door

de energiecrisis veranderd. Dit heeft het ook gezorgd voor een verhoogde ambitie op het gebied van de inzet van hernieuwbare energie.

Celis en Haverbeke vervolgend daarna hun presentatie door in te zoomen op Verordening (EU) 2022/2577.²⁸ Deze verordening heeft tot doel om de transitie van fossiele brandstoffen naar schone energie te versnellen, onder andere door versnelde vergunningverlening en specifieke uitzonderingen voor milieu effectbeoordelingen. Deze regels gelden voor achttien maanden, waarna de Europese Commissie de mogelijkheid heeft tot verlenging.

Dr Vincenzo Randazzo (Beleidsmedewerker, DG ENER, Europese Commissie) - EU-maatregelen aangaande gezamenlijke gasinkoop

De energiecrisis in 2022 was eveneens aanleiding voor het nemen van maatregelen om de gasvoorziening in de EU veilig te stellen, onder andere door middel van de introductie van een mechanisme voor de gezamenlijke inkoop van aardgas. Randazzo ging in dat kader in op de Mededeling van de Europese Commissie 'REPowerEU' van 18 mei 2022²⁹ en Verordening (EU) 2022/2576³⁰ rond een betere coördinatie van de aankoop van gas. In dit kader is een Europees handelsplatform geïntroduceerd om genoemde samenwerking te faciliteren ten behoeve van de gezamenlijke inkoop van gas, LNG en waterstof. De Verordening was tijdelijk van aard en eindigde op 30 december 2023. Om die reden heeft de Europese Commissie een evaluatie uitgevoerd. Uit de evaluatie bleek dat 171 partijen zich hadden ingeschreven op het Platform en dat 96 kopers waren 'gelinkt' met 39 aanbieders van gas. Randazzo eindigde zijn presentatie met de mededeling dat over het volgende 'Gaspakket'³¹ op het moment van zijn bijdrage nog werd onderhandeld en deze onderhandelingen mogelijk konden leiden tot een voorstel van de Commissie tot verlenging van Verordening (EU) 2022/2576.

Kritieke grondstoffen: duurzame toeleveringsketens en energietransitie

Het laatste programmaonderdeel van deze dag betrof een sessie over kritieke grondstoffen. De energietransitie hangt nauw samen met het gebruik van kritieke grondstoffen. Omdat de regulering van de productie en levering van kritieke grondstoffen bestaat uit een mix van EU-maatregelen en internationaal handelsrecht, worden beide aspecten behandeld in een gezamenlijke sessie.

Epistimi Oikonomopoulou (Senior Associate, Clifford

28. Verordening (EU) 2022/2577 van de Raad van 22 december 2022 tot vaststelling van een kader om de inzet van hernieuwbare energie te versnellen, *PbEU* 2022, L 335/36.
29. Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité van de Regio's REPowerEU Plan, COM(2022) 230 definitief.
30. Verordening (EU) 2022/2576 van de Raad van 19 december 2022 inzake de bevordering van solidariteit via een betere coördinatie van de aankoop van gas, betrouwbare

- prijzbenchmarks en de uitwisseling van gas over de grenzen heen, *PbEU* 2022, L 335/1.
31. Het Gaspakket omvat: het voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markten voor hernieuwbare gassen, aardgas en waterstof (COM(2021) 803 definitief); en het voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markten voor hernieuwbare gassen, aardgas en waterstof (COM(2021) 804 definitief).

Chance) & Dr Anna Marhold (Assistent Professor, Leiden University) - Kritieke grondstoffen, EU-maatregelen en de externe handelsdimensie

Oikonomopoulou trapte af en behandelde de noodzaak van de toelevering van kritieke grondstoffen voor de productie van o.a. zonnepanelen, windturbines en elektrische auto's. Hoewel de productie en handel van de meest kritieke grondstoffen de afgelopen tien jaar snel is toegenomen, zal dit niet voldoende zijn om aan de verwachte vraag naar deze metalen en mineralen te voldoen, terwijl dit wel noodzakelijk is voor de energietransitie. De winning van kritieke grondstoffen vindt plaats in landen zoals China, Rusland, Australië, Zuid-Afrika en Zimbabwe en slechts in zeer beperkte mate in de EU en de Europese Economische Ruimte. Als gevolg hiervan bestaat de kans dat de EU te afhankelijk wordt van één land of enkele landen buiten de EU. Om deze uitdagingen aan te pakken, heeft de Europese Commissie in 2023 een voorstel gedaan tot invoering van een Kritieke Grondstoffenverordening.³²

Volgens Oikonomopoulou is dit voorstel cruciaal voor de EU om haar energie- en klimaatdoelen te behalen. Om dit te bereiken heeft het voorstel onder meer als doel om de toelevering van kritieke grondstoffen te diversifiëren, zodat de EU niet afhankelijk blijft van een enkele toeleverancier. Ook wordt ervan uitgegaan dat in 2030 de productie, verwerking en recycling van kritieke grondstoffen in de EU verhoogd zal worden. Daarnaast moet de aanvraag voor projecten korter duren en worden er maximumtermijnen gesteld, d.w.z. 24 maanden voor winning van kritieke grondstoffen en 12 maanden voor de verwerking dan wel recycling.

Marhold beschouwde het voorstel vervolgens vanuit het internationaal handelsrecht. Na een korte introductie op de werking van de Wereld Handelsorganisatie (WHO), ging Marhold in op toegang tot de kritieke grondstoffen en de mogelijkheden voor landen om de toeleveringsketen van kritieke grondstoffen in lijn met WHO-rechte diversifiëren. Volgens Marhold is de maatregel gericht op producenten en door actief van bepaalde landen 'weg te diversifiëren', kan de indruk ontstaan dat er een voorkeur wordt gegeven aan andere landen, wat discriminatoir is. Een situatie waarin de voorkeur gegeven wordt aan bepaalde landen kan immers indruisen tegen het principe van de meestbegunstigde natie (*Most Favoured Nation* beginsel).

Tenslotte behandelde Marhold soortgelijke initiatieven in andere jurisdicties, zoals de Inflatieverminderingwet (Inflation Reduction Act) in de Verenigde Staten. Zij uitte haar zorgen over 'geo-economische fragmentatie' en de daaruit resulterende regionale handelsblokken die ontstaan. Dit kan ertoe leiden dat de WHO minder relevant wordt. Ze riep dan ook op om het bestaande, multilaterale WHO-systeem te verbeteren.

Dag 2

Energiemarkten en markthervorming

Het eerste programmadeel op dag 2 stond eveneens in het teken van de wijze waarop de geopolitieke onzekerheid en de energietransitie de energiemarkten beïnvloeden. Hierdoor neemt de rol van flexibiliteit in de energiemarkten en het energiesysteem toe. Reden te meer voor een interessant panel over de ontwikkelingen op de energiemarkten en de plannen voor energiemarkthervorming.

Matthieu Fransen (Teamleider netwerkcodes, ACER) – Hervorming van de elektriciteitsmarkt

Fransen gaf het startschot en begon met een uiteenzetting van de enorme prijsstijgingen in de periode van juni 2021 tot oktober 2023. Vanuit een economisch perspectief was deze acute prijsstijging goed verklaarbaar door een mix van onzekerheid en het wegvallen van kerncentrales in Frankrijk en Duitsland. Wat de energiecrisis vooral heeft laten zien, volgens Fransen, is dat de elektriciteitsmix op korte termijn kan veranderen.

Ondanks de energiecrisis is de integratie van de Europese energiemarkt voortgezet. Door de introductie van *flow-based capacity allocation*³³ binnen datzelfde gebied werken de omstandigheden in de ene lidstaat binnen het synchrone gebied van continentaal Europa al door in het elektriciteitssysteem van de andere lidstaat. Fransen ziet evenwel nog ruimte voor verbetering op een drietal vlakken, namelijk: (i.) het verbeteren van *forward*-markten door het inrichten van regionale cross-zonale *hubs*,³⁴ (ii.) de geografische uitbreiding van de verschillende synchrone gebieden,³⁵ en (iii.) de hervorming van de huidige *governance* van NEMO's en netbeheerders op het gebied van marktkoppeling, met als uiteindelijke doel centralisatie.

32. Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van een kader om een veilige en duurzame voorziening van kritieke grondstoffen te waarborgen, en tot wijziging van de Verordeningen (EU) nr. 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1724 en (EU) 2019/1020 (COM(2023) 160 definitief).

33. *Flow-based capacity allocation* (ook wel: *flow-based* marktkoppeling) is een methode waarbij de beschikbare *day-ahead* transportcapaciteit voor grensoverschrijdende handel wordt toegewezen op basis van de waarde die deze transacties vertegenwoordigen (het verschil tussen koop en verkoopprijs) en de mate waarin deze transacties het elektriciteitsnet belasten.

34. Het Europese elektriciteitssysteem is opgedeeld in verschillende biedzones, met een eigen elektriciteitsprijs. In een *hub* worden verschillende biedzones samengebracht en wordt één (geaggregeerde) elektriciteitsprijs bepaald voor biedingen tussen de verschillende biedzones (cross-zonaal).

35. In een synchroon gebied wordt de spanning van het elektriciteitsnet in de verschillende landen geharmoniseerd (gelijk gehouden). Het Europese elektriciteitsnet is ingedeeld in een vijftal synchrone gebieden, namelijk: continentaal Europa (het grootste synchrone gebied), de Baltische staten, Scandinavië, Groot-Britannië (Engeland, Schotland en Wales) en Ierland en Noord-Ierland.

Hallstein Hagen (Senior Consultant, NODES) – Flexibiliteitsmarkten en markthervorming

Hagen besprak in bredere zin het belang van flexibiliteitsmarkten en behandelde verschillende trends. Volgens Hagen is er sprake van een verdergaande decentralisatie en weersafhankelijkheid van elektriciteitsproductie, toenemende netcongestieproblematiek en een volatiele marktontwikkeling. Volgens hem ligt dan ook een belangrijke rol weggelegd voor vraagzijdeflexibiliteit. Om dit fenomeen verder uit te rollen, zal moeten worden voorzien in nieuwe marktmodellen, waaronder dynamische nettarieven, energiebesparing en lokale flexibiliteit. Daarbij wreekt zich volgens Hagen dat het *Clean Energy for all Europeans Package*, Verordening (EU) 2019/943 en de concept Netwerkkode over vraagrespons (*Network Code for Demand Response; DRNC*) niet eenvormig worden geïmplementeerd en de marktactiviteiten onvoldoende zijn gestandaardiseerd. Kortom, het duurt nog even voordat elektriciteitssystemen klaar zijn voor lokale flexibiliteit.

Torsten Knop (Chair Grids & Flexibility, European Regulation and European Associations, E.ON) – Lokale flexibiliteit en de Netcode vraagrespons

Knop bespreekt tot slot het potentieel voor flexibiliteit binnen distributienetten. Hij benadrukt dat met de introductie van flexibiliteit een enorme bijdrage kan worden geleverd aan de huidige congestieproblematiek. Flexibiliteit maakt het namelijk mogelijk om congestiemanagement lokaal toe te passen, voltages te beheersen en lokale energiesystemen te bouwen en te optimaliseren. De DRNC gaat volgens Knop weliswaar bijdragen aan de verdere uitrol van flexibiliteit, maar is te gedetailleerd vormgegeven. Tijdens de sessie besprak Knop verschillende van de regels uit de DRNC, maar benadrukte daarbij dat de markt nog volop in ontwikkeling is en de regels nog verre van definitief zijn.

De presentaties waren aanleiding voor vragen en discussie, zowel tijdens als na afloop van de sessie. Allereerst werd gevraagd of de sprekers een trend zagen naar een (verdere) integratie tussen transmissiesysteembeheerders en distributiesysteembeheerders. Knop sprak zich hier ferm tegen uit: er zou volgens hem al complexiteit genoeg zijn, zowel technisch als meer administratief.

Vervolgens richtte de discussie op het vraagstuk van netcongestie, dat beschouwd wordt als een van de grootste problemen op dit moment. De sprekers gaven elk een verschillend perspectief op deze problematiek. Zo benoemde Knop dat markt-gebaseerde toewijzing van (schaarse) capaciteit altijd de beste oplossing is. Die markten zijn echter nog onvoldoende ontwikkeld en het loont daarom om zowel impliciete als expliciete flexibiliteit mogelijk te maken, bijvoorbeeld via zogeheten niet-vaste transportrechten (non-firm ATO's). Dit neemt volgens Knop

echter niet weg dat er grote investeringen nodig zijn. Fransen bracht een ander perspectief in. Volgens hem valt veel winst te behalen bij het aanpassen van verbruik en de balancering van productie. Het maatschappelijk belang van het oplossen van congestieproblematiek en het mogelijk maken van actieve deelname van alle marktpartijen weegt volgens hem zwaarder dan het enkele belang van de distributiesysteembeheerders.

Verdrag tot oprichting van de energiegemeenschap (Energy Community Treaty)

Na de pauze was het tijd voor een sessie over het Energy Community Treaty (EnCT). Het EnCT bestaat inmiddels bijna 20 jaar en draagt bij aan de integratie van de energiemarkten van de EU en verschillende andere Europese landen. Zowel de EU (vertegenwoordigd door de Europese Commissie) als de verschillende andere Europese landen³⁶ zijn bij het EnCT aangesloten.

Dirk Buschle (Adjunct-Directeur, Energy Community Secretariat) – De Europese Energiegemeenschap en het verspreiden van Europese wet- en regelgeving

Buschle stond uitgebreid stil bij de rijke geschiedenis van het EnCT. Het verdrag diende ooit als reactie op de oorlogen in de Westelijke Balkan in de jaren '90. Hoewel veel van deze landen niet zijn aangesloten bij de EU, voorziet het EnCT in de integratie van de energiesystemen van deze landen in het Europese energiesysteem. Homogeniteit van energiewet- en regelgeving is daarbij bepalend. De implementatie van de Europese wet- en regelgeving in EnCT-verband vergt evenwel een constante betrokkenheid van het EnCT-secretariaat. Het EnCT-secretariaat beschikt over verschillende juridische instrumenten om naleving van de regels af te dwingen, waaronder een geschilbeslechtingsmechanisme via de *Ministerial Council* (met daarin vertegenwoordigers van alle verdragsstaten en twee vertegenwoordigers namens de Europese Unie). Deze regels schieten evenwel tekort waar het de implementatie van de EU Green Deal betreft; de Green Deal beslaat immers alle schakels van de economie en kan daarom niet (enkel) worden gevat door de regels van het EnCT. Ook dwingen deze regels tot consensus binnen de EnCT-lidstaten voor het nemen van besluiten. Desalniettemin kan de waarde van het EnCT volgens Buschle niet worden onderschat; het EnCT draagt immers blijvend bij aan de verdere eenwording van het Europese energiesysteem en de stabiliteit in de regio.

Fokke Elskamp (Voorzitter van de Legal and Regulatory Group, ENTSO-E) – Implementatie van Europese (netwerk)regels en uitbreiding van de elektriciteitsmarkt naar de Balkan en Oekraïne

Elskamp stond vervolgens uitgebreid stil bij enkele ervaringen vanuit ENTSO-E bij de implementatie van de Europese energiewet- en regelgeving in EnCT-verband. Voordat een Europese regel de EnCT-lid-

36. Albanië, Bosnië en Herzegovina, Georgië, Kosovo, Noord-Macedonië, Moldavië, Montenegro, Servië en Oekraïne.

staten bindt, moet de wetgeving door de *ministerial council* (comité van ministers) van het EnCT worden omgezet in regels die de verdragsstaten van het EnCT binden. Deze regels worden vervolgens geïmplementeerd door de verdragsstaten. Deze implementatie wordt gemonitord door het EnCT-secretariaat en door het *European Network of Transmission System Operators for Electricity* (ENTSO-E). Zodra regels zijn omgezet, moeten zij nog in de verschillende EnCT-lidstaten worden geïmplementeerd. Die opgave is complex, maar wel een randvoorwaarde om marktkoppeling tussen de verschillende EnCT-lidstaten te faciliteren. Die complexiteit vergt een strikte lijn van ENTSO-E en het EnCT-Secretariat en de nodige discussies met ACER, aldus Elskamp.

Elskamp besprak tot slot de situatie rondom het lidmaatschap van Oekraïne. Ondanks de oorlog, is het Oekraïne gelukt om op korte termijn de EnCT-regels te implementeren en aangesloten te worden op het Europese synchrone gebied. Elskamp kijkt persoonlijk met trots terug op de nauwe coördinatie van deze opgave. Deze uitspraak kon rekenen op steun vanuit de zaal.

Opslag van samengeperste lucht (Compressed Air Storage): concurrentie in ondergrondse opslag?

Traditiegetrouw werden op de tweede dag van het seminar twee parallelsessies georganiseerd. In deze deelsessie werd uitgebreid stilgestaan bij de mogelijke bijdrage van *compressed air (energy) storage* (CAS of CAES) aan de flexibiliteitsbehoefte van het energiesysteem. Er werden verschillende juridische perspectieven gedeeld uit de landen Nederland, Denemarken en Duitsland. Delen van de ondergrond van deze landen heeft namelijk unieke geofysische kenmerken die zich lenen voor CAS. Uit deze sessie komt het beeld naar voren van een technologie die nog onvoldoende onderwerp van sectorale wetgeving vormt.

Astrid Hartwijk (Consultant, Energystore) – CAS in Nederland

Hartwijk heeft een technische achtergrond en is nauw betrokken van de ontwikkeling van CAS in Nederland. Zij begon met een technische uiteenzetting van ondergrondse opslag van 'compressed air'. Bij CAS wordt lucht op druk gebracht en opgeslagen in zoutcavernes of andere reservoirs die zich daarvoor lenen. Bij het op druk brengen van de lucht, wordt elektriciteit gebruikt; met de op druk gebrachte lucht kan vervolgens opnieuw elektriciteit worden opgewekt. CAS leent zich dan ook voor het wegwerken van pieken in de elektriciteitsproductie en biedt de mogelijkheid tot elektriciteitsproductie wanneer onvoldoende elektriciteit voorhanden is. Het voordeel van CAS is erin gelegen dat de techniek op de meerdaagse termijn een relatief hoog vermogen kan genereren, dat vergelijkbaar is met *hydro storage*. Vervolgens ging Hartwijk in op de regulering van CAS in Nederland. Het lijkt voor de hand te liggen dat CAS gebaseerd dient te worden op de bestaande Mijnbouwwet. Tot op heden is hiervoor echter nog geen opslagvergunning verleend. Zij

benadrukte dat CAS nog onvoldoende geborgd is onder de Nederlandse mijnbouwwetgeving. Zo is niet duidelijk hoe 'lucht' getypeerd moet worden, noch welk regime wenselijk is voor CAS.

Dat nog geen concrete definitie zou bestaan voor 'lucht', leidde tot de nodige vragen uit de zaal. Zo werd de gedachte geopperd dat 'lucht' zou kunnen kwalificeren als (grond)stof onder de Nederlandse Mijnbouwwet en dus zou vallen onder het regime van de opslagvergunning. Daartegenover stond echter de opvatting dat CAS zou kunnen vallen onder het regime voor elektriciteitsopslag. De algemene indruk van de zaal was echter dat die regels elkaar niet zouden bijten.

Frederik Lenskjöld Olsen (Hoofd van het Energie en Infrastructuur Team van Plesner) – CAS in Denemarken

Lenskjöld Olsen vervolgt dat ook in Denemarken een potentieel bestaat voor de uitrol van CAS gelet op de unieke geofysische omstandigheden in dat land. In zijn verhaal staat hij uitgebreid stil bij de mogelijkheden en beperkingen onder Deense wet- en regelgeving. CAS wordt in Denemarken onder de opslagvergunning geschaard. Deze opslagvergunning kan gekoppeld worden aan een bestaande opsporingsvergunning of winningsvergunning, mits er voldoende geologische of technische redenen zijn om dit te doen. Op het eerste oog verschilt CAS dan ook niet in noemenswaardige mate van de opslag van andere (grond)stoffen binnen een opslagvergunning.

De werkelijke ruimte voor CAS is volgens Lenskjöld Olsen echter beperkt. Voordat een opslagvergunning voor CAS kan worden verleend, moet de Deense minister voor Klimaat, Energie en Infrastructuur een *tender* uitschrijven, waarin alle vormen van ondergrondse opslag kunnen meedingen, waaronder *carbon capture (utilization) and storage* (CCS). De Deense overheid geeft prioriteit aan CCS, wat de ruimte voor CAS beperkt. Dergelijke *tenders* zijn echter nog niet uitgeschreven en het is daarom ook niet mogelijk om te speculeren. Tot slot benoemt Lenskjöld Olsen dat de uitrol van CAS wordt beperkt doordat alle zoutcavernes in Denemarken worden geëxploiteerd door de landelijk netbeheerder Energinet.

In reactie op een vraag uit de zaal legde Lenskjöld Olsen tot slot uit dat tussen het regime voor CCS en opslagvergunningen overlap bestaat. Dat is anders in andere Europese landen, waar bijvoorbeeld een lege gaswinningsvergunning kan worden omgezet in een opslagvergunningen en slechts voor CCS de verplichting van een openbare *tender* geldt.

Ines Mittermeier (Senior Associate, Noerr) – CAS in Duitsland

Mittermeier bespreekt tot slot de situatie in Duitsland. In tegenstelling tot Nederland en Denemarken heeft Duitsland decennialange ervaring met CAS. Al in de jaren '60 zijn in Duitsland ongeveer 50 ondergrondse opslagen van gas en compressed air uitgerold, voornamelijk in (zoutcavernes in) Niedersachsen. Deze projecten werden vooral gebruikt voor elektriciteitsopwekking. Destijds golden vooral generieke wetten die door de verschillende *Bundesländer* waren vormgegeven. Vanaf 1977 geldt in Duitsland een federale mijnbouwwet: het *Bundesberggesetz* (BBergG). 'Opslag' moet onder het BBergG tijdelijk zijn; CCS valt hier niet onder. Ook in Duitsland valt CAS onder het vergunningsregime voor ondergrondse opslag. Dat regime bestaat uit drie verschillende instrumenten waarin de vergunninghouder zijn activiteiten in verschillende mate van detail beschrijft. Dit betreft de vergunning, een verdere technische uitwerking daarvan en één (of als de mijnbouwautoriteit dat verlangt: twee) werkplan(nen). Op elk van deze instrumenten moet voorafgaande toestemming worden verkregen van de mijnbouwautoriteit. In de toekomst zal dit regime waarschijnlijk ook gelden voor waterstofopslag.

Ondanks het feit dat CAS in Duitsland al lang bestaat, is sinds de eerste pogingen in de jaren '60 de uitrol van CAS niet echt van de grond gekomen. Volgens Mittermeier is de techniek waarschijnlijk onvoldoende winstgevend dan wel onvoldoende ontwikkeld.

Wel of geen energie-eilanden in de Noordzee?

Margit Rankin Malmsteen (Hoofdadviseur, Deense energieautoriteit), **Niels Peter Berg** (Hoofd juridische afdeling, Deense energieautoriteit), **Angelo Goethals** (Doctoraal onderzoeker, Universiteit Gent), **Lotte Bosschier** (Offshore ontwikkelingsadviseur, TenneT)

Deze parallelsessie richtte zich op de mogelijke ontwikkeling van kunstmatige energie-eilanden in de Noordzee. De hoofdvraag tijdens deze deelsessie was hoe kunstmatige energie-eilanden juridisch kunnen worden geregeld en of de plannen die momenteel ontwikkeld worden ook daadwerkelijk gericht zijn op de aanleg en gebruik van dergelijke eilanden. Na een algemene inleiding, werden verschillende juridische perspectieven uit drie landen gepresenteerd, zijnde: Denemarken, België en Nederland.

Inleiding

Malmsteen trapte de sessie af. Zij benoemde dat energie-eilanden van groot belang zijn voor de energietransitie en de mogelijkheid tot interconnectie met andere landen. Dit belang werd onlangs onderstreept door verschillende regeringsleiders in de Esbjerg en Oostende Verklaringen, waarin grote ambities werden gesteld zoals het verdubbelen van het aandeel offshore windenergie in 2030. Volgens Malmsteen gaan energie-eilanden een nieuwe impuls geven aan verdere offshore windontwikkeling.

Goethals behandelde vervolgens de bevoegdheden van de kuststaten op zee. Hiervoor behandelde hij kort een aantal relevante concepten uit het inter-

nationaal zeerecht (UNCLOS 1982), zoals soevereiniteit (land en territoriale zee) en soevereine rechten (continentaal plat en Exclusieve Economische Zone - EEZ) alsmede de mate waarin kuststaten functionele jurisdictie kunnen uitoefenen in de EEZ. Dit laatste is ook van belang ten aanzien de regulering van installaties, bouwwerken en kunstmatige eilanden. Helaas ontbreekt in UNCLOS een duidelijke definitie van deze begrippen.

Ontwikkelingen in Denemarken

Malmsteen richtte zich vervolgens op de ontwikkelingen in Denemarken. Als onderdeel van het Deense Klimaatakkoord van 22 juni 2022 is er een besluit genomen om energie-eilanden te creëren.

Berg ging vervolgens over op de juridische overwegingen en het geldend juridisch kader dat de Deense kunstmatige energie-eilanden reguleert. Om te beginnen is er een wet die hoer op toeziet. Om energie-eilanden mogelijk te maken heeft de staat een aandeel van 50,1% genomen en er waren verschillende wetten en wetswijzigingen aangenomen. Zo is er een nieuwe Wet betreffende het energie-eiland en een Wet betreffende de Deense continentale plaat gekomen en moest de Wet hernieuwbare energie worden geamendeerd. De definitie van een kunstmatig eiland in de Deense wet is als volgt: het eiland is gemaakt door mensen, omgeven door water, gekoppeld aan de zeebodem, bevindt zich permanent boven zeeniveau, is een constructie van permanente aard, en kan niet worden verplaatst zonder 'verlies aan identiteit'. Door deze wetsvoorstellen en -wijzigingen geldt de Deense wet op het eiland, met uitzondering van het Deense belastingrecht. Berg runde af met de conclusie dat er nog openstaande vragen zijn ten aanzien van verschillende activiteiten en bevoegdheden waarvoor nog niets is geregeld, zoals de bevoegdheid van rechters, de toegang voor de luchtvaart en havenfaciliteiten op dergelijke eilanden.

Ontwikkelingen in België

Goethals vervolgde met een presentatie over het Belgische voorbeeld, het Prinses Elisabetheiland dat gesitueerd is in de EEZ en waarvan de bouw in 2024 is begonnen. Omdat een adequate definitie van energie-eilanden ontbrak in het internationaal recht, werd teruggevallen op nationaal, Belgisch recht. Ook in het Belgisch recht ontbreekt een definitie van kunstmatige eilanden. De Elektriciteitswet gebruikt veelal het begrip 'installaties' hanteert en lijkt geen onderscheid te maken tussen een "installatie" en een 'bouwwerk'. Deze onduidelijkheid heeft nog niet tot problemen geleid, maar Goethals pleit wel voor een duidelijke juridische definitie voor in de toekomst. Duidelijk is wel dat de naam Prinses Elisabetheiland enigszins misleidend is.

Ontwikkelingen in Nederland

Bosschier gaf een toelichting op de laatste ontwikkelingen in Nederland. De Nederlandse regering

analyseert de mogelijkheid van energie-eilanden in het Infrastructuurenergieplan Noordzee, dat in 2024 wordt verwacht. Momenteel wordt echter vooral gekeken naar het 'energie hub'-concept, d.w.z. een centraal punt waar energie wordt verzameld door middel van bijvoorbeeld interconnectoren en/of waar energie kan worden omgezet (bijvoorbeeld van elektriciteit naar waterstof). Een dergelijke hub kan bijvoorbeeld bestaan uit een kunstmatig eiland of een bouwwerk. Deze hybride projecten zijn juridisch gezien echter complex van aard vanwege het ontbreken van een specifiek juridisch kader. In de praktijk kan een veelheid aan wetgeving hierop van toepassing zijn, zoals de Waterwet, de Wet Windenergie op Zee, de Elektriciteitswet en de Gaswet en eventueel de Wet Installaties Noordzee. Bosschier concludeerde dat het huidige wettelijke kader niet geschikt is voor kunstmatige energie-eilanden. De Nederlandse regering zal daarom uitsluitel moeten geven over wat een energie hub precies behelst en wanneer sprake zal zijn van een energie eiland.

Koolstof Afvang en Opslag (Carbon Capture and Storage): recente ontwikkelingen

De laatste sessie van het EELS 2023 ging over de afvang, het transport en de opslag van CO₂ of wel *Carbon Capture and Storage* (CCS). De markt voor CCS is momenteel wederom volop in ontwikkeling en daarmee ontstaat nieuwe regulerings- en contracteringsvraagstukken die in deze sessie besproken worden. Voordat het panel kon beginnen, gaf Roggenkamp een korte uiteenzetting over de inhoud en strekking van de geldende EU-richtlijn (Richtlijn 2009/31/EG). Deze richtlijn is sinds 2009 niet aangepast en de vraag bestaat of er in de praktijk inmiddels behoefte is aan meer duidelijkheid over bepaalde aspecten. Aangezien de huidige projecten vooral bestaan uit 'open access' projecten, is de tijd wel rijp om een discussie te voeren over het toegangsregime dat gehanteerd zou moeten worden.

Ruth Hilde Sætre (General Counsel, Northern Lights) – Opslag- en transporttarifiering

Sætre is betrokken bij de ontwikkeling van een grootschalig CCS-project in de EEZ van Noorwegen: het project *Northern Lights*. De ontwikkeling van een dergelijk project is complex en vergt ingewikkelde contracten die een breed scala aan thema's reguleren. Het is namelijk noodzakelijk om de gehele waardeketen van afvang tot opslag contractueel vast te leggen. Zo moet in contractuele zin worden nagedacht over (i.) financiering, (ii.) samenwerking, (iii.) risicoverdeling, (iv.) certificaten van oorsprong, (v.) regulatoire aspecten, (vi.) technologische aspecten, en (vii.) de verschillende standaardbedingen (*boilerplates*) die geregeld in contracten worden opgenomen. Hierbij speelt ook het mededingingsrecht een belangrijke rol. Kortom, de uitrol van CCS vergt complexe contracten en nauwe regulatoire afstemming om succesvol van de grond te komen.

Het verhaal van Sætre riep de nodige interesse op uit de zaal. Zo vroegen verschillende aanwezigen naar de behandeling onder Europees recht van het ver-

voer van CO₂ over landsgrenzen heen, met name in het licht van het London Protocol over het vervoer van afval. Zo werd beargumenteerd dat het vervoer van CO₂ via een pijpleiding vermoedelijk wel is toegestaan onder dit protocol, maar het vervoer per zee onzekerder zou zijn, omdat lastiger te controleren is of de opgeslagen CO₂ ook daadwerkelijk op de bestemming aankomt. Sætre benadrukte dat veel van deze vraagstukken nog niet beantwoord zijn en benadrukte nogmaals het belang van nauwe regulatoire afstemming over het transport van CO₂.

Andreas Möller (Vice President Carbon Management & Hydrogen, Wintershall Dea)

Ook Möller benadrukte de noodzaak van regulatoire duidelijkheid voordat aan een project kan worden begonnen, vooral indien projecten plaatsvinden in een grensoverschrijdende context. Ook Möller is betrokken bij een groot CCS-project, namelijk: Project NOR-GE. Dit project omvat de bouw en de exploitatie van een pijpleiding voor het vervoer van CO₂ van Duitsland naar Noorwegen, alwaar wordt aangesloten op het Northern Light project. Dit project is in meerdere opzichten interessant. Allereerst is bijzonder dat Duitsland in dit project participeert, terwijl het tot voor kort groot tegenstander was van CCS. Daarnaast betreft dit project de realisatie van de eerste grensoverschrijdende onderzeese CO₂-pijpleiding in Europa. Een en ander wordt gecompliceerd doordat Richtlijn 2009/31/EG weinig handvaten bevat voor het transport van CO₂ en het London Protocol tot voor kort een dergelijk project belemmerde.

Hoewel de *business case* van dit project lastig ligt, benadrukt Möller het belang van het grootschalige transport van CO₂. Daarbij is ook een wijziging van energiewet- en regelgeving nodig, zowel in de lidstaten, als op Europees niveau. Op dit moment ontbreekt het, zoals genoemd, namelijk aan een raamwerk voor het transport van CO₂. Daar komt bij dat bijvoorbeeld Duitsland nog geen juridisch raamwerk heeft ontworpen voor het transport van CO₂. Om de verscheidenheid aan regulatoire vraagstukken het hoofd te bieden, is het aanvragen van een zogeheten *Project of Common Interest* (PCI)-status het afwegen waard, aldus Möller. Een PCI-status gaat namelijk gepaard met het *one-stop-shop*-principe bij vergunningverlening voor de verschillende schakels van het project. In dat kader is dus noemenswaardig dat CO₂-gerelateerde projecten in de laatste PCI-ronde konden meedingen naar een dergelijke status. Een dergelijke status is echter geen panacee: het is nog steeds van belang dat de lidstaten voorzien in specifieke wet- en regelgeving rond het transport van CO₂ én deze regelgeving afstemmen op de omliggende landen. Daarvan is nog onvoldoende sprake. Al met al, kan Möller dus niet anders dan concluderen dat er nog veel water door de Rijn zal vloeien, voordat een echt pan-Europees CO₂-transportnet kan worden gerealiseerd en benut.

Ook de presentatie van Möller kon op de nodige belangstelling uit de zaal rekenen. Zo werd allereerst gevraagd naar het systeem voor derdentoegang op een pijpleiding voor het transport van CO₂. Möller gaf aan dat tot dusverre sprake is van een systeem van onderhandelde derdentoegang. Sommigedlidstaten denken echter al na over een systeem van gereguleerde toegang. Dit is echter nog in ontwikkeling, ook omdat een pan-Europees CO₂-transportnetwerk nog ontbreekt. Tot slot werd vanuit de zaal gevraagd naar een mogelijke overlap met de opkomst van een Europees waterstofnetwerk. Möller beaamde het bestaan van die overlap. Het zijn namelijk vaak de

zelfde partijen die toewerken naar een waterstofeconomie én participeren in projecten voor CCS en/of het transport van CO₂.

Afsluiting

Daarmee kwam het EELS 2023 alweer ten einde. Roggenkamp kijkt terug op een interessant congres, waar de stand van het energierecht in Europa (en breder) is opgenomen, besproken en verhelderd. Roggenkamp dankt iedereen voor de bijdragen, de organisatie en het bezoek en leidt iedereen – traditiegetrouw – naar de borrel voor een laatste discussie over het energierecht.

Jurisprudentie

mr. I. Brinkman, mr. A.F. Mancosu, mr. L.A.I. Franssen en mr. J.W. Heller

Deze rubriek bestrijkt de periode november - december 2023. De rubriek bevat evenwel ook uitspraken die vóór die periode gewezen zijn, maar niet eerder gepubliceerd dan wel gesignaleerd zijn.

NTE 2024/1

Rechtbank Den Haag

16 juni 2022

ECLI:NL:RBDHA:2022:16103

inzake Westland Infra Netbeheer B.V. tegen Volker Wessels Telecom B.V.

Netbeheerder Westland Infra Netbeheer B.V. ('WIN') heeft Volkers Wessels Telecom B.V. ('VWT') aangesproken tot vergoeding van schade als gevolg van een in 2020 geconstateerde beschadiging aan een laagspanningskabel. WIN meent dat VWT deze schade heeft veroorzaakt bij werkzaamheden in 2014.

WIN stelt dat VWT onvoldoende maatregelen heeft getroffen om schade aan de laagspanningskabel te voorkomen. VWT voert als verweer aan dat zij, conform de voorschriften, een KLIC-melding heeft gedaan en de laagspanningskabel voldoende heeft gelokaliseerd. Volgens VWT kan de schade niet door de betreffende werkzaamheden zijn veroorzaakt: met name kan tijdens de boring de laagspanningskabel niet geraakt zijn, omdat deze op een te grote afstand ligt van de HDPE-buis, die toen werd aangelegd. Bovendien zou WIN volgens VWT niet-ontvankelijk in haar vordering zijn, omdat VWT de graafwerkzaamheden niet zelf heeft uitgevoerd: dit wordt namelijk gedaan door haar werkmaatschappijen in opdracht van derde partijen.

De kantonrechter oordeelt dat VWT aansprakelijk is voor de door WIN geleden schade. De kantonrechter overweegt daartoe allereerst dat WIN ontvankelijk is in haar vordering, omdat zij VWT heeft aangesproken in haar hoedanigheid als grondroerder. VWT is als grondroerder aan te merken nu zij zich verantwoordelijk acht de KLIC-melding te doen, de KLIC-tekening te lezen en daar vervolgens ook consequenties aan te verbinden.

Vervolgens overweegt de kantonrechter dat op VWT als grondroerder een zorgplicht rust om schade te voorkomen aan in de grond gelegen kabels en leidingen. Deze zorgplicht volgt uit de Wet informatie-uitwisseling Ondergrondse Netten ('WION'), en sinds 31 maart 2018 de Wet informatie-uitwisseling Bovengrondse en Ondergrondse Netten en Netwerken ('WIBON'). Deze wetgeving vergt dat de grondroerder voor aanvang van graafwerkzaamheden in de ondergrond een melding moet doen van de werkzaamhe-

den en de precieze ligging van de kabels op de graaflocatie moet vaststellen en dat op de graaflocatie de officiële gebiedsinformatie aanwezig is. Bovendien moet VWT zich houden aan de Richtlijn Zorgvuldig Graafproces (de 'Richtlijn'), gelet op HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:772 (zie NTE 2018/28). Uit die Richtlijn volgt bijvoorbeeld dat VWT in dit geval de precieze ligging van de kabels had moeten vaststellen aan de hand van proefsleuven. Ook volgt uit de Richtlijn dat contact moet worden gezocht met de netbeheerder bij twijfel over de ligging van de kabels. De kantonrechter overweegt ook uitdrukkelijk dat de rechter bij de invulling van de zorgplicht van de grondroerder in beginsel bij de Richtlijn moet aansluiten en daarvan alleen kan afwijken als hij motiveert welke concrete omstandigheden die afwijking rechtvaardigen.

Daarnaast overweegt de kantonrechter dat VWT niet de verplichtingen uit de WION en de Richtlijn is nagekomen omdat zij niet de zorgvuldigheid in acht heeft genomen die de Richtlijn van haar vraagt en dat VWT daarom onrechtmatig jegens WIN heeft gehandeld en aansprakelijk is voor de schade die daardoor is ontstaan. De kantonrechter stelt namelijk vast dat VWT onvoldoende heeft gesteld om de laagspanningskabel te lokaliseren en dat VWT geen contact heeft gezocht met WIN toen de ligging onduidelijk bleek.

Verder overweegt de kantonrechter dat de omkeringsregel kan worden toegepast bij schending van de Richtlijn. De Richtlijn beoogt namelijk tegen het specifieke gevaar van kabelschade te beschermen en dit gevaar heeft zich verwezenlijkt aangezien de kabel is beschadigd. De kantonrechter past deze regel in dit geval ook toe en concludeert dat het causaal verband tussen de normschendingen van VWT en WIN dan ook vaststaat en dat het vervolgens op de weg van VWT ligt om dit causale verband te ontzenuwen. VWT heeft echter te weinig feiten aangevoerd om dit vermoeden te ontkrachten.

Gelet op het bovenstaande veroordeelt de kantonrechter VWT tot vergoeding van WIN's geleden schade. Het gaat om een vergoeding van de kosten van herstel en overige kosten die WIN heeft gemaakt.

NTE 2024/2

Gerechtshof Den Haag

27 september 2022

ECLI:NL:GHDHA:2022:2975

inzake Aannemersbedrijf Noordeloos B.V. tegen Evides N.V.

Dit geschil betreft schade appellante, die Aannemersbedrijf Noordeloos B.V. ('Noordeloos') heeft veroorzaakt tijdens graafwerkzaamheden aan een waterleiding van Evides in Oud-Beijerland. Noordeloos meent dat dit niet haar schuld is, omdat de ligging van de leiding achttien meter afweek van de ligging op de tekening die Evides beschikbaar heeft gemaakt. Noordeloos en Evides stellen elkaar aansprakelijk: Noordeloos stelt dat Evides onrechtmatig heeft gehandeld door een onnauwkeurige kaart te geven. Evides stelt Noordeloos aansprakelijk voor het veroorzaken van schade aan de waterleiding door het niet lokaliseren van de leiding conform de CROW500 (de 'Richtlijn').

In eerste aanleg heeft de kantonrechter de vorderingen van Noordeloos afgewezen en die van Evides toegewezen. Volgens de kantonrechter heeft Noordeloos geen feiten en omstandigheden gesteld waaruit blijkt dat van Evides redelijkerwijs verwacht had mogen worden dat zij accuratere informatie over de ligging van de leiding had moeten aanleveren. Volgens de kantonrechter heeft Noordeloos ook in strijd met de op haar rustende zorgvuldigheidsnormen gehandeld door de leiding, die in haar zoekgebied lag, niet al in de ontwerpfase te lokaliseren en daarmee het risico op schade aan die leiding door niet correcte informatie op de koop toe te nemen. Daarmee heeft zij onrechtmatig gehandeld jegens Evides. Verder zou Noordeloos onvoldoende hebben gesteld dat de informatie die Evides heeft verstrekt niet zo nauwkeurig was als redelijkerwijs van haar verlangd mocht worden.

Het hof stelt voorop dat het Graafrichtlijn-arrest van de Hoge Raad (HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:772, NTE 2018/28) ook geldt in de context van de Richtlijn. Het hof mag daarom veel gewicht toekennen aan de Richtlijn in afwezigheid van wettelijke normering over graafwerkzaamheden. Het hof overweegt vervolgens dat Noordeloos volgens de Richtlijn voorafgaand aan de totale werkzaamheden de precieze ligging van de waterleiding had moeten vastleggen in het graafgebied. Noordeloos heeft dit niet gedaan. Het hof stelt vast dat geen graafschade zou zijn ontstaan als Noordeloos de leiding wel genoegzaam had gelokaliseerd. Hierdoor heeft Noordeloos onrechtmatig gehandeld. Het hof gaat ook niet mee in de stelling van Noordeloos dat van haar niet verwacht kon worden dat zij voorafgaand aan de graafwerkzaamheden de precieze locatie van de leidingen in het gehele werk vaststelt. Als Noordeloos namelijk de leiding voorafgaand aan het graven conform de voorschriften van de WIBON, in samenhang met de Richtlijn zou hebben gelokaliseerd, zou zij er op tijd achter zijn gekomen dat de leiding niet op de ingetekende plek lag.

Het hof ziet daarom geen aanleiding de vordering van Noordeloos toe te wijzen. Evides kan niet worden verweten een onnauwkeurige kaart te hebben

verschafd. De kaart komt namelijk uit 1967 toen nog geen regels golden over nauwkeurigheid.

Het hof bekrachtigt aldus het vonnis van de kantonrechter. Noordeloos moet dus Evides' schade vergoeden.

NTE 2024/3**Rechtbank Gelderland****15 februari 2023****ECLI:NL:RBGEL:2023:6323****inzake Stichting Het Lijndensche Fonds voor Kerk en Zending tegen TenneT TSO B.V. en Saranne B.V.**

De Stichting Het Lijndensche Fonds voor Kerk en Zending (de 'Stichting') beheert het landgoed De Heerlijkheid Hemmen. In 1986 sluiten de Stichting en N.V. Samenwerkende Elektriciteits- Productiebedrijven ('SEP'), de rechtsvoorganger van TenneT TSO B.V. ('TenneT'), een overeenkomst die ziet op een deel van het landgoed. De Stichting heeft SEP in de overeenkomst gemachtigd om een zakelijk recht in te schrijven volgens artikel 5 lid 3 sub b Belemmeringenwet Privaatrecht ('BP'). De Algemene Voorwaarden van 6 februari 1986 zijn van toepassing op de overeenkomst. Op 31 maart 1986 is het zakelijk recht vastgelegd door middel van de vestiging van een recht van opstal. Het opstalrecht staat op dit moment geregistreerd op naam van Saranne B.V., waarvan TenneT de enige aandeelhouder is.

De overeenkomst is aangegaan voor de realisatie van de hoogspanningsverbinding Dodewaard-Doe-tinchem. Het is volgens de overeenkomst toegestaan om de hoogspanningsverbinding aan te leggen op een gedeelte van het perceel (de 'belaste strook') van de Stichting. Volgens artikel 3 lid 2 Algemene Voorwaarden mag de eigenaar zonder schriftelijke toestemming geen roerende of onroerende zaken binnen de belaste strook plaatsen. Artikel 4 lid 4 Algemene Voorwaarden bepaalt dat indien er na de vestiging van het zakelijk recht schade ontstaat die niet volgens de overeenkomst is vergoed omdat die schade bij de vaststelling van de vergoeding(en) die toen zijn uitgekeerd niet kon worden voorzien of bepaald, het bedrijf op schriftelijk verzoek een schadevergoeding zal toekennen aan de partij die eigenaar van de belaste strook was ten tijde van de vestiging van het zakelijk recht.

De Stichting is van plan om op een deel van het landgoed een zonnepark te realiseren en heeft hiervoor Zonnepark Hemmen B.V. ('Zonnepark Hemmen') opgericht. De benodigde percelen zijn in opstal uitgegeven aan Zonnepark Hemmen tegen een jaarlijkse retributie. Een deel van het zonnepark valt binnen de belaste strook. De Stichting vraagt dan ook toestemming aan TenneT om het zonnepark op de belaste strook te mogen bouwen. TenneT verleent deze toestemming onder een aantal voorwaarden, waaronder een voorwaarde die ziet op elektromagnetische compatibiliteit. Een deel van het zonnepark kan ech-

ter niet gerealiseerd worden door de gestelde voorwaarden.

De Stichting heeft TenneT verzocht om vergoeding van de schade die de Stichting lijdt, omdat er, als gevolg van de voorwaarden die TenneT heeft gesteld, 5.472 zonnepanelen minder kunnen worden geplaatst dan wanneer er geen hoogspanningsverbinding aanwezig zou zijn. De Stichting meent dat zij hierdoor jaarlijks retributie misloopt en baseert het schadeverzoek op artikel 4 lid 4 Algemene Voorwaarden. TenneT wijst dit verzoek af.

In deze procedure vordert de Stichting – kort gezegd – een verklaring voor recht dat TenneT aansprakelijk is voor de schade die de Stichting lijdt door de aanwezigheid van de hoogspanningslijn. TenneT voert verweer.

De rechtbank gaat allereerst over tot uitleg van de schadevergoedingsregeling. De Stichting meent dat de overeenkomst moet worden uitgelegd aan de hand van het Haviltex-criterium en dat daarbij dus ook de wijze van totstandkoming van de overeenkomst en de informatie die voorafgaand aan het sluiten daarvan tussen de partijen is uitgewisseld moeten worden betrokken. In dat verband stelt de Stichting dat de overeengekomen schadevergoeding niet meer was dan een 'medewerkingsvergoeding', die erop gericht was om de Stichting te compenseren voor de hinder en de schade die zij ondervond als direct gevolg van het aanleggen van de hoogspanningsverbinding. Volgens de Stichting was die vergoeding er echter niet op gericht om enige toekomstige schade te vergoeden maar ging het erom dat alle schade die door partijen niet kon worden voorzien én alle schade waar door partijen niet in was voorzien voor vergoeding in aanmerking zou komen. De rechtbank gaat hier niet in mee en oordeelt dat deze uitleg niet verenigbaar is met de tekst van de overeenkomst. De relevante bepalingen van de overeenkomst in samenhang van met de Algemene Voorwaarden rechtvaardigen namelijk de conclusie dat onder de schadevergoedingsbepaling ook schade valt die zich in de toekomst pas zal voordoen, maar die bij het sluiten van de overeenkomst al een voorzienbaar gevolg is.

Vervolgens oordeelt de rechtbank dat TenneT geen aanvullende schadevergoeding is verschuldigd nu de Stichting geen zonnepark kan realiseren op de belaste strook. Dit is namelijk het gevolg van het sluiten van de overeenkomst, waardoor de Stichting niet langer de vrije beschikking heeft over de belaste strook. De schade die hieruit voortvloeit is al verdisconteerd in het bedrag dat bij het aangaan van de overeenkomst in 1986 is uitgekeerd. De Stichting meent ook dat haar schade deels wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van een 380 kV-verdeelstation. Vanwege dit verdeelstation zou de elektromagnetische invloed van de hoogspanningslijn namelijk dusdanig zijn dat het onmogelijk is om op de belaste strook onder de hoogspanningsleiding zonnepanelen te plaatsen. De rechtbank overweegt dat de gestelde invloed van het verdeelstation op de ex-

ploitatiemogelijkheden op de belaste strook niet relevant is, omdat de Stichting al beperkt wordt in haar exploitiemogelijkheden door de aanwezigheid van de hoogspanningsverbinding.

Wel overweegt de rechtbank dat dit mogelijk anders is voor schade die de Stichting lijdt doordat zij door de hoogspanningsverbinding ook buiten de belaste strook beperkt wordt in haar exploitiemogelijkheden. Op dit moment beschikt de rechtbank echter niet over voldoende informatie om hierover een oordeel te kunnen geven. De rechtbank stelt partijen dan ook in de gelegenheid om zich hierover bij akte uit te laten en houdt iedere verdere beslissing aan.

Zie voor het vervolg op deze uitspraak NTE 2024/5 hierna.

NTE 2024/4

Rechtbank Limburg

20 september 2023

ECLI:NL:RBLIM:2023:5508

inzake Etriplus B.V. tegen Gemeente Venlo

Etriplus B.V. ('Etriplus') treedt op als energieontwikkelingsbedrijf voor Greenport Venlo, een bedrijventerrein in Venlo. Etriplus heeft als doelstelling om een windpark te ontwikkelen in Greenport Venlo. Een van de aandeelhouders van Etriplus is Ontwikkelbedrijf Greenport Venlo ('Ontwikkelbedrijf'). De Gemeente Venlo en Etriplus sluiten diverse samenwerkingsovereenkomsten voor de realisering van het windpark, waaronder een intentieovereenkomst, een akkoord op hoofdlijnen en vervolgens een anterieure overeenkomst (hierna: de 'overeenkomst'). Voor de ontwikkeling van het windpark moeten bestemmingsplannen worden vastgesteld. De gemeenteraad besluit echter op 12 maart 2018 de bestemmingsplannen niet vast te stellen, mede vanwege de discussie over maatschappelijk draagvlak en gezondheidskwesties gerelateerd aan geluid (het 'weigeringsbesluit'). Vervolgens besluit het college van gedeputeerde staten op 10 april 2018 om een provinciaal inpassingsplan (het 'pip') voor het windpark voor te bereiden, dat op 28 september 2018 wordt vastgesteld. Op dezelfde datum verlenen gedeputeerde staten een omgevingsvergunning aan Etriplus voor het realiseren van negen windturbines.

Tegen het weigeringsbesluit, het pip en de omgevingsvergunning is vervolgens beroep ingesteld bij, uiteindelijk, de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (de 'Afdeling'). De Afdeling verklaart het beroep tegen het pip en de omgevingsvergunning ongegrond. Het beroep van Etriplus tegen het weigeringsbesluit verklaart de Afdeling gegrond en dat vernietigt zij, omdat het in strijd is met het zorgvuldigheids- en het motiveringsbeginsel.

In deze procedure vordert Etriplus kort gezegd schadevergoeding van de gemeente op grond van onrechtmatige daad en tekortkoming in de nakoming

van haar verplichtingen onder de overeenkomst. De gemeente voert verweer.

Allereerst overweegt de rechtbank dat met de vernietiging van het weigeringsbesluit de onrechtmatige daad van de gemeente jegens Etriplus en de toerekenbaarheid van die onrechtmatige daad aan de gemeente vaststaat. Tussen de partijen is echter in geschil of er daarnaast onrechtmatig gehandeld is jegens het Ontwikkelbedrijf. De rechtbank oordeelt dat de vernietiging van het weigeringsbesluit niet kwalificeert als een onrechtmatige daad jegens het Ontwikkelbedrijf. Formele rechtskracht geldt namelijk alleen tussen de partijen. Wanneer de bestuursrechter namelijk een besluit vernietigt dat door een bepaalde partij is aangevallen, vormt die vernietiging niet ook zonder meer een onrechtmatige daad jegens een derde, zoals in dit geval het Ontwikkelbedrijf. Dit zou namelijk leiden tot een onaanvaardbare mate van rechtsonzekerheid. Maar de gemeente heeft dus wel onrechtmatig gehandeld jegens Etriplus.

Met betrekking tot de schadevergoedingsvordering, beroept de gemeente zich op een exoneratiebeding in de overeenkomst. De rechtbank oordeelt dat dat beding echter niet ziet op het weigeringsbesluit, omdat dit besluit geen tekortkoming in enige verplichting uit de overeenkomst is, aangezien de overeenkomst niet ziet op (een bevoegdheidsuitoefening door) de raad. Verder beroept gemeente zich op het ontbreken van causaal verband tussen de onrechtmatige daad en de gestelde schade, omdat een rechtmatig weigeringsbesluit had kunnen worden genomen dan wel besluitvorming had kunnen worden uitgesteld. De rechtbank overweegt dat het conditio sine qua non-verband tussen de onrechtmatige daad en de gestelde schade niet komt vast te staan. Het causaal verband is namelijk gebaseerd op de stelling van Etriplus dat in de hypothetische situatie op 12 maart 2018 ongewijzigde vaststelling van de bestemmingsplannen zou hebben plaatsgevonden.

De rechtbank overweegt allereerst dat voor de beantwoording van de vraag wat de raad zou hebben gedaan indien hij niet op 12 maart 2018 het onrechtmatige weigeringsbesluit had genomen, het relevant is dat de Afdeling het weigeringsbesluit niet op materiële, maar op formele, gronden heeft vernietigd. Het ging er namelijk om dat het weigeringsbesluit onrechtmatig was nu het onvoldoende zorgvuldig was voorbereid en daarmee ook ontoereikend was gemotiveerd. Een gebrekkige voorbereiding en motivering zijn in beginsel heelbaar. De Afdeling heeft verder in het midden gelaten of een positief besluit genomen had moeten worden.

De rechtbank concludeert dat het in de gegeven omstandigheden heel goed denkbaar was geweest dat de raad zou hebben besloten tot verder uitstel van de besluitvorming, met name omdat er politieke zorgen in de raad speelden, namelijk geluidsoverlast, het maatschappelijke draagvlak en in het bijzonder de vraag naar de te nemen compensatiemaatregelen. Ook in het verleden is de raad in het besluitvor-

mingstraject al overgegaan tot aanhouding van besluitvorming. De raad had op 12 maart 2018 dus ook anders kunnen besluiten dan tot ongewijzigde vaststelling van de bestemmingsplannen. De rechtbank wijst dan ook de schadevordering af.

Aangezien de rechtbank een deel van het primair gevorderde wel toewijst, namelijk de verklaring voor recht dat de gemeente onrechtmatig heeft gehandeld, komt de rechtbank niet toe aan het subsidiair gevorderde, de gestelde tekortkoming in de nakoming van de overeenkomst.

NTE 2024/5

Rechtbank Gelderland

25 oktober 2023

ECLI:NL:RBGEL:2023:6206

inzake Stichting Het Lijndensche Fonds voor Kerk en Zending tegen TenneT TSO B.V. en Saranne B.V.

Wij verwijzen naar NTE 2024/3 hierboven over het tussenvonnis dat voorafging aan dit vonnis, alsook het feitelijk kader.

In deze procedure vordert de Stichting een verklaring voor recht dat TenneT aansprakelijk is voor de schade die de Stichting lijdt door de aanwezigheid van een hoogspanningslijn. De Stichting meent kort gezegd dat de schade die zij daardoor heeft geleden niet verdisconteerd zou zijn in de overeenkomst op grond waarvan zij destijds een recht van opstal heeft verleend over een strook van haar landgoed ten behoeve van (de rechtsvoorganger van) TenneT voor de realisatie van de hoogspanningsverbinding Dodewaard-Doetinchem. TenneT voert verweer.

In dit vonnis, handhaaft de rechtbank haar eerdere beslissing uit het tussenvonnis dat TenneT niet aansprakelijk is voor schade die de Stichting lijdt doordat zij binnen de belaste strook geen zonnepalen mag plaatsen. De rechtbank had in dat tussenvonnis overwogen dat er mogelijk wel schade en hinder buiten de belaste strook kon zijn en heeft de Stichting de gelegenheid gegeven zich hierover uit te laten. Daarbij heeft de rechtbank de partijen verzocht in ieder geval in te gaan op (i) de aard en omvang van de betreffende belemmeringen buiten de belaste strook; (ii) de vraag in hoeverre deze verdisconteerd zijn in de vergoeding die al is betaald; (iii) de hoogte van de schade die de Stichting lijdt; en (iv) de vraag of de rechtbank deze schade in deze procedure zou kunnen begroten, als zij de vordering van de Stichting zou toewijzen.

De Stichting betoogt dat de aanwezigheid van de hoogspanningsverbinding elektromagnetische compatibiliteitsverschijnselen veroorzaakt, waardoor een gedeelte van haar perceel onbruikbaar is voor een zonnepark. De Stichting meent dat, gezien de nabijheid van het verdeelstation, de invloed van de hoogspanningsverbinding op de ontwikkelingsmogelijkheden buiten de belaste strook significant is.

Zij voert aan dat de betaalde vergoeding slechts een standaardnormvergoeding is en dat geen vergoeding is betaald voor belemmeringen buiten de belaste strook.

De rechtbank maakt onderscheid tussen twee situaties, namelijk de aard en de omvang van de belemmering in de exploitatiemogelijkheden buiten de belaste strook vanwege de aanwezigheid van enerzijds de hoogspanningsverbinding en anderzijds het verdeelstation.

Daarop overweegt de rechtbank dat TenneT terecht betoogt dat de Stichting onvoldoende heeft onderbouwd dat de nabijheid van het verdeelstation een belemmering vormt voor de exploitatiemogelijkheden buiten de belaste strook. Bovendien voert TenneT terecht aan dat het feit dat elders een zonnepark is gerealiseerd, zelfs direct onder hoogspanningsverbinding, niet automatisch betekent dat de afstand tot het verdeelstation beslissend is voor belemmeringen in de exploitatiemogelijkheden buiten de belaste strook. De rechtbank besluit daarom de invloed van het verdeelstation verder buiten beschouwing te laten.

Verder oordeelt de rechtbank dat schade vanwege het niet kunnen plaatsen van zonnepanelen door de aanwezigheid van de hoogspanningsverbinding buiten de belaste strook is voorzien en verdisconteerd in de destijds uitgekeerde vergoeding. TenneT stelt dat elektromagnetische effecten inherent zijn aan de aanwezigheid van de hoogspanningsverbinding en dat dergelijke schade onder het schadebegrip van de overeenkomst valt. De rechtbank gaat hierin mee en overweegt dat de Stichting zich niet op de overeenkomst kan beroepen om aanspraak te maken op vergoeding van de schade die zij lijdt doordat zij buiten de belaste strook op haar perceel in haar gebruiksmogelijkheden wordt beperkt. Uit die overeenkomst volgt namelijk niet dat TenneT zonder meer de schade aan de Stichting moet vergoeden die de Stichting lijdt doordat zij buiten de belaste strook op haar perceel geen zonnepanelen mag plaatsen. De Stichting heeft ook geen andere grondslag dan de overeenkomst aangevoerd.

Verder benadrukt de rechtbank dat de belemmeringen voor de Stichting niet beperkt zijn tot het plaatsen van zonnepanelen binnen de belaste strook en zij verwijst naar de algemene voorwaarden die bepalen dat de eigenaar geen handelingen mag verrichten die het overbrengen van elektrische energie betreffen, belemmeren of schaden, ook buiten de belaste strook. Ook dit wordt dus voorzien en verdisconteerd in de uitgekeerde vergoeding. De rechtbank wijst de vorderingen van de Stichting dan ook af.

NTE 2024/6

Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State

1 november 2023

ECLI:NL:RVS:2023:4045

inzake de vereniging Milieudefensie Amsterdam

en appellant sub 2 tegen de minister van Economische Zaken en Klimaat

Deze procedure betreft het besluit van 16 maart 2021 van de minister van Economische Zaken en Klimaat (de 'minister') met het instemmen met een door Vermilion Energy Netherlands B.V. ('Vermilion') ingediende actualisering van het winningsplan Vinkega. Vermilion beschikt over een vergunning om aardgas te winnen uit het gasveld Vinkega. De ingediende actualisering van Vermilion zag uitsluitend op de bodemdalingsprognose en de effecten daarvan. De actualisering is het gevolg van in 2017 verrichte en in 2018 opgeleverde en geanalyseerde metingen, waaruit is gebleken dat de gaswinning uit het gasveld Vinkega naar verwachting tot meer bodemdaling zal leiden dan in het winningsplan 2016 is voorzien. Vermilion geeft daarbij aan dat de bodemdalingssom die hierdoor wordt veroorzaakt niet dieper zal worden maar zich verder in zuidoostelijke richting zal gaan uitstrekken. Bij het nemen van zijn instemmingsbesluit heeft de minister zijn beoordeling beperkt tot gevolgen van de verwachte extra bodemdaling ten opzichte van de bodemdaling als voorzien in het winningsplan 2016.

De vereniging Milieudefensie Amsterdam afdeling Westerveld (de 'vereniging') en appellant sub 2 (tezamen 'appellanten') gaan in beroep tegen het besluit van de minister en voeren diverse beroepsgronden aan.

Allereerst betogen appellanten dat niet alleen een winningsplan maar ook een actualisering daarvan ten minste alle aspecten moet omschrijven zoals bepaald in artikel 35 lid 1 Mijnbouwwet. Volgens hen houdt dit in dat een winningsplan slechts integraal kan worden geactualiseerd en niet slechts op één punt. De Afdeling gaat hier niet in mee. Uit artikel 35 lid 1 Mijnbouwwet volgt een dergelijk voorschrift namelijk niet. Een verzoek tot actualisering hoeft slechts die informatie te bevatten die nodig is voor de minister voor de beoordeling van de vraag of is voldaan aan één van de weigeringsgronden van artikel 36 lid 1 Mijnbouwwet. De Afdeling overweegt ook dat haar eerdere jurisprudentie (ABRvS 6 november 2019, ECLI:NL:RVS:2019:3738, zie NTE 2020/10) dit niet anders maakt.

Voorts betogen appellanten dat bij de voorbereiding van het besluit een milieueffectenrapportage ('mer') had moeten worden gemaakt. De Afdeling gaat ook hier niet in mee. Het is namelijk vaste rechtspraak van de Afdeling (ABRvS 30 maart 2022, ECLI:NL:RVS:2022:941, zie NTE 2022/31) dat geen mer noodzakelijk is bij de voorbereiding van een besluit tot instemming met een winningsplan. Dit geldt ook bij een besluit tot instemming met een actualisering van een winningsplan. Een ander argument van appellanten is dat voor de gaswinning een vergunning op grond van de Wet natuurbescherming ('Wnb') vereist zou zijn en bij het opstellen daarvan een mer zou moeten worden gemaakt. De minister zou dit

hebben miskend. Een winningsplan is volgens de Afdeling evenwel geen plan in de zin van de Wnb (ABRvS 26 augustus 2020, ECLI:NL:RVS:2020:2048, NTE 2020/84). Hetzelfde geldt voor de actualisering van een winningsplan. Ook het betoog van appellanten dat geen passende beoordeling is gemaakt bij de voorbereiding van het instemmingsbesluit treft geen doel: artikel 36 Mijnbouwwet bevat namelijk al een kader voor het instemmen met een wijziging of actualisering van een winningsplan. De vraag of een Wnb-vergunning is vereist, is dan ook niet van belang bij een besluit over instemming met een winningsplan (ABRvS 2 december 2020, ECLI:NL:RVS:2020:2875, zie NTE 2021/9).

Verder betogen appellanten dat de minister de beschikbare informatie over de bodemdaling onjuist heeft beoordeeld en dat de minister onvoldoende informatie kreeg om de extra bodemdaling zorgvuldig te beoordelen. De Afdeling wijst dit betoog af. Vermilion heeft namelijk voldoende informatie aan-geleverd. En TNO-AGE en het Staatstoezicht op de Mijnen hebben die goedgekeurd. De minister heeft voldoende relevante stukken voorgelegd gekregen en ook op de zitting hebben Vermilion en de minister hun overwegingen voldoende toegelicht. De Afdeling ziet ook geen reden om deze toelichting onjuist te achten. De Afdeling passeert dan ook de argumenten van de appellanten die betogen dat de onzekerheidsmarge betekent dat de bodemdaling te laag is ingeschat, dat het begrip bodemdalingsscontouren zou betekenen dat de minister geen goed besluit heeft genomen en dat de grotere productiesnelheid de bodemdaling zou vergroten.

De appellanten menen ook dat de minister onvoldoende informatie had om een goede afweging te maken over de effecten op het grondwaterbergend vermogen van de bodem door de extra bodemdaling. De Afdeling doet dit argument ook af. Er bestaat namelijk geen grond voor het oordeel dat het advies van het waterschap onvoldoende informatie bevat.

Verder betogen appellanten dat de minister vier voorschriften had moeten opnemen in het instemmingsplan. Allereerst willen appellanten een voorschrift dat de meetmethode van de bodemdaling conform het advies van de Mijnraad van 4 juni 2020 zou lopen, in het bijzonder wat betreft de wijze van monitoring van de bodemdaling. Volgens de Afdeling is dit niet nodig omdat de minister conform artikel 41 lid 1 Mijnbouwwet, gelezen in samenhang met artikel 30 Mijnbouwbesluit, al een meetplan heeft goedgekeurd. Bovendien kan de minister hier geen voorschrift geven, omdat het advies van de Mijnraad niet strekt tot een belang waarvoor een voorschrift kan worden gegeven conform artikel 36 lid 2 Mijnbouwwet. Ook menen appellanten dat de minister in zijn instemmingsbesluit een voorschrift had moeten opnemen met een maximale grenswaarde voor de toegestane bodemdaling. De Afdeling oordeelt dat dit niet hoeft, omdat het instemmingsbesluit al een dergelijke grenswaarde bevat.

Verder hadden appellanten in het instemmingsbe-

sluit een voorschrift opgenomen willen zien voor de berekening van de hydrologische situatie. Omdat er geen extra bodemdaling is én het waterschap geen significante gevolgen verwacht voor het watersysteem als gevolg van de ten opzichte van het winningsplan 2016 verwachte extra bodemdaling, is het volgens de Afdeling niet nodig een dergelijk voorschrift aan het instemmingsbesluit te verbinden. Ten slotte menen appellanten dat Vermilion de bodemdaling die is veroorzaakt door de gaswinning en door de overige mijnbouwactiviteiten, ook in de bredere omgeving buiten het winningsgebied Vinkega, in kaart moet brengen en dat de minister dus ook een daartoe strekkend voorschrift aan zijn instemmingsbesluit had moeten verbinden. De Afdeling oordeelt dat de minister ook dit voorschrift niet aan zijn instemmingsbesluit kan verbinden, omdat op grond van artikel 36 lid 2 Mijnbouwwet dit instemmingsbesluit slechts kan zien op het winningsgebied en in dit geval dus slechts op het gasveld Vinkega.

De Afdeling wijst het beroep aldus af.

NTE 2024/7

Rechtbank Overijssel

7 november 2023

ECLI:NL:RBOVE:2023:4613

inzake Enexis Netbeheer B.V. tegen gedaagde

Netbeheerder Enexis Netbeheer B.V. ('Enexis') vordert de gastoevoer naar de woning van gedaagde te mogen afsluiten en de gasmeter te mogen verwijderen. Bij Enexis is namelijk geen overeenkomst bekend met een leverancier voor levering van gas ten behoeve van de woning van gedaagde. Op grond van de Gaswet is Enexis dan verplicht om de gastoevoer af te sluiten; Enexis mag als netbeheerder niet zelf gas leveren. Bij de mondelinge behandeling van de zaak is gebleken dat gedaagde in de veronderstelling verkeerde dat hij nog wel een overeenkomst had met een gasleverancier en dat hij niet wilde dat de gasmeter verwijderd zou worden, zelfs als hij zelf geen gas zou verbruiken. Daarop heeft gedaagde een gasovereenkomst gesloten met een gasleverancier. Daarom heeft Enexis haar eis verminderd en vordert zij alleen nog veroordeling van gedaagde in de proceskosten.

De kantonrechter stelt vast dat Enexis gedaagde al in juni 2022 erop attent heeft gemaakt dat hij moet zorgen voor een gasleveringsovereenkomst. Gedaagde heeft dit desondanks pas gedaan tijdens de procedure. Enexis heeft de procedure aldus niet nodeloos gevoerd en de kantonrechter wijst de vordering tot betaling van de proceskosten toe.

NTE 2024/8

Rechtbank Zeeland-West-Brabant

15 november 2023

ECLI:NL:RBZWB:2023:7991

inzake Main Energie BV; eiseres in conventie en ge-

daagde in reconventie tegen [gedaagde in conventie en eiseres in reconventie] B.V.

Main Energie B.V. ('Main Energie') verkoopt en levert gas en elektriciteit aan consumenten en zakelijke klanten. Gedaagde is een akkerbouwbedrijf. Gedaagde sluit op 6 oktober 2020 een overeenkomst met Main Energie voor de levering van elektriciteit vanaf 1 november 2020 tot en met 31 december 2021. De looptijd van de overeenkomst is – ruim – een jaar waarbij Main Energie gebruik wil maken van een opzegtermijn van een maand. Daarnaast is gedaagde akkoord gegaan met de toepasselijkheid van de algemene voorwaarden voor zakelijke verbruikers van elektriciteit en gas van Main Energie (de 'Algemene Voorwaarden').

Volgens artikel 4.4 van de Algemene Voorwaarden wordt een leveringsovereenkomst voor bepaalde tijd steeds stilzwijgend verlengd voor de duur van de oorspronkelijke looptijd, met een minimum van één jaar, indien een partij de leveringsovereenkomst niet schriftelijk heeft opgezegd met inachtneming van een opzegtermijn van ten minste zes kalendermaanden. Verder bepaalt artikel 7.3 van de Algemene Voorwaarden dat wanneer de afnemer een leveringsovereenkomst voor bepaalde tijd niet heeft opgezegd en de leveringsovereenkomst dus stilzwijgend wordt verlengd, de leverancier zich het recht voorbehoudt om de prijzen en andere vergoedingen aan te passen aan de dan geldende variabele tarieven, zoals de leverancier die kenbaar heeft gemaakt en die tussentijds aangepast kunnen worden.

Main Energie laat gedaagde op 27 december 2021 weten wat de nieuwe hogere tarieven zijn vanaf 1 januari 2022. Gedaagde zegt de overeenkomst niet op en blijft na 31 december 2021 tot en met 13 maart 2022 elektriciteit afnemen van Main Energie. Gedaagde laat de facturen die Main Energie heeft gestuurd voor het verbruik vanaf 1 januari 2022 tot en met 13 maart 2022 onbetaald.

Main Energie vordert in deze procedure nakoming van de nog openstaande facturen. Gedaagde voert verweer en meent dat ze met Main Energie is overeengekomen dat Main Energie uiterlijk in september 2021 een scherp verlengingsvoorstel aan gedaagde zou doen. Aangezien Main Energie dit niet heeft gedaan, stelt gedaagde dat Main Energie is tekortgeschoten. Gedaagde wil dus het tarief van 2021 betalen voor de geleverde energie over de periode van 1 januari 2022 tot en met 13 maart 2022. Main Energie betwist dat de partijen dit zijn overeengekomen en wijst op haar algemene voorwaarden waarin geen verplichting tot een verlengingsvoorstel staat.

Volgens de rechtbank is de kern of partijen hebben afgesproken dat Main Energie tijdig, uiterlijk in september 2021, een scherp verlengingsvoorstel zou doen aan gedaagde. Vervolgens gaat de rechtbank over tot uitleg van de overeenkomst. Hierbij stelt zij vast dat Drenergie B.V. ('Drenergie'), die namens gedaagde optrad bij het sluiten van de overeenkomst voor de levering van elektriciteit, namens gedaagde het eerdere aanbod van Main Energie van

28 september 2020 waarin de verplichting tot het verlengingsvoorstel staat, heeft verworpen. Drenergie heeft namelijk namens gedaagde laten weten akkoord te gaan met het aanbod, maar vermeldt hierbij dat ze een opzegtermijn van 1 maand wil. Dit wijkt af van de opzegtermijn uit de algemene voorwaarden van Main Energie. Volgens artikel 6:255 lid 1 BW geldt een aanvaarding die van het aanbod afwijkt als een nieuw aanbod en dus als een verwerping van het oorspronkelijke aanbod. In de overeenkomst van 6 oktober 2020 die partijen uiteindelijk hebben gesloten staat de verplichting tot het doen van een verlengingsvoorstel niet. De rechtbank neemt daarbij in aanmerking dat partijen ook uitdrukkelijk over de inhoud van de te sluiten overeenkomst hebben gesproken en in het bijzonder ook over de opzegtermijn. De overeenkomst van 6 oktober 2020, waarin de afspraak van een verlengingsvoorstel niet is opgenomen, is volgens de rechtbank dus kennelijk het resultaat van dat overleg tussen partijen.

Ook gaat de rechtbank niet mee in het verweer van gedaagde dat op de website zou staan dat Main Energie, voordat het contract afloopt, contact opneemt om een nieuw voorstel te doen. Het is namelijk niet duidelijk of deze tekst ook ten tijde van het sluiten van de overeenkomst op de website stond. Nog daargelaten dat gedaagde niet voldoende heeft onderbouwd dat uit een dergelijke algemene tekst de afspraak volgt zoals gedaagde deze meent.

De rechtbank concludeert dan ook dat partijen niet de afspraak hebben gemaakt dat Main Energie gedaagde een scherp verlengingsvoorstel had moeten doen. Gedaagde moet de facturen van Main Energie dan ook voldoen. Verder wijst de rechtbank de vorderingen die gedaagde in reconventie heeft ingesteld tegen Main Energie af. Daarbij vordert gedaagde kort gezegd betaling door Main Energie van het verschil tussen het tarief dat Main Energie in september 2021 volgens gedaagde had moeten aanbieden en het tarief dat Main Energie feitelijk aan gedaagde in rekening heeft gebracht. De rechtbank oordeelt dat ook deze vorderingen namelijk zijn gebaseerd op de stelling dat Main Energie een scherp verlengingsvoorstel aan gedaagde had moeten doen.

NTE 2024/9**Rechtbank Rotterdam****16 november 2023****ECLI:NL:RBROT:2023:10694****inzake Budget Thuis B.V [h.o.d.n. BudgetEnergie] tegen gedaagde**

In deze procedure vordert Budget Thuis B.V., die handelt onder de naam BudgetEnergie, ('Budget Thuis') betaling door gedaagde van de openstaande maandelijks voorschotbedragen voor de levering van elektriciteit en gas. Budget Thuis meent dat gedaagde in een filiaal van de Mediamarkt een overeenkomst ter zake met haar is aangegaan. Budget Thuis heeft gas en elektriciteit aan gedaagde ge-

leverd en meent dat gedaagde voor die geleverde energie moet betalen, ook als niet zou komen vast te staan dat de partijen een leveringsovereenkomst hebben gesloten. Gedaagde voert verweer en ontkent het bestaan van zo'n leveringsovereenkomst met Budget Thuis

Allereerst overweegt de kantonrechter dat het onvoldoende aannemelijk is geworden dat gedaagde een leveringsovereenkomst met Budget Thuis is aangegaan. De kantonrechter oordeelt vervolgens wel dat gedaagde een vergoeding moet betalen voor de geleverde energie. Budget Thuis heeft namelijk wel elektriciteit en gas geleverd aan gedaagde en heeft hiervoor kosten gemaakt die zij niet meer kan terugkrijgen. De geleverde elektriciteit en het geleverde gas kan ook niet meer worden 'teruggegeven'. Bovendien heeft gedaagde hiervan profijt gehad, zodat gedaagde vanwege onrechtvaardigde verrijking een vergoeding moet betalen. Dat gedaagde profijt heeft gehad blijkt daaruit dat in de periode dat Budget Thuis elektriciteit en gas leverde, gedaagde niet een andere leverancier hoefde te betalen.

Tot slot stelt de kantonrechter de vergoeding die gedaagde moet betalen vast aan de hand van de eindnota van Budget Thuis. De kantonrechter overweegt dat Budget Thuis alleen recht heeft op een vergoeding voor zover zij is verarmd en stelt de vergoeding vast op 90% van de kosten die Budget Thuis in rekening heeft gebracht. In de tarieven die Budget Thuis rekent is namelijk ook een winststopslag opgenomen en daar heeft Budget Thuis in dit geval geen recht op. Daarnaast oordeelt de kantonrechter ook dat gedaagde de kosten voor de opzegvergoeding en de kosten voor een voucher, zoals in de eindnota in rekening gebracht, niet hoeft te betalen, omdat er tussen partijen geen overeenkomst bestaat.

De kantonrechter wijst de vordering aldus gedeeltelijk toe en veroordeelt gedaagde om aan Budget Thuis 90% te voldoen van de kosten die Budget Thuis in rekening gebracht heeft voor de levering van gas en elektriciteit.

NTE 2024/10

Gerechtshof Den Haag

21 november 2023

ECLI:NL:GHDHA:2023:2237

inzake Chubb European Group Limited tegen Vereniging van Eigenaars Winkelcentrum 't Loon te Heerlen en Q-Park Operations B.V., voorheen Q-Park 't Loon B.V.

Dit geschil betreft mijnbouwschade geleden in Winkelcentrum 't Loon in Heerlen. De mijnbouwschade heeft een sinkhole in het parkeergarage veroorzaakt, waardoor een deel van het winkelcentrum moest worden gesloopt, onder andere een winkel van C&A. Ook vóór het ontstaan van de sinkhole was al scheurvorming geconstateerd, die toen met een renovatie (tijdelijk) is opgelost. C&A was door de sloop genoodzaakt haar locatie in het winkelcentrum te ontruimen. Chubb European Group Limited ('Chubb') heeft als verzekeraar van C&A de ontruimingsschade vergoed. Chubb stelt nu de Vereniging van Eigenaars

Winkelcentrum 't Loon te Heerlen en Q-Park Operations B.V. ('verweerders') aansprakelijk voor de schade.

De rechtbank heeft de vordering van Chubb afgewezen. Vervolgens heeft het hof Amsterdam de vordering van Chubb tegen verweerders, alsnog in hoger beroep toegewezen. Ten slotte heeft de Hoge Raad op 4 februari 2022 het arrest van het hof Amsterdam vernietigd op de grond dat het oordeel van dat hof onvoldoende gemotiveerd was gezien de door verweerders aangedragen stellingen en de onderbouwing daarvan en dat het hof Amsterdam dus niet tot dat oordeel had kunnen komen. De Hoge Raad heeft aldus de zaak voor verdere afdoening verwezen naar het hof Den Haag.

Het hof Amsterdam heeft verweerders veroordeeld om gezamenlijk ongeveer €1,2 miljoen aan schadevergoeding te betalen.

In deze procedure bepleit Chubb dat verweerders onrechtmatig hebben gehandeld door geen of onvoldoende maatregelen te nemen om deze procedure en de mogelijke gevolgen daarvan te onderzoeken, op te lossen of te monitoren, terwijl de structurele problemen in de bodem onder het complex die hebben geleid tot de verzakkingen voor hen kenbaar waren. Chubb meent dat verweerders daardoor de kenbare en gerechtvaardigde belangen van derden, waaronder C&A, in sterke mate veronachtzaamd zouden hebben en dat zij dus aansprakelijk zijn voor de schade die daardoor is ontstaan. Voor zover relevant in het energierechtelijke kader, stelt Chubb met name dat verweerders op grond van de gegevens die hen bekend waren niet anders hadden kunnen concluderen dan dat de aanwezigheid van mijnen gevaarlijk was voor de constructieve veiligheid van het winkelcentrum. Daarover was onder andere ook contact geweest met het Staatstoezicht op de Mijnen.

Het hof overweegt kort gezegd dat verweerders in de betreffende periodes het gebouw echter niet als kenbaar onveilig hoefden aan te merken. Dit blijkt uit verschillende deskundigenrapporten die, ook met betrekking tot diverse periodes, over het gebouw zijn opgemaakt. Volgens het hof mochten verweerders afgaan op deze rapporten en was nader onderzoek niet nodig.

Chubb bepleit ook dat na de renovatie het gebouw voor verweerders kenbaar onveilig zou zijn geweest en dat zij na de renovatie de veiligheidssituatie beter hadden moeten monitoren. Het hof komt ook hier tot de conclusie dat het gebouw voor verweerders sinds de renovatie niet kenbaar onveilig was geweest.

Ten slotte stelt Chubb dat verweerders de wettelijke veiligheidsnormen, zoals de NEN-normen, zouden

hebben geschonden. Het hof overweegt hierover dat niet valt in te zien dat deze schending tot aansprakelijkheid van de verweerders zou kunnen leiden. De bodembeweging, waardoor de schade is ontstaan, is namelijk op grond van art. 6:177 lid 4 BW toe te rekenen aan de mijnbouwexploitant en niet aan verweerders als gebouw eigenaren. Chubb heeft onvoldoende toegelicht waarom hier een andere toerekening zou gelden, aldus het hof.

Gelet op het bovenstaande, wijst het hof Den Haag het hoger beroep van Chubb af en bekrachtigt het hof het vonnis van de rechtbank Amsterdam.

NTE 2024/11

Rechtbank Gelderland

24 november 2023

ECLI:NL:RBGEL:2023:6730

inzake eiseres tegen Liander N.V.

Dit geschil betreft de vraag of Liander N.V. ('Liander') onder de gegeven omstandigheden mocht weigeren om 29 appartementen, die eiseres ontwikkelt, aan te sluiten op het elektriciteitsnet.

Eiseres heeft voor de 29 aansluitingen op 20 oktober 2022 een aanvraag ingediend. Liander heeft eiseres bericht dat zij voorlopig de aansluitingen niet kan realiseren, omdat zij meent dat eerst netverzwaring moet plaatsvinden ter plaatse van de ontwikkeling van eiseres. Liander stelt dat voor deze netverzwaring een nieuwe middenspanningsruimte geplaatst moet worden. Liander heeft over de locatie van deze nieuwe ruimte overleg gehad met de gemeente Wijchen (de 'gemeente'). Uiteindelijk heeft eiseres op 20 oktober 2022 bij Liander een aanvraag ingediend voor de aansluiting van de 29 kleinverbruik aansluitingen. Daarop is e-mailcorrespondentie tussen partijen gevolgd en heeft de gemeente moeite gehad met het vaststellen van de locatie voor het plaatsen van de middenspanningsruimte waardoor zij zich een aantal keren niet kon houden aan het principeakkoord voor die locatie. De gemeente heeft vervolgens pas eind februari 2023 ingestemd met een locatie voor de nieuwe ruimte. De middenspanningsruimte heeft Liander vervolgens op 31 mei 2023 besteld. Na herhaaldelijk navragen bij Liander, heeft eiseres in juni 2023 bij Liander een klacht ingediend en Liander gesommeerd uiterlijk 1 oktober 2023 de aansluitingen te realiseren. In reactie daarop heeft Liander eiseres bericht dat (i) netuitbreiding noodzakelijk is omdat er onvoldoende transportcapaciteit is voor de gewenste 29 aansluitingen, (ii) in dat verband een nieuwe middenspanningsruimte moet worden geplaatst en (iii) de middenspanningsruimte ook meteen is besteld toen de gemeente akkoord was met de locatie die Liander voorstelde.

In dit kort geding vordert eiseres – kort gezegd – dat Liander de aansluitingen alsnog realiseert binnen twee weken na het vonnis, dan wel na een uiterlijke termijn die de voorzieningenrechter zal bepalen. Eiseres vordert ook dat Liander binnen diezelfde termijn voorziet in het transport van elektriciteit. Liander voert verweer.

Allereerst overweegt de voorzieningenrechter dat eiseres een spoedeisend belang heeft. Vervolgens stelt de voorzieningenrechter vast dat Liander in beginsel eenieder die daarom verzoekt binnen een redelijke termijn moet aansluiten op het net op grond van artikel 23 lid 1 E-wet. Deze verplichting moet worden onderscheiden van de verplichting om degene die daarom verzoekt een aanbod te doen voor het transport van elektriciteit op grond van artikel 24 lid 1 E-wet. Op grond van artikel 24 lid 2 E-wet bestaat deze transportverplichting namelijk niet als de netbeheerder geen transportcapaciteit ter beschikking heeft. Dit moet de netbeheerder dan wel goed onderbouwen. Liander heeft bij haar onderbouwing een zogenaamde GAIA-berekening, een op een bepaalde manier uitgevoerde netberekening, ingebracht. Volgens artikel 7.3 Netcode elektriciteit is een afwijking van maximaal 10% van de geldende netspanning van 230V toegestaan. Uit de GAIA-berekening blijkt echter dat bij aansluiting van de 29 appartementen op het bestaande net de spanning op bepaalde plekken buiten de wettelijke bandbreedte zou vallen en dat zou zonder meer problemen veroorzaken. De voorzieningenrechter oordeelt dan ook dat Liander aanmerkelijk heeft gemaakt dat er onvoldoende capaciteit beschikbaar is.

De voorzieningenrechter oordeelt dat bij deze stand van zaken Liander met een beroep op artikel 24 lid 2 E-wet mocht weigeren om de gevraagde transportcapaciteit aan eiseres ter beschikking te stellen voordat de uitbreiding van het net gerealiseerd is. Liander mag aldus de aansluiting weigeren tot de netverzwaring heeft plaatsgevonden.

Eiseres voert ook nog andere gronden aan. Ten eerste bepleit eiseres dat Liander op grond van de artikelen 9.2 en 9.3 Netcode elektriciteit maatregelen moet treffen om het transportprobleem op te lossen, zoals bijvoorbeeld congestiemanagement. De voorzieningenrechter overweegt dat dit niet mogelijk is bij kleinverbruik-aansluitingen. De voorzieningenrechter concludeert dat congestiemanagement dan ook geen oplossing biedt voor het gebrek aan transportvermogen bij kleinverbruik-aansluitingen.

Ten tweede verwerpt de voorzieningenrechter de stelling van eiseres dat Liander het gebrek aan transportvermogen niet kan tegenwerpen aan kleinverbruikers. Het feit dat het gebrek aan capaciteit tot voor kort niet aan kleinverbruikers werd tegengeworpen en dat het beleid van Liander gericht lijkt op netcongestie bij grootverbruikers, betekent namelijk niet automatisch dat het gebrek niet kan worden tegengeworpen aan kleinverbruikers. De voorzieningenrechter merkt hierbij ook op dat er simpelweg niet méér transportcapaciteit beschikbaar is dan er is.

Daarnaast stelt eiseres dat Liander eerder maatregelen had moeten treffen om het net te verzwaren of uit te breiden of dat zij in dat verband niet voldoende

voortvarend gehandeld zou hebben. De voorzieningenrechter verwerpt ook deze stelling. Het is namelijk aan Liander om zorg te dragen voor netuitbreidingen op grond van artikel 16 lid 1 sub c E-wet. Bovendien is Liander bij het netbeheer geen verantwoording verschuldigd aan individuele aanvragers. Het is de ACM die toezicht houdt op netuitbreiding door netbeheerders als Liander en het is niet gebleken dat Liander in dat opzicht enig verwijt kan worden gemaakt.

Ook het argument van eiseres dat Liander een andere methode van netverzwaring had kunnen en moeten toepassen die sneller was geweest treft volgens de voorzieningenrechter geen doel. Liander mag namelijk op grond van artikel 16 E-wet rekening houden met de verwachte toekomstige vraag naar transportcapaciteit. Bovendien kan en mag eiseres niet verwachten dat Liander een specifieke oplossing biedt voor de transportbehoefte van eiseres.

Ten slotte wenst eiseres dat al vóór de netverzwaring de aansluitingen worden gerealiseerd in afwachting van beschikbare transportcapaciteit. Dit wijst de voorzieningenrechter ook af: het belang van eiseres ligt namelijk in het opleveren van appartementen met een werkende stroomvoorziening en niet slechts in het opleveren van appartementen met een aansluiting. De voorzieningenrechter licht dit aldus toe dat, hoewel de aansluitplicht van artikel 23 lid 1 E-wet moet worden onderscheiden van de transportplicht van artikel 24 lid 1 E-wet, het spoedeisend belang van eiseres er nu juist in is gelegen dat zij de appartementen met een werkende stroomvoorziening aan woningcorporatie kan opleveren. Zonder transportcapaciteit op de aansluitingen kan eiseres de appartementen niet opleveren omdat de bewoners van de appartementen namelijk de aansluitingen pas kunnen gebruiken als de netuitbreiding door plaatsing van de middenspanningsruimte is gerealiseerd, de aansluitingswerkzaamheden zijn uitgevoerd en de aansluitingen ook op spanning zijn gezet.

Gelet op het bovenstaande wijst de voorzieningenrechter de vorderingen van eiseres af. Wel beslist de voorzieningenrechter dat van Liander voortvarendheid mag worden verwacht met het uitvoeren van de netverzwaring en het aansluiten van de 29 appartementen en verwacht hij van Liander dat zij de aansluitingen voor 1 april 2024 gereed zal hebben.

NTE 2024/12

Rechtbank Rotterdam

24 november 2023

ECLI:NL:RBROT:2023:11569

inzake eiser tegen Zonnepanelen Concurrent B.V. h.o.d.n. GoVolt

Eiser en Zonnepanelen Concurrent B.V. h.o.d.n. GoVolt ('GoVolt') zijn met elkaar een overeenkomst aangegaan op basis waarvan GoVolt zonnepanelen zou leveren en deze zou monteren op de woning van eiser. Oorspronkelijk was de installatie hiervan door GoVolt ingepland op 21 april 2022, maar deze is vervolgens meermaals verplaatst op initiatief van Go-

Volt. De werkzaamheden zijn uiteindelijk op 21 september 2022 afgerond. Na het voltooiën heeft eiser schade geconstateerd aan zijn dak en aan de bekabeling. Eiser heeft hierover geklaagd en GoVolt heeft toegezegd de schade te zullen herstellen. Uiteindelijk vindt geen herstel plaats door GoVolt.

In deze procedure vordert eiser een vergoeding voor de misgelopen stroominkomsten over de periode waarin GoVolt in verzuim is geweest door niet tijdig zonnepanelen te plaatsen. Verder vordert eiser een schadevergoeding voor de schade aan zijn dak en aan de bekabeling en vordert hij betaling van de btw-teruggave. Eiser heeft de nota van GoVolt slechts deels betaald en verreken het reeds betaalde bedrag met de bedragen die hij van GoVolt vordert. GoVolt voert verweer.

Allereerst oordeelt de kantonrechter dat GoVolt in verzuim is met het nakomen van haar verplichtingen jegens eiser. De zonnepanelen hadden op grond van de offerte uiterlijk binnen 12 weken moeten zijn geleverd en gemonteerd. De kantonrechter gaat niet mee in het beroep van GoVolt op overmacht: het niet leveren door de fabrieken is namelijk een omstandigheid die voor risico van de leverancier komt en dus voor risico van GoVolt. Afwijking van de hoofdregel dat het niet leveren door de fabrieken voor risico van de leverancier komt is onder bijzondere omstandigheden denkbaar. GoVolt heeft echter dergelijke omstandigheden niet aangedragen. GoVolt is dan ook in verzuim en eiser heeft recht op een schadevergoeding.

Vervolgens overweegt de kantonrechter dat vaststaat dat bij het monteren van de panelen schade is ontstaan. GoVolt had deze schade binnen een redelijke termijn moeten herstellen, maar zij heeft dat nagelaten. Eiser heeft dan ook recht op een vervangende schadevergoeding. Daarnaast stelt de kantonrechter GoVolt in de gelegenheid om de btw-teruggave binnen een termijn van een maand aan te vragen te rekenen vanaf de datum van het vonnis. Als blijkt dat de aanvraag niet meer kan worden gedaan, zou GoVolt ook met deze verplichting in verzuim zijn en eiser zou recht hebben op een vervangende schadevergoeding.

Verder oordeelt de kantonrechter dat eiser voldoende heeft toegelicht dat eiser schade heeft geleden door de te late plaatsing van de zonnepanelen en dat die schade bestaat uit de misgelopen stroominkomsten. GoVolt is dan ook verplicht om de misgelopen inkomsten te vergoeden. GoVolt kan zich niet beroepen op een uitsluitingsgrond in haar algemene voorwaarden. GoVolt heeft namelijk eiser geen redelijke mogelijkheid gegeven om van de algemene voorwaarden kennis te nemen voordat eiser de overeenkomst sloot. Artikel 6:233 onder b BW bepaalt dat in zo'n geval een beding in de algemene voorwaar-

den vernietigbaar is en eiser heeft de algemene voorwaarden dan ook terecht vernietigd.

De kantonrechter overweegt dat het uitgangspunt bij een schadevergoeding is dat de partij die de schade heeft geleden door de vergoeding in dezelfde situatie wordt gebracht als waarin hij had verkeerd als hij geen schade had geleden. GoVolt moet dus aan eiser de gemiste stroominkomsten vergoeden op basis van het variabele stroomtarief dat gold. Dat een vast tarief destijds lager was, is niet relevant aangezien vast is komen te staan dat eiser geen vast tarief had. Voor de berekening van de hoogte van het variabele tarief zoekt eiser aansluiting bij de cijfers die door het CBS zijn gepubliceerd. De kantonrechter gaat aldus ook van dit tarief uit voor de hoogte van de schade voor de misgelopen stroominkomsten. Verder wijst de kantonrechter de kosten van herstel van de schade aan het dak en de bekabeling toe.

NTE 2024/13

Rechtbank Gelderland

1 december 2023

ECLI:NL:RBGEL:2023:6574

inzake eiseres tegen Liander N.V.

Deze uitspraak vormt een vervolg op de uitspraak van de voorzieningenrechter in de rechtbank Gelderland van 20 september 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:5258, zie NTE 2023/125 (Jumbo/Liander).

Op 20 september 2023 heeft de Rechtbank uitspraak gedaan in een geschil tussen Jumbo en Liander. Jumbo, eiseres in de procedure, exploiteert supermarkten en had bij Liander een aanvraag ingediend voor een elektriciteitsaansluiting met een maximale capaciteit van 630 kVA (een AC5(a)-aansluiting) ten behoeve van de vestiging van een nieuwe supermarkt. In de ATO tussen Jumbo en Liander, is een gewenst transportvermogen van 250 kW opgenomen. Vanwege netcongestie kon Liander het transportvermogen dat Jumbo had aangevraagd echter niet leveren en kon Liander ook geen (vaste) datum aangeven waarop de gewenste transportcapaciteit wel beschikbaar zou zijn. Daarom was Jumbo een kort geding tegen Liander gestart. In die procedure heeft de voorzieningenrechter Liander veroordeeld om binnen twee weken na de datum van het vonnis te onderbouwen per welke datum Jumbo zal kunnen beschikken over de verzochte transportcapaciteit en inzage te verschaffen in Jumbo's positie op de wachtrij voor transportcapaciteit.

Liander heeft Jumbo vervolgens laten weten dat zij verwacht dat de nodige werkzaamheden eind 2024 zullen worden afgerond en Jumbo dus per 30 december 2024 zou kunnen beschikken over het transportvermogen dat zij had aangevraagd. Daarbij benadrukt Liander dat deze datum indicatief is omdat deze afhankelijk is van meerdere factoren die niet allemaal in de invloedssfeer van Liander liggen. Daarnaast kan de datum waarop Jumbo over het gevraagde transportvermogen zal kunnen beschikken eventueel ook nog wijzigen als gevolg van maatschappelijke prioritering. Verder bericht Liander Jumbo dat de aanvraag van Jumbo op dat moment

op plek vijf in de wachtrij staat en dat de vier partijen die vóór Jumbo in de wachtrij staan in totaal 1178 kW aan transportvermogen voor afname hebben aangevraagd. Ook hier maakt Liander een voorbehoud, namelijk dat dit alleen een informatieve mededeling betreft en dat Jumbo geen rechten daaraan kan ontlenen.

Jumbo stelt dat Liander met deze informatie geen gehoor heeft gegeven aan de eerdere uitspraak van de voorzieningenrechter aangezien zij geen definitieve maar slechts een indicatieve datum heeft opgegeven en een voorbehoud heeft gemaakt bij de vermelding van de positie van Jumbo in de wachtrij. Jumbo betreft Liander daarom in dit executiegeschil en vordert daarbij dat Liander alsnog het eerdere vonnis van de voorzieningenrechter binnen twee weken nakomt. Liander voert verweer en stelt dat zij wel heeft voldaan aan de bevelen uit het eerdere vonnis door het verstrekken van de informatie aan Jumbo.

De voorzieningenrechter overweegt allereerst dat de vraag waartoe een vonnis verplicht moet worden vastgesteld door uitleg van dat vonnis. Deze uitleg vindt plaats aan de hand van de toepasselijke uitleggregels, waarbij de betekenis en de reikwijdte van een rechterlijke uitspraak in beginsel alleen kunnen worden afgeleid uit hetgeen uit die uitspraak zelf kenbaar is. Dit betekent dat mogelijke bedoelingen van de rechter buiten beschouwing moeten blijven voor zover die niet uit de inhoud van het vonnis kunnen worden afgeleid en dat dus de bewoordingen van de uitspraak gelezen in hun context in beginsel bepalend zijn. Vervolgens stelt de voorzieningenrechter vast dat in het eerdere vonnis zowel de vordering Liander te bevelen om aan Jumbo onderbouwd aan te geven per welke datum Jumbo over de verzochte transportcapaciteit kan beschikken als de vordering Jumbo inzage te geven in haar positie in de wachtrij en dat Liander ook moet onderbouwen per welke datum zij verwacht dat Jumbo over het verzochte transportvermogen kan beschikken, zijn toegewezen. Naar aanleiding van de toelichting die Liander heeft gegeven, is de voorzieningenrechter ervan uitgegaan dat dit uiterlijk eind 2024 het geval zal zijn.

De voorzieningenrechter neemt vervolgens in aanmerking dat de rechtsoverwegingen die tot het bevel aan Liander hebben geleid zien op transparante informatievervalsing door netbeheerders als Liander over de verwachte transportcapaciteit op het net en de termijnen waarbinnen bedrijven als Jumbo kunnen verwachten dat het gewenste transportvermogen aan hen ter beschikking wordt gesteld. Het gaat daarbij dus niet over een harde toezegging over de concrete datum. De voorzieningenrechter oordeelt dan ook dat het eerdere vonnis te weinig aanknopingspunten geeft om Liander te dwingen een definitieve datum te geven aangezien het slechts noopt tot transparante informatievervalsing en

tot het geven van een verwachte datum. De voorzieningenrechter wijst deze vordering dan ook af.

De vordering van Jumbo om haar inzage te geven in haar positie in de wachtrij wijst de voorzieningenrechter daarentegen toe. Op dit punt heeft Liander namelijk niet volledig voldaan aan het gegeven bevel en Liander heeft ook niet voldoende toegelicht waarom het maken van een voorbehoud in dit geval noodzakelijk zou zijn. De voorzieningenrechter overweegt dan ook dat de eerdere uitspraak geen ruimte laat voor voorbehouden.

Liander moet daarom binnen twee weken na dit vonnis Jumbo nogmaals informeren over haar positie in de wachtrij, maar nu zonder het voorbehoud dat deze informatie slechts informatief van aard zou zijn en dat Jumbo daaraan geen rechten zou mogen ontleen.

NTE 2024/14
Rechtbank Rotterdam
1 december 2023
ECLI:NL:RBROT:2023:11205
inzake [eiser 1] en [eiser 2] tegen TenneT TSO B.V.

NTE 2024/15
Rechtbank Rotterdam
1 december 2023
ECLI:NL:RBROT:2023:11206
inzake [eiser 1], [eiser 2], [eiser 3], [eiser 4] en [naam VOF1] tegen TenneT TSO B.V.

NTE 2024/16
Rechtbank Rotterdam
1 december 2023
ECLI:NL:RBROT:2023:11207
inzake [eiser 1], [eiser 2], [de eenmanszaak 1], en [de maatschap 1] tegen TenneT TSO B.V.

Deze drie uitspraken gaan over de vaststelling van schade door de aanleg en de instandhouding van een hoogspanningsverbinding van TenneT TSO B.V. op en boven landbouwgrond van eisers. Gezien het sterk casuïstische karakter beperken wij ons tot deze beknopte signalering.

NTE 2024/17
Rechtbank Gelderland
5 december 2023
ECLI:NL:RBGEL:2023:6636
inzake eiseres tegen Liander N.V.

Eiseres is een besloten vennootschap die betrokken is bij de gebiedsontwikkeling 'Hof van Holland' in Nijmegen-Noord waar zij 100 nieuwe woningen gaat realiseren. Liander beheert het (elektriciteits-)net in onder meer Nijmegen. Hof van Holland ligt in het verzorgingsgebied van elektriciteitsverdelstation 'de Waalsprong'. Sinds 2019 kampt Liander hier met capaciteitsproblemen en zij rapporteert daarover op haar website, laatstelijk op 10 november 2022.

Op 11 en 12 april 2023 heeft eiseres bij Liander zeven aanvragen ingediend voor een tijdelijk bouw-aansluiting van ieder 3*80A. Eiseres heeft hierbij week 40 als gewenste uitvoeringsweek opgegeven. Op 5 oktober 2023 sommeert de advocaat van eiseres Liander om de aangevraagde aansluitingen uiterlijk op 19 oktober 2023 te realiseren. Naar aanleiding hiervan bericht Liander eiseres dat er echter geen ruimte op haar net is en dat er netuitbreiding moet plaatsvinden waarvoor een nieuwe middenspanningsruimte nodig is en dat er verder ook nieuwe kabels moeten worden aangelegd. Liander verwacht dat deze werkzaamheden omstreeks Q1-2024 gereed zullen zijn.

Eiseres vordert in dit kort geding om Liander te veroordelen om zo spoedig mogelijk, en in ieder geval uiterlijk in week 50, 2023, de gevraagde aansluitingen definitief te realiseren. Subsidiair vordert eiseres om Liander te veroordelen om op diezelfde termijn de gevraagde aansluitingen door een tijdelijke oplossing te realiseren. Liander voert verweer.

De voorzieningenrechter stelt allereerst vast dat eiseres hier een spoedeisend belang heeft. Eiseres kan namelijk niet starten met de bouwwerkzaamheden zonder elektriciteit. Bovendien lijdt eiseres schade door de vertraging die hierdoor ontstaat, namelijk de kosten voor tijdelijke voorzieningen, de versnellingskosten en boetes of kortingen.

Daarna overweegt de voorzieningenrechter dat partijen het in beginsel eens zijn over de verplichting van Liander om de (bouw)aansluitingen zo snel mogelijk tot stand te brengen en deze te voorzien van het aangevraagde transportvermogen. Het kort geding ziet op de vraag of Liander verplicht kan worden om die aansluitingen binnen de gevorderde termijn tot stand te brengen en van het aangevraagde transportvermogen te voorzien. Vervolgens stelt de voorzieningenrechter dat de aansluitplicht van artikel 23 lid 1 E-wet moet worden onderscheiden van de transportplicht van artikel 24 lid 1 E-wet. Op grond van artikel 24 lid 2 E-wet bestaat er geen transportverplichting als de netbeheerder redelijkerwijs geen transportcapaciteit ter beschikking heeft. Dit moet de netbeheerder dan wel goed onderbouwen.

Liander beroept zich op artikel 24 lid 2 E-wet en meent dat zij niet binnen de gevorderde termijn kan overgaan tot de realisering van de aansluitingen, omdat zij op dat deel van het net onvoldoende transportcapaciteit heeft. Liander verwijst hiervoor onder meer naar het congestierapport 'Waalsprong'. Eiseres betwist noch de inhoud van het congestierapport noch het bestaan van de capaciteitsproblemen van Liander. De voorzieningenrechter oordeelt dan ook dat Liander voldoende aannemelijk heeft gemaakt dat, voordat de uitbreiding van het net is afgerond, er onvoldoende transportcapaciteit beschikbaar is voor de aansluitingen die eiser wenst. Aan-

gezien eiseres geen belang heeft bij een aansluiting zonder transport, heeft zij volgens de voorzieningenrechter geen belang bij toewijzing van haar primaire vordering.

Daarnaast voert Liander aan dat het technisch gezien onmogelijk is om de gevraagde aansluitingen – zonder transportcapaciteit – te realiseren. Zolang een aansluiting niet kan worden verbonden met een netkabel dat onder spanning staat, kan zij niet vaststellen of de aansluiting veilig is. Liander heeft ook toegelicht dat zij is begonnen met de uitvoering van de noodzakelijke werkzaamheden voor de uitbreiding van het net en dat zij verwacht dat in week 3-6 van 2024 de benodigde transportcapaciteit beschikbaar zal zijn en tot aansluiting kan worden overgegaan. De voorzieningenrechter overweegt dan ook dat hieruit volgt dat eiseres concreet zicht heeft op de benodigde aansluitingen eind januari/medio februari 2024. De voorzieningenrechter oordeelt dat, gezien deze omstandigheden, van Liander niet kan worden verlangd dat zij nog voor het afronden van de netuitbreiding overgaat tot het realiseren van de zeven bouwaansluitingen zonder transportvermogen. Ook overweegt de voorzieningenrechter dat eiseres zich niet kan beroepen op de verplichting van Liander als netbeheerder om op grond van artikel 16 lid 1 sub c E-wet voldoende te anticiperen op de benodigde uitbreiding van het elektriciteitsnet, omdat voor de nakoming van die wettelijk taak van Liander om te zorgen voor netuitbreiding geen vaste termijn geldt en overigens omdat individuele aanvragers aan die wettelijke taak ook geen rechten kunnen ontleenen.

De voorzieningenrechter wijst aldus de primaire vordering van eiseres af. Ook een belangenafweging maakt dit niet anders: eiseres heeft belang bij een spoedige realisatie van de aansluitingen met transportcapaciteit die zij heeft aangevraagd maar dit belang weegt niet op tegen het belang van Liander, die als netbeheerder de netintegriteit en netstabiliteit moet bewaren en verzekeren en die rekening moet houden met de belangen van alle afnemers. Zo kan van Liander niet worden verwacht dat zij eiseres voorrang geeft door de benodigde werkzaamheden eerder uit te voeren. Dit zou namelijk leiden tot vertraging bij andere projecten. Deze voorrang volgt ook niet uit het prioriteringskader van de ACM. Wel gaat de voorzieningenrechter er van uit dat, conform de verwachting van Liander, de zeven aansluitingen voor eind februari 2024 definitief en met de benodigde transportcapaciteit worden opgeleverd.

De voorzieningenrechter wijst ook de subsidiaire vordering van eiseres af waarbij eiseres had gevorderd dat Liander een tijdelijke oplossing realiseert waarmee de levering van elektriciteit kan plaatsvinden. Liander heeft namelijk terecht aangevoerd dat het haar wettelijk gezien niet is toegestaan om die verzochte noodmaatregelen te treffen.

NTE 2024/18
Rechtbank Gelderland
6 december 2023

ECLI:NL:RBGEL:2023:6637

inzake eiseres B.V. tegen Liander N.V.

Dit geschil betreft de weigering van Liander om twaalf nieuwbouwwoningen, die [eiseres B.V.] ('eiseres') heeft laten bouwen voor de verhuur, aan te sluiten op het (elektriciteits)net. Deze aansluitingen moeten acht oude aansluitingen vervangen die behoorden tot de gesloopte woningen op het terrein en die eiseres eerder heeft laten afsluiten. Liander weigert voorlopig de aansluiting vanwege gebrek aan ruimte op het net, en omdat zij meent dat eerst netverzwaring moet plaatsvinden op de locatie waar eiseres de nieuwbouw wil realiseren.

In dit kort geding vordert eiseres dat Liander de aansluitingen alsnog binnen twee weken na het vonnis realiseert en daarop de gevraagde transportcapaciteit beschikbaar stelt.

Allereerst overweegt de voorzieningenrechter dat eiseres een spoedeisend belang heeft, omdat de woningen inmiddels zijn opgeleverd maar eiseres deze niet zonder elektriciteit kan verhuren. Een bouwaansluiting met accupacks zou een tijdelijke oplossing kunnen bieden maar is hier niet wenselijk, omdat eiseres hierdoor een derde van haar huurinkomsten zou mislopen.

Vervolgens stelt de voorzieningenrechter vast dat Liander op grond van artikel 23 lid 1 E-wet in beginsel eenieder die daarom verzoekt binnen een redelijke termijn moet aansluiten. Deze verplichting moet worden onderscheiden van de verplichting om op grond van artikel 24 lid 1 E-wet degene die daarom verzoekt een aanbod te doen voor transport van elektriciteit. Op grond van artikel 24 lid 2 E-wet bestaat deze transportverplichting niet als de netbeheer redelijkerwijs geen transportcapaciteit ter beschikking heeft. Dit moet de netbeheerder dan wel goed motiveren.

Liander onderbouwt het standpunt dat zij de gevraagde aansluitingen niet kan realiseren met een GAIA-berekening van 16 februari 2023. Hieruit blijkt dat de realisatie van de aansluitingen zou leiden tot een kabelbelasting boven de norm waardoor de kabel defect zal raken en er brandgevaar ontstaat. Bovendien zou Liander met de realisatie van de aansluitingen en beschikbaarstelling van transportcapaciteit in strijd handelen met geldende regelgeving. Voor realisatie van de aansluitingen en beschikbaarstelling van transportcapaciteit is volgens Liander een uitbreiding van het net noodzakelijk. De voorzieningenrechter stelt dan ook vast dat Liander aan nemelijk heeft gemaakt dat zij geen transportcapaciteit ter beschikking heeft. Deze omstandigheid zal zo blijven tot het net is verzwakt. Liander mocht het plaatsen van de aansluiting dus weigeren tot de netverzwaring heeft plaatsgevonden. Eiseres heeft volgens de voorzieningenrechter zonder transportcapaciteit verder geen belang bij een aansluiting.

Eiseres stelt vervolgens dat Liander het gebrek aan transportcapaciteit diende te motiveren met een congestierapport. Dit is volgens de voorzieningenrechter in het geval van kleinverbruik echter niet vereist, maar wel moet de weigering met redenen omkleed zijn. De voorzieningenrechter oordeelt dat Liander haar weigering met het GAIA-rapport voldoende heeft onderbouwd.

Verder stelt eiseres dat er voor in ieder geval acht van de twaalf aansluitingen wel voldoende capaciteit beschikbaar zou zijn. De voorzieningenrechter overweegt dat echter reeds bij de afsluiting van de acht oude aansluitingen al netcongestie bestond. Dat er eerder acht aansluitingen waren, betekent niet dat de eiseres nu weer acht aansluitingen zou kunnen krijgen.

Daarnaast voert Liander aan dat het technisch gezien onmogelijk is om de gevraagde aansluitingen – zonder transportcapaciteit – te realiseren. Zolang een aansluiting niet kan worden verbonden met een netkabel die onder spanning staat, kan namelijk niet worden vastgesteld of de aansluiting veilig is gemaakt. Dit heeft als gevolg dat eerst het laagspanningsnet moet zijn aangelegd en op spanning moet staan voordat de aansluitingen kunnen worden gemaakt. Ook heeft Liander toegelicht dat zij is begonnen met de uitvoering van de noodzakelijke werkzaamheden voor de uitbreiding van het net. Liander verwacht dat in Q3/Q4 van 2024 de benodigde transportcapaciteit beschikbaar zal zijn en zij tot aansluiting kan overgaan.

De voorzieningenrechter concludeert uit de toelichting van Liander dat eiseres concreet zicht heeft op de benodigde aansluitingen, namelijk eind 2024. Daarom kan van Liander dan ook niet worden verlangd dat zij nog voor het afronden van de netuitbreiding overgaat tot het realiseren van de twaalf aansluitingen zonder dat daarop transportvermogen beschikbaar is. De voorzieningenrechter voegt hieraan toe dat geen vaste termijn geldt voor de uitvoering van de wettelijk taak van Liander op grond van artikel 16 lid 1 sub c E-wet om te zorgen voor netuitbreiding en dat overigens individuele aanvragers daaraan ook geen rechten kunnen ontleen.

Daarop wijst de voorzieningenrechter de vorderingen van eiseres af. Ook een belangenafwegingen maakt dit niet anders: de voorzieningenrechter weegt het belang van eiseres bij een spoedige realisatie van de door haar aangevraagde aansluitingen met transportcapaciteit af tegen het belang van Liander op het waarborgen van een integer en stabiel net waarbij ook rekening moet worden gehouden met de belangen van alle afnemers. Hierbij weegt dit laatste belang van Liander het zwaarst. Wel beslist de rechter dat van Liander voortvarendheid mag worden verwacht; de voorzieningenrechter verwacht dat de twaalf aansluitingen voor eind 2024 zullen worden opgeleverd.

NTE 2024/19
Rechtbank Overijssel

8 december 2023

ECLI:NL:RBOVE:2023:4996

inzake [eiser] h.o.d.n. [bedrijf] uit [vestigingsplaats], eiser en de raad van de gemeente Enschede, verweerder

Deze procedure betreft een beroep van eiser h.o.d.n. [bedrijf] ('eiser') tegen de Transitievisie Warmte van de gemeente Enschede ('transitievisie') die op 22 december 2022 is vastgesteld. De gemeenteraad van Enschede heeft deze transitievisie vastgelegd, omdat dit verplicht is gesteld in het Nationale Klimaatakkoord. De visie is een beleidsdocument over de wijze waarop de gemeente de warmtetransitie wil aanpakken. De transitievisie stelt aldus vast wat volgens de gemeente de beste manier is om de gemeente aardgasvrij te maken en vormt daarmee het uitgangspunt voor gesprekken over de specifieke uitwerking van dit beleid in bepaalde wijken. Eiser heeft bezwaar gemaakt tegen de vaststelling van de transitievisie. Op zijn verzoek heeft de gemeenteraad het bezwaarschrift vervolgens doorgestuurd aan de rechtbank ter behandeling als beroepschrift.

Eiser meent dat de rechtbank bevoegd is om kennis te nemen van zijn beroep: volgens hem is de vaststelling van de transitievisie namelijk een besluit en is het rechtsgevolg daarvan dat met dit besluit wordt voldaan aan de verplichting van het Rijk uit het Klimaatakkoord van Parijs om te plannen wanneer men stopt met aardgas.

De rechtbank oordeelt echter dat zij onbevoegd is om kennis te nemen van dit beroep van eiser tegen de transitievisie, omdat deze visie geen besluit is in de zin van artikel 1:3 lid 1 en artikel 8:1 Awb. De rechtbank overweegt dat aan de transitievisie geen concrete rechtsgevolgen zijn verbonden en dat de transitievisie geen (publiekrechtelijke) rechtshandeling is omdat het de rechtspositie van de eiser of andere burgers niet verandert. De transitievisie is slechts een beleidsdocument waarin de gemeente algemene beleidsuitgangspunten heeft vastgelegd. De concrete uitwerking vindt vervolgens juist plaats in wijkuitvoeringsplannen. Verder overweegt de rechtbank dat de transitievisie ook geen beleidsregel in de zin van artikel 1:3 lid 4 Awb inhoudt. Er staan namelijk geen algemene regels in over de afweging van belangen, de vaststelling van feiten of de uitleg van wettelijke voorschriften bij het gebruik van een bevoegdheid van een bestuursorgaan.

Ten slotte beslist de rechtbank dat het uitspreken van haar onbevoegdheid niet in strijd is met het Verdrag van Aarhus (het 'Verdrag'). Uit het Verdrag volgt namelijk niet dat de rechtbank eiser, ondanks dat de transitievisie geen besluit in de zin van artikel 1:3 lid 1 Awb is, toch zou moeten ontvangen in zijn beroep tegen de transitievisie. Het Verdrag is namelijk niet van toepassing op beleidsdocumenten zoals de transitievisie aangezien de transitievisie niet ziet op (het al dan niet toestaan van) concrete, voorgestelde ac-

tiviteiten, zoals bedoeld in het Verdrag. Het recht op toegang tot de rechter onder het Verdrag heeft betrekking op besluiten en handelen of nalaten als bedoeld in artikel 6 van het Verdrag. Daarnaast kan dat recht bestaan op grond van andere relevante bepalingen van het Verdrag, maar dan alleen indien het nationale recht hierin voorziet. In het geval van de transitievisie voorziet het Nederlandse recht ook niet in een recht op toegang tot de rechter voor dergelijke beleidsdocumenten.

NTE 2024/20

Rechtbank Amsterdam

12 december 2023

ECLI:NL:RBAMS:2023:8265

inzake Vattenfall Sales Nederland N.V. tegen gedaagde

Dit geschil betreft een betalingsachterstand van bijna €12.000 die gedaagde volgens Vattenfall Sales Nederland N.V. ('Vattenfall') bij haar heeft. De grondslag voor de betalingsachterstand is een overeenkomst voor de levering van elektriciteit en gas die Vattenfall stelt te hebben met gedaagde. Vattenfall betoogt dat zij deze overeenkomst op 25 april 2018 telefonisch met gedaagde heeft gesloten en vervolgens op 26 april 2018 schriftelijk heeft bevestigd. Gedaagde is een consument.

De kantonrechter stelt voorop dat gedaagde de overeenkomst als consument is aangegaan en dat hij dus ambtshalve moet nagaan of Vattenfall heeft voldaan aan de informatieplichten die zij bij het sluiten van de overeenkomst moet nakomen. Op grond van art. 6:230v lid 6 BW moet Vattenfall namelijk bepaalde mededelingen doen als zij een overeenkomst op afstand via de telefoon sluit. Bovendien moet een overeenkomst voor het leveren van elektriciteit, water of stadsverwarming die naar aanleiding van het contact per telefoon wordt gesloten, schriftelijk worden aangegaan. Als dit niet gebeurt is die overeenkomst nietig op grond van artikel 3:39 BW. Dit is alleen anders als de consument het initiatief neemt tot contact met de handelaar of wanneer een bestaande overeenkomst als gevolg van het contact per telefoon wordt verlengd of vernieuwd. Wie het initiatief heeft genomen tot contact is in de procedure niet duidelijk geworden.

De kantonrechter geeft Vattenfall de opdracht te verhelderen wie het initiatief heeft genomen tot het telefonische contact voor het sluiten van de overeenkomst. Het is ook aan Vattenfall om uiteen te zetten wanneer gedaagde zou hebben gebeld, met wie zij toen heeft gesproken en wat precies is besproken.

Naast deze bewijsopdracht, verzoekt de kantonrechter Vattenfall ook in haar akte nader toe te lichten op welke bedingen uit haar algemene voorwaarden zij voor haar vordering een beroep doet of had kunnen doen, bijvoorbeeld ten aanzien van de buitengerechtelijke kosten dan wel de rente. Dit vraagt de kantonrechter in het kader van het toetsen van oneerlijke bedingen.

De kantonrechter wijst met name ook op een prijs-

wijzigingsbeding in de algemene voorwaarden dat de omstandigheden noemt waaronder de leverancier de leveringstarieven mag wijzigen, bijvoorbeeld overheidsbesluiten op de markt voor elektriciteit of gas. Een prijswijzigingsbeding is in de relatie tot een consument oneerlijk indien niet aan bepaalde voorwaarden is voldaan. De kantonrechter verwijst met name naar het vonnis van de kantonrechter te Amsterdam van 24 februari 2023 (ECLI:NL:RBAMS:2023:940, NTE 2023/29). De kantonrechter oordeelt dat in dit geval niet aan die voorwaarden is voldaan en dat het prijswijzigingsbeding dus oneerlijk is. De kantonrechter geeft Vattenfall echter wel de gelegenheid zich ook hierover nog in de akte uit te laten maar tegelijkertijd moet Vattenfall nu alvast een herberekening van de betalingsachterstand maken waarbij zij rekening houdt met de aanvangstarieven voor gas en elektriciteit, dus de tarieven die partijen op 25 april 2018 zijn overeengekomen.

De kantonrechter houdt aldus iedere verdere beslissing aan en verwijst de zaak naar de rol voor het nemen van de akte en het overleggen van stukken door Vattenfall.

NTE 2024/21

Rechtbank Limburg

13 december 2023

ECLI:NL:RBLIM:2023:7314

inzake Innova Energie B.V. tegen gedaagde 1 en gedaagde 2

Gedaagde 1 heeft op 1 oktober 2017 een overeenkomst gesloten met Flexenergie voor de levering van gas en elektriciteit. Op 22 oktober 2018 is het faillissement van Flexenergie uitgesproken. Op 19 november 2018 heeft de curator van Flexenergie gedaagde 1 een eindnota verstuurd voor het energieverbruik in de periode van 1 december 2017 tot 1 november 2018. Innova Energie B.V. ('Innova') heeft de debiteurenportefeuille van Flexenergie overgenomen en wil deze eindnota innen. Op deze eindnota stond een bedrag van bijna €900 open na aftrek van de voorschotten die gedaagde 1 al had betaald. Voor het openstaande bedrag heeft gedaagde 1 een betalingsregeling afgesproken. Na de eerste betaling is gedaagde de betalingsregeling ook niet meer nagekomen, waarmee deze regeling was vervallen.

Gedaagde 1 meent dat gedaagde 2 tot betaling van het openstaande bedrag moest worden aangesproken en in deze procedure vordert Innova van zowel gedaagde 1 als gedaagde 2 voldoening daarvan.

De kantonrechter wijst de vordering jegens gedaagde 1 toe. Innova mag gedaagde 1 namelijk aanspreken tot betaling, ondanks zijn pleidooi dat dit niet zou hoeven volgens een uitspraak van de kantonrechter Amsterdam die hij zo leest dat klanten van Flexenergie die zijn overgenomen door Innova hun energierekening bij Innova niet (geheel) zouden hoeven betalen. De kantonrechter verworpt dit ar-

gument omdat de reeks uitspraken van de kantonrechter in Amsterdam waar deze uitspraak bij hoort, zien op de situatie na het faillissement en niet – zoals in dit geval – op elektriciteit die en gas dat Flexenergie vóór het faillissement heeft geleverd. Bovendien overweegt de kantonrechter dat gedaagde 1 niet aannemelijk heeft kunnen maken dat hij de vordering al heeft voldaan. Hij heeft namelijk slechts kunnen aantonen dat de voorschotten voldaan zijn maar de eindafrekening was hoger dan de voorschotten en daarvoor staat nog een bedrag open.

De kantonrechter veroordeelt gedaagde 1 daarom tot betaling van de nog openstaande bedragen en wijst de vordering van Innova aldus toe. De vordering jegens gedaagde 2 wijst de kantonrechter af, omdat gedaagde 2 geen partij was bij de overeenkomst tussen gedaagde 1 en Flexenergie.

NTE 2024/22

Hoge Raad

15 december 2023

ECLI:NL:HR:2023:1750

inzake Liander N.V. tegen Krinkels B.V.

Dit arrest volgt op het arrest van het Hof Anrhem-Leeuwarden van 21 juni 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:5225 (zie NTE 2022/45).

Krinkels B.V. ('Krinkels'), een aannemer, heeft in 2017 grond geroerd waarbij de Richtlijn (CROW 500) van toepassing was. Krinkels voerde toen namelijk beschoeiingswerkzaamheden uit aan de Bosruitertocht in Zeewolde in opdracht van het Waterschap Zuiderzeeland en in het najaar van 2017 heeft zij op deze locatie daarvoor ook grondroerende werkzaamheden uitgevoerd.

Voorafgaand aan de werkzaamheden heeft Krinkels een KLIC-graafmelding gedaan. Liander heeft Krinkels daarop laten weten dat er bij de graaflocatie een gasleiding en een middenspanningskabel liggen. Liander heeft bij de reactie een detailkaart bijgevoegd waaruit bleek dat de middenspanningskabel evenwijdig aan de weg liep. Naar aanleiding van de reactie van Liander heeft Krinkels onderzoek gedaan, maar heeft zij geen middenspanningskabel aangetroffen. Daarom heeft Krinkels besloten de grondroerwerkzaamheden uit te voeren conform de voorschriften van de Richtlijn voor risicogebieden. De Richtlijn duidt een risicogebied aan als het gebied nabij een kabel of leiding waarbinnen de grond niet zonder meer geroerd mag worden. De grondroerder moet binnen een risicogebied zorgen dat de grondroering veilig wordt uitgevoerd zonder schade aan de aanwezige kabels en leidingen. Krinkels heeft ook tijdens de uitvoering van de werkzaamheden conform deze regel, de kabel niet aangetroffen. Toch ontstond een storing in die kabel. Liander heeft de kabel toen aan weerszijden van de watergang gekapt en vervolgens is er een bypass gemaakt.

Liander meent dat Krinkels de storing heeft veroorzaakt en vordert daarom vergoeding van de schade die door de storing is ontstaan. Liander meent dat Krinkels onzorgvuldig heeft gehandeld terwijl Krin-

kels juist meent wel zorgvuldig te hebben gehandeld, namelijk conform de voorschriften van de richtlijn. De kantonrechter heeft de vordering van Liander afgewezen en het hof heeft dat vonnis bekrachtigd. In cassatie gaat het over de uitleg van de Richtlijn en welke zorgverplichtingen op Krinkels als grondroerder rustten.

Allereerst overweegt de Hoge Raad dat de rechter dient aan te sluiten bij de Richtlijn, omdat het voor de praktijk belangrijk is dat er duidelijkheid bestaat over hoe grondroerders grondroerwerkzaamheden moeten uitvoeren en dat daarbij groot belang toekomt aan de bewoordingen van de Richtlijn. Het hof heeft volgens de Hoge Raad de Richtlijn dan ook terecht als uitgangspunt genomen.

De Hoge Raad bevestigt dat uit de Richtlijn volgt dat een grondroerder drie opties heeft indien hij een kabel of leiding niet in een zoekgebied kan vinden: de grondroerder mag namelijk verder zoeken buiten het zoekgebied, werken zoals in een risicogebied, óf contact opnemen met de netbeheerder. Dit betekent dat Krinkels bij het uitvoeren van de graafwerkzaamheden mocht volstaan met de keuze om te werken zoals voorgeschreven voor een risicogebied. Binnen een risicogebied is de grondroerder volgens de Richtlijn verplicht ervoor te zorgen dat de grondroering veilig wordt uitgevoerd zonder schade aan te brengen aan de kabels of leidingen. Liander betoogt dat uit deze regel van de Richtlijn een risicoaansprakelijkheid voor de grondroerder volgt in het geval een niet-gelocaliseerde kabel wordt beschadigd, ook als wordt gewerkt conform de voorschriften voor een risicogebied. De Hoge Raad oordeelt dat de uitleg van het hof van de Richtlijn, dat in dit geval geen sprake is van risicoaansprakelijkheid, niet onbegrijpelijk is.

Ten slotte merkt de Hoge Raad nog op dat er desalniettemin wél een bewijsvermoeden bestaat wanneer een grondroerder in een risicogebied graaft en schade optreedt aan een kabel of een leiding die vooraf was gelocaliseerd of waarvan de theoretische ligging zich in het zoekgebied bevond en ook vaststaat dat de schade het gevolg is van de werkzaamheden van de grondroerder. In zo'n geval wordt vermoed dat de grondroerder niet veilig genoeg en daardoor onzorgvuldig heeft gewerkt. Dit is inherent aan de zorgplicht van een grondroerder om in een risicogebied zo veilig te werken dat kabel- en leidingsschade wordt voorkomen.

De Hoge Raad verwierpt aldus het cassatieberoep van Liander.

NTE 2024/23

Rechtbank Rotterdam

15 december 2023

ECLI:NL:RBROT:2023:11828

inzake Vaanster V B.V. tegen gedaagde

Vaanster V B.V. ('Vaanster') heeft warmte geleverd ten behoeve van de woning van gedaagde. Vaanster meent dat gedaagde nog facturen voor de geleverde warmte niet voldaan heeft en vordert nakoming van de onderliggende leveringsovereenkomst. Gedaagde voert verweer. De kantonrechter wijst de vordering van Vaanster dan ook toe.

NTE 2024/24

Rechtbank Gelderland

20 december 2023

ECLI:NL:RBGEL:2023:6995

inzake gemeente Noordoostpolder tegen Liander N.V.

De gemeente Noordoostpolder (de 'gemeente') heeft gedurende 2020 diverse aanvragen gedaan voor een grootverbruiksaansluiting voor een nieuwe multifunctionele accommodatie bij Liander. In het kader van de eerste offerte voor een standaardaansluiting op het net met een maximumcapaciteit van 160 kVA, heeft Liander gesteld dat er op dat moment onvoldoende transportcapaciteit beschikbaar was voor het productievermogen dat de gemeente op het net wilde aansluiten en voor het verbruik dat de gemeente beoogde. De laatste offerte van Liander voor een aansluiting heeft de gemeente geaccepteerd. Daarna is een aansluit- en transportovereenkomst ondertekend waarbij Liander een transportbeperking heeft opgelegd voor het gecontracteerde vermogen hoger dan 50 kW en voor teruglevering voor het gecontracteerde vermogen hoger dan 0 kW. Liander heeft deze transportbeperking opgelegd omdat er netcongestie is in de Noordoostpolder. De aansluiting is op 25 juni 2021 in bedrijf gesteld, 34 weken na het accepteren van de offerte.

De gemeente vordert in deze procedure vertragschade van Liander, omdat de gemeente meent dat Liander de aansluittermijn heeft overschreden. Liander voert verweer.

Allereerst overweegt de rechtbank dat Liander op grond van de artikelen 23 lid 1 en 4 E-wet aansluitingen moet realiseren binnen een redelijke termijn. Als het verzoek zoals in dit geval een aansluiting tot 10 MVA betreft, is deze redelijke termijn in ieder geval verstreken wanneer de gevraagde aansluiting niet gerealiseerd is binnen achttien weken nadat het verzoek om een aansluiting bij de netbeheerder is ingediend. Vervolgens stelt de rechtbank vast dat de aansluittermijn pas begint te lopen wanneer de offerte voor de aansluiting is geaccepteerd door de aanvrager. Deze regel voorkomt namelijk dat netbeheerders moeten starten met aansluitwerkzaamheden, terwijl de offerte nog niet is geaccepteerd of nog kan worden afgewezen door de aanvrager. Dit heeft als gevolg dat de aansluittermijn in dit geval pas op 29 oktober 2020 is aangevangen en niet al bij de eerste aanvraag door de gemeente, zoals door haar is bepleit.

Liander meent dat de achttienwekentermijn in strijd is met Europees recht, in het bijzonder met artikel 59 lid 7 Elektriciteitsrichtlijn (Richtlijn 2019/944/EU), en daarom onverbindend. Liander betoogt

dat het exclusief aan de Autoriteit Consument en Markt ('ACM') is om voorwaarden te stellen en dat de door de wetgever gestelde termijn van achttien weken daarom buiten toepassing moet worden gelaten. Volgens Liander is geen richtlijnconforme interpretatie mogelijk en had de termijn van achttien weken dus niet gesteld mogen worden. In plaats van een termijn van achttien weken moet volgens Liander worden uitgegaan van een 'redelijke termijn' en zij acht de termijn van 34 weken redelijk gelet op alle omstandigheden van het geval. Liander wijst daarnaast op de 'maakbaarheidsproblematiek' die de ACM volgens haar onderkent.

De rechtbank volgt hierbij echter de uitspraak van de rechtbank Oost-Brabant (Rb. Oost-Brabant 13 september 2023, ECLI:NL:RBOBR:2023:4459, NTE 2023/124). De rechtbank oordeelt dat zowel richtlijnconforme interpretatie als rechtstreekse werking in dit geval geen uitkomst bieden. Richtlijnconforme interpretatie van artikel 23 lid 4 E-wet is niet mogelijk omdat het niet mogelijk is om deze bepaling anders te interpreteren, namelijk dat uitgegaan kan worden van een langere termijn dan achttien weken, zonder dat die interpretatie *contra legem* is: de termijn van artikel 23 lid 4 E-wet is hard en kent geen uitzonderingen. Rechtstreekse werking van de Elektriciteitsrichtlijn biedt ook geen uitkomst omdat het rechtstreeks toepassen van het Unierecht zou neerkomen op niet-toegestane horizontale rechtstreekse werking. Een richtlijn kan namelijk uit zichzelf geen verplichtingen aan particulieren opleggen en een bepaling van een richtlijn kan als zodanig niet tegenover een particulier worden ingeroepen. Daarom neemt de rechtbank de termijn van achttien weken toch in aanmerking. Het verweer van Liander dat de termijn niet strikt moet worden toegepast wijst de rechtbank ook af. Liander heeft namelijk geen bijzondere omstandigheden gesteld die een uitzondering van de termijn van achttien weken rechtvaardigen. De rechtbank passeert daarom het argument van Liander dat de aard van de uitgevoerde aansluitwerkzaamheden en de efficiency zouden maken dat Liander deze werkzaamheden in redelijkheid niet sneller had kunnen afronden.

Dit alles betekent dat Liander de aansluiting uiterlijk achttien weken na 29 oktober 2020, dus uiterlijk 4 maart 2021, had moeten realiseren. Nu Liander de aansluiting pas op 25 juni 2021 (na 34 weken) in bedrijf heeft gesteld, is zij tekortgeschoten in de nakoming van haar overeenkomst met de gemeente over de periode 4 maart 2021 tot 25 juni 2021. Dit betekent dat Liander in beginsel alle schade moet vergoeden die de gemeente heeft geleden als gevolg van het tekortschieten van Liander. Met betrekking tot dit laatste voert Liander aan dat het causaal verband tussen de inbedrijfstelling van de aansluiting op 25 juni 2021 en de gevorderde schade ontbreekt, omdat de gemeente de opgevoerde kosten ook zou hebben gemaakt als de aansluiting eerder zou zijn opgele-

verd. Er is namelijk steeds onvoldoende capaciteit geweest voor het transport dat de gemeente wenste.

De rechtbank gaat naar aanleiding van het betoog van Liander eerst in op de transportverplichting van Liander en de door haar opgelegde transportbeperking en overweegt dat Liander niet schadelijchtig is over de periode na ingebruikstelling van de aansluiting op 25 juni 2021. Liander is vanaf dat moment namelijk al haar verplichtingen nagekomen; ondanks de transportbeperkingen zij hoeft slechts transportcapaciteit aan te bieden voor zover er ruimte is op het net. Liander heeft voldoende aannemelijk gemaakt dat zij voor het gevraagde transport redelijkerwijs geen capaciteit ter beschikking heeft aangezien er in de Noordoostpolder netcongestie is en congestiemanagement technisch niet mogelijk is en geen oplossing biedt. De rechtbank neemt daarbij in aanmerking dat volgens Liander een nieuw congestierapport bijna klaar is en dat er nog geen oplossingen zijn voor de spanningsknelpunten. Dat Liander in de onderhandelingen over het beschikbare transportvermogen eerder afgegeven prognoses heeft bijgesteld doet hier niet aan af. Het is de rechtbank voldoende duidelijk geworden dat de bijstelling van de capaciteitsbeperking op 50 kW het resultaat was van overleg tussen partijen. De rechtbank acht het daarbij van belang dat de processen bij netbeheerders technisch zijn en niet zijn gericht op de hoedanigheid van de aanvrager of op de plannen die de aanvrager met de aansluiting heeft. In artikel 15 E-wet worden de taken en verplichtingen van de netbeheerder weergegeven en daaronder valt het waarborgen van de veiligheid en van de betrouwbaarheid van de netten en van het transport van elektriciteit over die netten op de doelmatigste wijze. Een netbeheerder dient geen andere werkzaamheden te verrichten dan die nodig zijn voor een goede uitvoering van zijn wettelijke taken en moet zich onthouden van iedere vorm van discriminatie tussen (potentiële) afnemers. De rechtbank concludeert aldus dat de transportbeperking gerechtvaardigd was en dat Liander gerechtvaardigd een beroep heeft gedaan op de uitzondering van artikel 24 lid 2 E-wet.

De rechtbank oordeelt dat Liander wel schadelijchtig vanwege de late realisatie van de aansluiting. Liander beroept zich op artikel 14 van haar algemene voorwaarden AVU waarin schadevergoeding met betrekking tot de aansluittermijn is uitgesloten. Volgens de gemeente is het evenwel onredelijk dat Liander zonder financiële gevolgen haar aansluitplicht zou kunnen verzaken. Een beroep van Liander op dit exonerationebeding is naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar volgens de gemeente. De rechtbank gaat mee met dit argument van de gemeente en oordeelt dat Liander op grond van de beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid van artikel 6:248 lid 2 BW geen beroep kan doen op een exonerationebeding in haar algemene voorwaarden. Dat komt omdat Liander pas 2,5 jaar na het ontstaan van de schade een beroep doet op het beding en Liander bovendien al aanbod om aggregaatkosten te vergoeden. Onder die omstan-

digheden is een beroep op het exonerationebeding onredelijk.

Wel beperkt de rechtbank de schadelijchtheid omdat bij sommige schadeposten een causaal verband ontbreekt en sommige gestelde schadeposten ook niet goed door de gemeente zijn onderbouwd. De rechtbank overweegt namelijk dat de gemeente bepaalde kosten ook zou hebben gemaakt bij juiste nakoming door Liander. De gemeente heeft bijvoorbeeld een gasketel geplaatst om te voorzien in haar behoefte, maar had deze ketel steeds nodig, omdat Liander een transportbeperking mocht opleggen. De rechtbank veroordeelt Liander daarom de gemeente de schade te vergoeden die zij tussen 4 maart 2021 en 25 juni 2021 heeft geleden.

NTE 2024/25

Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State

22 december 2023

ECLI:NL:RVS:2023:4721

inzake provinciale staten van Groningen en anderen (Groningen), Vereniging van schadelijders van de bodembeweging door gaswinning in Groningen (GBB), verzoekers en de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat, verweerder

In deze procedure verzoeken de provinciale staten van Groningen en anderen ('Groningen') en de Vereniging van schadelijders van de bodembeweging door gaswinning in Groningen ('GBB') de voorzieningenrechter van de Afdeling om een voorlopige voorziening te treffen tegen het besluit van 21 september 2023 (het 'vaststellingsbesluit'). In het vaststellingsbesluit heeft de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat (de 'staatssecretaris') besloten dat de Nederlandse Aardolie Maatschappij B.V. ('NAM') de winning van het Groningenveld in de periode van 1 oktober 2023 tot en met 30 september 2024 (het 'gasjaar 2023-2024') uitvoert overeenkomstig de operationele strategie met inachtneming van het vaststellingsbesluit. Het vaststellingsbesluit houdt in dat er geen gas uit het Groningenveld mag worden gewonnen, behalve indien er binnen drie dagen een effectieve etmaaltemperatuur van $-6,5^{\circ}\text{C}$ of kouder is voorspeld. Als die situatie (het 'koudeperiodescenario') zich voordoet, is het de bedoeling dat de NAM een aantal productielocaties opstart en tijdelijk op de waakvlam brengt. De gaswinning met de waakvlam mag maximaal 0,071 miljard Nm^3 bedragen en wordt beëindigd als de verwachte temperatuur hoger is dan $-6,5^{\circ}\text{C}$. Verder mag de gaswinning met ten hoogste 1,5 miljard Nm^3 worden verhoogd bij een aantal limitatief opgesomde bijzondere omstandigheden, zoals transportbeperkingen en technische mankementen aan bepaalde installaties.

Groningen en GBB hebben beroep aangetekend tegen het vaststellingsbesluit en in afwachting van een uitspraak op die beroepen, verzoeken zij nu de voorzieningenrechter alvast een voorziening te treffen: Groningen verzoekt dat het vaststellingsbesluit

wordt geschorst en dat de staatssecretaris een nieuw besluit neemt zonder onduidelijkheden over de koudeperiodescenario en GBB verzoekt om een algeheel verbod tot winning van gas uit het Groningenveld.

Allereerst voert GBB aan dat onvoldoende is onderzocht of het Groningenveld nodig is om te voldoen aan de leveringszekerheid. Het vaststellingsbesluit houdt namelijk ten onrechte rekening met de leveringszekerheid voor zogenoemde niet-beschermde afnemers, zoals grote bedrijven. GBB meent dat Verordening (EU) nr. 2017/1938 betreffende maatregelen tot veiligstelling van de gasleveringszekerheid (de 'Verordening') de mogelijkheid biedt niet-beschermde afnemers, zoals bedrijven, af te schakelen in noodsituaties. Dit betekent volgens GBB dat als het vaststellingsbesluit deze afschakelmogelijkheid in aanmerking had genomen, het Groningenveld niet beschikbaar zou hoeven zijn voor periodes van kou en noodsituaties. De voorzieningenrechter overweegt dat de Verordening inderdaad onderscheid maakt tussen beschermde afnemers zoals huishoudens, en niet-beschermde afnemers, zoals industriële afnemers. Beschermde afnemers krijgen bij gastekorten voorrang boven niet-beschermde. De Verordening biedt grondslag om in bepaalde noodsituaties niet-marktgebaseerde maatregelen te nemen om de gaslevering aan beschermde afnemers te waarborgen en niet-beschermde afnemers dan af te schakelen. Echter, de Verordening bepaalt ook dat een lidstaat moet waarborgen dat er voldoende capaciteit is om in de totale gasvraag te kunnen voorzien. Dit betreft een infrastructuurnorm en geldt ook in de situatie dat er een uitzonderlijk hoge gasvraag is en de grootste afzonderlijke gasinfrastructuur is verstoord. Dit betekent ook dat op grond van de Verordening een verplichting bestaat om te voorzien in de gasvraag van alle afnemers op een dag met een temperatuur van $-15,5^{\circ}\text{C}$ met gelijktijdige uitval van gasopslag Norg. Het zou in dit scenario dus juist in strijd met de Verordening zijn om geen rekening te houden met de gasvraag van niet-beschermde afnemers, aldus de voorzieningenrechter.

Verder voert GBB aan dat de 'Analyse stand van zaken op de gasmarkt en leveringszekerheid in het volgende gasjaar' van Gasunie Transport Services B.V. (de 'GTS-analyse') vier alternatieven noemt voor de inzet van het Groningenveld, zoals het afschakelen van de industriële vraag en een oproep aan huishoudens om gas te besparen. GBB meent dat de staatssecretaris onvoldoende heeft onderzocht of het Groningenveld gesloten kan blijven als deze alternatieven worden ingezet. Op grond van de GTS-analyse concludeert de voorzieningenrechter echter dat deze alternatieven ongeschikt zijn om in een noodsituatie snel acute leveringszekerheidsproblemen op te lossen zonder de tijdelijke inzet van het Groningenveld. Een abrupte afschakeling van de industriële vraag is namelijk niet voorzien in het Bescherm- en Herstelplan Gas (BHG) en het is ook niet bekend of een oproep aan huishoudens om gas te besparen een groot-schalige en snelle reductie van de vraag teweeg zou brengen.

Daarnaast betogen verzoekers dat onduidelijk is of, en zo ja wat, de staatssecretaris als operationele strategie heeft vastgesteld. Verder menen zij dat de staatssecretaris in strijd met de Mijnbouwwet handelt door de NAM niet een gewijzigd voorstel van een operationele strategie te laten indienen dat afgestemd is op het koudeperiodescenario. Ook zou het vaststellingsbesluit onduidelijk en tegenstrijdig zijn, bijvoorbeeld ter zake van het aantal productielocaties dat mag worden ingezet in het koudeperiodescenario en ter zake van de hoeveelheid gas die in die periode mag worden gewonnen.

De voorzieningenrechter oordeelt allereerst dat de Mijnbouwwet niet in de weg staat aan de strategie zoals deze is vastgelegd in het vaststellingsbesluit. Vervolgens overweegt de voorzieningenrechter dat het vaststellingsbesluit voldoende duidelijk is op het punt over het aantal productielocaties. Het aantal op de waakvlam te brengen productielocaties hangt namelijk af van de temperatuur en de temperatuur kan niet op voorhand worden bepaald. Verder volgt uit het vaststellingsbesluit dat niet meer dan 0,071 miljard Nm^3 gas mag worden gewonnen uit het Groningenveld en is ook toegelicht hoe de staatssecretaris deze maximumhoeveelheid heeft onderbouwd. Dit geldt ook als het veel kouder wordt dan verwacht of als het langer kouder is. Ook op dit punt is het vaststellingsbesluit dan ook niet onduidelijk of tegenstrijdig volgens de voorzieningenrechter. Verzoekers menen dat het vaststellingsbesluit ook op een aantal andere punten onduidelijk zou zijn, zoals het precieze tijdstip vanaf wanneer wordt berekend of het binnen drie dagen $-6,5^{\circ}\text{C}$ of kouder wordt. De voorzieningenrechter oordeelt dat deze onduidelijkheden echter niet zodanig zijn dat zij in deze procedure aan de orde moeten komen.

Ook voeren verzoekers aan dat niet zorgvuldig zou zijn onderzocht in hoeverre wordt voldaan aan de veiligheidsnorm van '10-5'. Deze norm is bepaald in artikel 1.3a.3 lid 1 Mijnbouwregeling en houdt in dat een persoon die verblijft in of rond bouwwerken per jaar maximaal een kans van 1 op de 100.000 mag hebben om te overlijden als gevolg van het bezwijken van (een deel van) bouwwerken door een aardbeving. De 'Publieke Seismische Dreigings- en Risicoanalyse Groningen gasveld 2023' ('SDRA') gaat namelijk uit van een winningsniveau van 0 en daarbij is geen rekening gehouden met mogelijke gaswinning in het koudeperiodescenario. De voorzieningenrechter overweegt dat de staatssecretaris op grond van artikel 52d lid 2 onder a Mijnbouwwet bij de vaststelling van de operationele strategie moet kijken in hoeverre er wordt voldaan aan de veiligheidsnorm van 10-5. Vervolgens overweegt de voorzieningenrechter dat weliswaar de staatssecretaris niet heeft laten onderzoeken hoeveel gebouwen niet aan de veiligheidsnorm voldoen als exact de maximaal toegestane hoeveelheid van 0,071 miljard Nm^3 gas wordt gewonnen, maar dat in de SDRA wél sce-

nario's zijn onderzocht waarbij de winningsniveaus vele malen hoger zijn. Uit de SDRA blijkt dat een hoger winningsniveau een marginale invloed heeft op het aantal gebouwen dat niet aan de veiligheidsnorm voldoet. Voor de beoordeling in hoeverre wordt voldaan aan de veiligheidsnorm, neemt het vaststellingsbesluit winningsniveau 0 als uitgangspunt. Verder gaat het vaststellingsbesluit ervan uit dat de achttien gebouwen die volgens de SDRA niet aan de veiligheidsnorm voldoen al zijn opgenomen in het versterkingsprogramma. Daarnaast houdt het vaststellingsbesluit rekening met de onzekerheidsmarge en de gevoeligheidsanalyse van TNO als indicatie dat een groter aantal gebouwen niet aan de veiligheidsnorm zou voldoen. Van die gebouwen waren er 28 nog niet opgenomen in het versterkingsprogramma en daarom worden deze in het vaststellingsbesluit alsnog opgenomen in de werkvoorraad.

Op grond van deze overwegingen oordeelt de voorzieningenrechter dat de staatssecretaris een adequaat beeld geeft van de veiligheid van gebouwen

in Groningen en dat geen aanleiding bestaat om het vaststellingsbesluit te schorsen.

Tot slot merkt de voorzieningenrechter nog op dat de inwoners van het aardbevingsgebied een groot belang hebben bij een spoedige definitieve sluiting van het Groningenveld. De staatssecretaris moet bij zijn besluit echter ook de leveringszekerheid betrekken en heeft in het vaststellingsbesluit gemotiveerd dat dit belang met zich brengt dat de gaswinning uit het Groningenveld dit gasjaar nog niet onvoorwaardelijk op 0 kan worden gesteld. De voorzieningenrechter ziet daarom geen aanleiding om een voorlopige voorziening te treffen, ook niet na afweging van de belangen die bij het vaststellingsbesluit zijn betrokken. Daar komt bij dat het vaststellingsbesluit geen significante invloed heeft op de veiligheid in het aardbevingsgebied.

De voorzieningenrechter wijst de verzoeken van GBB en Groningen dan ook af.

Wet- en regelgeving

mr. A.A. Kleinhout¹

In deze rubriek wordt ingegaan op belangrijke wijzigingen in wet- en regelgeving in Europa en Nederland evenals op ontwikkelingen die naar verwachting op korte termijn tot dergelijke wijzigingen zullen leiden.

Europa

Regelgeving

Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2441 van de Commissie van 31 oktober 2023 tot vaststelling van uitvoeringsbepalingen voor Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de inhoud en de vorm van de klimaatneutraliteitsplannen die nodig zijn voor de kosteloze toewijzing van emissierechten

De Europese Commissie heeft op 31 oktober 2023 Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2441 vastgesteld. Deze verordening bevat de uitvoeringsbepalingen voor Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de inhoud en de vorm van klimaatneutraliteitsplannen die nodig zijn voor de kosteloze toewijzing van emissierechten. De inhoudelijke elementen van de klimaatneutraliteitsplannen zijn opgenomen in Bijlage I. Daaronder vallen de algemene informatie over de betreffende installatie, de historische emissies, de voorwaarden waar de emissieniveaus aan moeten voldoen, de mijlpalen en streefcijfers, de maatregelen en investeringen en de geraamde effecten van de maatregelen en investeringen. De uitvoeringsverordening bepaalt voorts dat de Commissie een (elektronisch) format/model ter beschikking stelt voor het verstrekken van deze informatie. De verordening is op 3 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2441) en is in werking getreden op 23 november 2023.

Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2449 van de Commissie van 6 november 2023 tot vaststelling van regels voor de toepassing van Verordening (EU) 2015/757 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft templates voor monitoringplannen, emissieverslagen, gedeeltelijke emissieverslagen, conformiteitsdocumenten en verslagen op maatschappijniveau, en tot intrekking van Uitvoeringsverordening (EU) 2016/1927 van de Commissie

Op 6 november 2023 heeft de Europese Commissie Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2449 aangenomen waarin regels voor de toepassing van Verordening (EU) 2015/757 worden vastgesteld voor wat betreft templates voor monitoringplannen, emissieverslagen, gedeeltelijke emissieverslagen, conformiteitsdocumenten en verslagen op maatschappijniveau, en waarmee Uitvoeringsverordening (EU) 2016/1927 wordt ingetrokken. De maatregelen die zijn vervat in deze verordening zijn in overeenstemming met het advies van het Comité klimaatverandering. De Uitvoeringsverordening is op 7 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2449) en is op 27 november 2023 in werking getreden.

Besluit (EU) 2023/2463 van de Commissie van 3 november 2023 over de bekendmaking van de leidraad waarin de noodzakelijke stappen voor deelname aan het milieubeheer- en milieuauditsysteem van de EU (EMAS) worden uitgelegd, overeenkomstig Verordening (EG) nr. 1221/2009 van het Europees Parlement en de Raad (Kennisgeving geschied onder nummer C(2023) 720)

Op 3 november 2023 heeft de Europese Commissie het besluit over de bekendmaking van de leidraad vastgesteld waarin de noodzakelijke stappen voor deelname aan het milieubeheer- en milieuauditsysteem van de EU (EMAS) worden uitgelegd, overeenkomstig Verordening (EG) nr. 1221/2009 van het Europees Parlement en de Raad. Het doel van de EMAS is om voortdurende verbeteringen van de milieuprestaties van organisaties te stimuleren door de instelling en toepassing van een milieubeheersysteem, de beoordeling van de prestaties van dat systeem, het verstrekken van informatie over de milieuprestaties en een open dialoog met het publiek en andere belanghebbenden. Met het besluit, dat gericht is tot de lidstaten, wordt de leidraad, en daarmee de noodzakelijke stappen voor deelname aan het EMAS, bekendgemaakt. Het besluit is op 10 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2463).

Uitvoeringsbesluit (EU) 2023/2432 van de Europese Commissie van 26 oktober 2023 tot vaststelling, ingevolge Verordening (EU) nr. 517/2014 van het Europees Parlement en de Raad betreffende gefluoreerde broeikasgassen, van referentiewaarden voor de periode van 1 januari 2024 tot en met 31 december 2024 voor elke producent of importeur

1. Arjan Kleinhout is advocaat bij De Brauw Blackstone Westbroek. Deze rubriek ziet op de periode november - december 2023.

die met ingang van 1 januari 2015 rechtmatig fluorkoolwaterstoffen in de Unie op de markt heeft gebracht, zoals gerapporteerd op grond van die verordening

De Europese Commissie heeft op 26 oktober 2023 het Uitvoeringsbesluit (EU) 2023/2432 aangenomen tot vaststelling van referentiewaarden voor de periode van 1 januari 2024 tot en met 31 december 2024, ingevolge Verordening (EU) nr. 517/2014 van het Europees Parlement en de Raad betreffende gefluoreerde broeikasgassen. Deze referentiewaarden gelden voor elke producent of importeur die met ingang van 1 januari 2015 rechtmatig fluorkoolwaterstoffen in de Unie op de markt heeft gebracht, zoals gerapporteerd op grond van die verordening. Verordening (EU) nr. 517/2014 legt kwantitatieve limieten op aan het in de handel brengen van 100 ton CO₂-equivalent of meer fluorkoolwaterstoffen per jaar in de Europese Unie. De Europese Commissie moet om de drie jaar een referentiewaarde vaststellen. Gezien de lopende herziening van Verordening (EU) nr. 517/2023 en de mogelijke wijziging van de regels voor vaststelling van referentiewaarden voor de jaren 2025 en daarna die daaruit voortvloeit, stelt de Europese Commissie met dit uitvoeringsbesluit enkel de referentiewaarden voor het jaar 2024 vast. Het Uitvoeringsbesluit is op 10 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2432) en is in werking getreden op 1 januari 2024.

Wetgevingsresolutie van het Europees Parlement van 14 maart 2023 over het voorstel voor een verordening van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van Verordening (EU) 2018/842 betreffende bindende jaarlijkse broeikasgasemissiereducties door de lidstaten van 2021 tot en met 2030 teneinde bij te dragen aan klimaatmaatregelen om aan de toezeggingen uit hoofde van de Overeenkomst van Parijs te voldoen.

Het Europees Parlement heeft op 14 maart 2023 een wetgevingsresolutie aangenomen over een voorstel tot wijziging van Verordening (EU) 2018/842. De wijziging betreft bindende jaarlijkse broeikasgasemissiereducties door EU-lidstaten voor de periode 2021-2030, in overeenstemming met de Overeenkomst van Parijs. De resolutie bevat het standpunt van het Parlement in eerste lezing, evenals een verklaring van de Commissie over aspecten met betrekking tot de toegang tot de rechter in EU-lidstaten. Het Parlement vraagt om hernieuwde voorlegging als de Commissie het voorstel vervangt of ingrijpend wijzigt. Het standpunt van het Parlement wordt overgebracht aan de Raad, de Commissie en de nationale parlementen. De wetgevingsresolutie is op 11 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (C/2023/415).

Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2606 van de Commissie van 22 november 2023 tot wijziging van Uitvoeringsverordening (EU) 2020/1001 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de uitvoering van Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de werking van het moderniseringsfonds ter ondersteuning van investeringen met het oog op de modernisering van de

energiesystemen en de verbetering van de energie-efficiëntie in bepaalde lidstaten

De Europese Commissie heeft op 22 november 2023 de Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2606 tot wijziging van Uitvoeringsverordening (EU) 2020/1001 aangenomen. Deze wijziging ziet op het moderniseringsfonds dat is ingesteld ter ondersteuning van investeringen in het verbeteren van energiesystemen en energie-efficiëntie in bepaalde lidstaten van de Europese Unie. De herzieningen zijn gericht op het aanpassen van de regels met betrekking tot het moderniseringsfonds, met inbegrip van uitbreiding van het toepassingsgebied van prioritaire investeringen, gespreide uitbetaling voor grootschalige projecten, verbeterde transparantie van financiering, beoordeling van investeringsvoorstellen en monitoring van uitvoering. Onderhavige uitvoeringsverordening is op 23 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2606). De verordening is op 13 december 2023 in werking getreden en per 1 januari 2024 van toepassing.

Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2633 van de Commissie van 20 november 2023 tot vaststelling van het vultraject met tussentijdse streefdoelen voor 2024 voor elke lidstaat met ondergrondse gasopslaginstallaties op zijn grondgebied die een rechtstreekse interconnectie met zijn afzetgebied hebben

De verordening bevat de vultrajecten met tussentijdse streefcijfers voor 2024 voor lidstaten met ondergrondse opslagfaciliteiten op hun grondgebied die een rechtstreekse interconnectie met zijn afzetgebied hebben. De streefcijfers zijn opgenomen in de bijlage bij de verordening. De verordening is op 23 november 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2633) en is op 24 november 2023 in werking getreden.

Ontwerp gedelegeerde verordening van de Europese Commissie inzake de eerste fase van de vaststelling van een gemeenschappelijk beoordelingsstelsel van de Unie voor datacentra

Van 11 december 2023 tot 15 januari 2024 heeft de Europese Commissie een ontwerp uitvoeringsverordening ter inzage gelegd. Dit initiatief bevat een rapportageregeling om de duurzaamheid van datacentra in de EU te beoordelen. Het vloeit voort uit de politiek overeengekomen tekst van de beschikte richtlijn energie-efficiëntie (Richtlijn 2012/27/EU), die voorziet in de verplichting om verslag uit te brengen over de energieprestatie en duurzaamheid van datacentra. Meer in het algemeen maakt het deel uit van de Fit for 55-ambitie om te zorgen voor energie-efficiëntie op alle gebieden van het energiesysteem en in alle relevante sectoren. De publicatie vond plaats via de website van de Europese Commissie.

Gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2776 van de Commissie van 12 oktober 2023 tot wijziging van

Verordening (EU) 2015/757 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de regels voor de monitoring van broeikasgasemissies en andere relevante informatie van maritiem vervoer

De Europese Commissie heeft op 12 oktober 2023 een gedelegeerde verordening vastgesteld over de monitoring van broeikasgasemissies en andere relevante informatie van maritiem vervoer. In Verordening (EU) 2015/757 zijn regels vastgelegd voor de nauwkeurige monitoring, rapportage en verificatie van broeikasgasemissies en andere relevante informatie van schepen die aankomen in, zich bevinden in of vertrekken uit havens die onder de jurisdictie van een lidstaat vallen, om op kosteneffectieve wijze de vermindering van broeikasgasemissies door het maritiem vervoer te bevorderen. In het licht van de technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen in de maritieme sector, en met name het toekomstige gebruik van nieuwe brandstoftypen, moet de lijst van standaardbrandstoffen en emissiefactoren in deel A van bijlage I bij Verordening (EU) 2015/757 worden bijgewerkt. Tevens moet een nieuw deel C over gegevensbeheer en -controle worden toegevoegd aan de bijlage I. De gedelegeerde verordening is op 14 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2776) en op 1 januari 2024 in werking getreden.

Gedelegeerde verordening (EU) 2023/2849 van de Commissie van 12 oktober 2023 tot aanvulling van Verordening (EU) 2015/757 van het Europees Parlement en de Raad wat de regels voor de rapportage en indiening van de geaggregeerde emissiegegevens op maatschappijniveau betreft

Op 12 oktober 2023 heeft de Europese Commissie een verordening aangenomen over de rapportage en indiening van de geaggregeerde emissiegegevens op maatschappijniveau. Gezien Verordening (EU) 2015/757 dienen er regels te worden vastgesteld voor de rapportage van de geaggregeerde emissiegegevens op maatschappijniveau voor maritiem vervoer, alsook voor de indiening van de geaggregeerde emissiegegevens op maatschappijniveau bij de verantwoordelijke administrerende autoriteit. Deze Verordening dient om een doeltreffende werking te waarborgen van het EU-emissiehandelssysteem, waarin de broeikasgasemissies van het maritiem vervoer van de verslagperiode vanaf 1 januari 2024 worden opgenomen. De verordening is op 15 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2849) en is in werking getreden op 1 januari 2024.

Besluit (EU) 2023/2858 van de Raad van 12 december 2023 betreffende het standpunt dat namens de Europese Unie moet worden ingenomen in de ministerraad van de Energiegemeenschap op 14 december 2023 in Wenen

Op 12 december 2023 heeft de Raad van de Europese Unie het standpunt van de Unie vastgesteld met betrekking tot de eerstvolgende ministerraad van de Energiegemeenschap. In deze bijeenkomst liggen een aantal wijzigingen van regelgeving van de Energiegemeenschap voor, met name op het gebied van personeel en begroting. Op grond van artikel 76 van

het Verdrag tot oprichting van de Energiegemeenschap is dergelijke regelgeving bindend op grond van het internationale recht. Het besluit van de Raad is op 15 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2858).

Uitvoeringsverordening (EU) 2023/2866 van de Commissie van 15 december 2023 ter uitvoering van Verordening (EU) 2019/631 van het Europees Parlement en de Raad door de vaststelling van de procedures voor de verificatie van de CO₂-emissiewaarden en brandstofverbruikswaarden van personenauto's en lichte bedrijfsvoertuigen tijdens het gebruik

De Europese Commissie heeft op 15 december 2023 een uitvoeringsverordening vastgesteld over de procedures voor de verificatie van de CO₂-emissiewaarden en brandstofverbruikswaarden van personenauto's en lichte bedrijfsvoertuigen tijdens het gebruik. In deze verordening worden de procedures vastgesteld voor het verifiëren of de op de certificaten van overeenstemming vermelde CO₂-emissiewaarden en brandstofverbruikswaarden overeenstemmen met de CO₂-emissies en het brandstofverbruik van voertuigen tijdens het gebruik, alsmede de procedures voor het controleren op aanwezigheid van strategieën aan boord van of met betrekking tot de voertuigen die de prestaties van het voertuig op kunstmatige wijze verbeteren in de voor typegoedkeuring uitgevoerde tests ("verificatie tijdens het gebruik"). Daarnaast worden in deze verordening gedetailleerde regels vastgesteld voor de procedures voor het rapporteren van afwijkingen die in de CO₂-emissies van voertuigen tijdens het gebruik zijn aangetroffen ten opzichte van de specifieke CO₂-emissies die zijn vermeld op de certificaten van overeenstemming als gevolg van verificatie tijdens het gebruik, alsmede voor het in aanmerking nemen van die afwijkingen bij de berekening van de gemiddelde specifieke CO₂-emissies van de fabrikant. De uitvoeringsverordening is op 18 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/8693) en is op 7 januari 2024 in werking getreden.

Gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2867 van de Commissie van 5 oktober 2023 tot aanvulling van Verordening (EU) 2019/631 van het Europees Parlement en de Raad door de beginselen en criteria vast te stellen voor het bepalen van de procedures voor de verificatie van de CO₂-emissies en de brandstofverbruikswaarden van personenauto's en lichte bedrijfsvoertuigen tijdens het gebruik

De Europese Commissie heeft op 5 oktober 2023 de Gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2867 tot aanvulling van Verordening (EU) 2019/631 van het Europees Parlement en de Raad door de beginselen en criteria vast te stellen voor het bepalen van de procedures voor de verificatie van de CO₂-emissies en de brandstofverbruikswaarden van personenauto's en lichte bedrijfsvoertuigen tijdens het gebruik vastge-

steld. De verordening is op 18 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2867) en is op 7 januari 2024 in werking getreden.

Aanbeveling van de Commissie van 12 december 2023 over de omzetting van artikel 30 over nationale fondsen voor energie-efficiëntie, financiering en technische ondersteuning van Richtlijn (EU) 2023/1791 betreffende energie-efficiëntie (herschikking van de richtlijn energie-efficiëntie)

De Europese Commissie heeft op 12 december 2023 richtsnoeren aanbevolen betreffende de omzetting van de vereisten die zijn ingevoerd bij artikel 30 van Richtlijn (EU) 2023/1791 betreffende energie-efficiëntie. In deze aanbeveling worden de gewijzigde vereisten uiteengezet en wordt getoond hoe de doelstellingen van de richtlijn kunnen worden verwezenlijkt. Het doel is ertoe bij te dragen dat alle lidstaten bij de voorbereiding van hun omzettingsmaatregelen een uniform begrip hebben van de herschikking van de richtlijn energie-efficiëntie. Deze aanbeveling wijzigt de rechtsgevolgen van de herschikking van de richtlijn energie-efficiëntie niet en doet geen afbreuk aan de bindende interpretatie ervan door het Hof van Justitie. De aanbeveling belicht de bepalingen inzake de financiering van energie-efficiëntie en heeft betrekking op artikel 30 van de herschikking van de richtlijn energie-efficiëntie. De aanbeveling van de Commissie is op 19 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/1553).

Gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2830 van de Commissie van 17 oktober 2023 tot aanvulling van Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad door de vaststelling van regels inzake de tijdstippen, het beheer en andere aspecten van de veiling van broeikasgasemissierechten

De Europese Commissie heeft op 17 oktober 2023 een gedelegeerde verordening vastgesteld over de tijdstippen, het beheer en andere aspecten van de veiling van broeikasemissierechten. De verordening bevat regels over de opzet van de veilingen, de tijdstippen, de frequentie en verdeling van de hoeveelheid emissierechten, de toegang tot de veilingen, de aanwijzing en taken van de veiler, de veiling van emissierechten voor fondsen en de annulering van emissierechten, de aanwijzing van en dienstverlening door het gemeenschappelijk veilingplatform, de aanwijzing en taken van opt-outveilingplatforms, eisen voor de aanwijzing van veilers en veilingplatforms, de melding van transacties, de betaling en overdacht van de veilingopbrengsten, de levering van de geveilde emissierechten, het beheer van zekerheden, de vergoedingen en kosten, het toezicht op de veilingen, corrigerende maatregelen en sancties en transparantie en geheimhouding. De gedelegeerde verordening is op 20 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2830) en is op 21 december 2023 in werking getreden.

Verordening (EU) 2023/2919 van de Raad van 21 december 2023 tot wijziging van Verordening (EU)

2022/2576 (noodverordening gassolidariteit) wat betreft de verlenging van de toepassingsperiode ervan

Op 21 december 2023 heeft de Raad van de Europese Unie de Verordening (EU) 2023/2919 tot wijziging van Verordening (EU) 2022/2576 wat betreft de verlenging van de toepassingsperiode ervan vastgesteld. De Raad heeft besloten om de geldigheidsduur van de noodverordening gassolidariteit met één jaar te verlengen tot 31 december 2024. De wijzigingsverordening is op 29 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2919) en op 31 december 2023 in werking getreden.

Verordening (EU) 2023/2920 van de Raad van 21 december 2023 tot wijziging van Verordening (EU) 2022/2578 (verordening marktcorrectiemechanisme) wat betreft de verlenging van de toepassingsperiode ervan

Op 21 december 2023 heeft de Raad Verordening (EU) 2023/2920 van 21 december 2023 vastgesteld tot wijziging van Verordening (EU) 2022/2578 wat betreft de verlenging van de toepassingsperiode ervan. De geldigheidsduur van de verordening marktcorrectiemechanisme voor aardgastransacties is verlengd met één jaar tot 31 januari 2025. De wijzigingsverordening is op 29 december 2023 gepubliceerd in het Publicatieblad van de Europese Unie (PB L 2023/2920) en op 31 december 2023 in werking getreden.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad inzake de beperking van de methaanemissies in de energiesector en tot wijziging van Verordening (EU) 2019/942 (COM(2021) 805 final)

De Raad en het Europees Parlement een voorlopig politiek akkoord over een verordening om methaanemissies in de energiesector als gevolg van de productie of het verbruik van fossiele energie in de Europese Unie op te sporen en te verminderen. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 15 november 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van de Verordeningen (EU) nr. 1227/2011 en (EU) 2019/942 ter verbetering van de bescherming van de Unie tegen marktmanipulatie op de groothandelsmarkt voor energie (REMIT)

De Raad en het Parlement zijn tot een voorlopig politiek akkoord gekomen over de verordening om de EU beter te beschermen tegen marktmanipulatie op de groothandelsmarkt voor energie (aanpassing van REMIT). Deze herziening maakt deel uit van een bredere hervorming van de EU-elektriciteitsmarkt. Belangrijke aspecten waar de Raad en het Parlement overeenstemming over bereikten, is de registratie van marktdeelnemers (ook uit derde landen), de be-

perking van de besluitvormingsbevoegdheden van het ACER, het recht van ACER om zaken te behandelen die gevolgen hebben voor ten minste twee lidstaten en de onderzoeksbevoegdheden van ACER. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 16 november 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende de totstandbrenging van een kader voor het vaststellen van vereisten inzake ecologisch ontwerp voor duurzame producten en tot intrekking van Richtlijn 2009/125/EG

Op 5 december 2023 bereikten de Raad en het Europees Parlement een voorlopig politiek akkoord over de verordening inzake het ecologisch ontwerp voor duurzame producten. De verordening werd in 2022 door de Europese Commissie aanhangig gemaakt. Het voorstel actualiseert, moderniseert en breidt het kader voor het ecologisch ontwerp van duurzame producten uit, terwijl het bestaande wetgevingskader (Richtlijn 2009/125/EG1) wordt ingetrokken). Het is de bedoeling dat duurzame producten de norm worden in de EU. Het richt zich op productontwerp, waarbij nieuwe eisen worden gesteld om producten duurzamer, betrouwbaarder, herbruikbaar, upgradebaar, repareerbaar, gemakkelijker te onderhouden, op te knappen en te recyclen, en energie- en hulpbronnen efficiënt. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 5 december 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende de energieprestatie van gebouwen (herschikking)

Op 7 december 2023 bereikten het Europees Parlement en de Raad een voorlopig akkoord over het voorstel van de Europese commissie tot herziening van de richtlijn betreffende de energieprestatie van gebouwen. De herziene richtlijn bevat nieuwe en ambitieuzere energieprestatie-eisen voor nieuwe en gerenoveerde gebouwen in de EU om ervoor te zorgen dat alle nieuwe gebouwen per 2030 emissievrij zijn. Bestaande gebouwen zouden dat in 2050 moeten zijn. Parlement en Raad bereikten overeenstemming over onder meer het stimuleren van zonne-energie installaties voor onder andere nieuwe gebouwen en openbare gebouwen en over het uitfasen van fossiele brandstoffen in het kader van verwarmingsketels. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 7 december 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markten voor hernieuwbare gassen, aardgas en waterstof

Op 27 november 2023 bereikten de Raad en het Europees Parlement een voorlopig politiek akkoord bereikt over de verordening met gemeenschappelijke regels voor de interne markten voor hernieuwbare gassen, aardgas en waterstof. De verordening beoogt het aandeel van hernieuwbare en koolstofarme gassen, met name waterstof en biomethaan, in ons energiesysteem te vergroten. Een van de wijzigingen waarover overeenstemming is bereikt, is de scheiding tussen transmissiesysteembeheerders en distributiesysteembeheerders voor waterstof. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 14 december 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van de Verordeningen (EU) 2019/943 en (EU) 2019/942 en de Richtlijnen (EU) 2018/2001 en (EU) 2019/944 om de opzet van de elektriciteitsmarkt van de Unie te verbeteren

In het kader van de triloog in december 2023 bereikten het Europees Parlement en de Raad een voorlopig politiek akkoord over het voorstel van de Europese Commissie tot hervorming van de elektriciteitsmarkt van de EU. Doel van de hervorming is de elektriciteitsprijzen minder afhankelijk te maken van de volatiele prijzen voor fossiele brandstoffen, consumenten te beschermen tegen prijsspieken, de uitrol van hernieuwbare energie te versnellen en de consumentenbescherming te verbeteren. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 14 december 2023 op de website van de Raad verschenen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

Voorlopig akkoord: Voorstel voor een Verordening voor de typegoedkeuring van motorvoertuigen en motoren en van systemen, onderdelen en technische eenheden die voor dergelijke voertuigen zijn bestemd, met betrekking tot hun emissies en de duurzaamheid van batterijen (Euro 7).

De Raad en het Europees Parlement hebben een voorlopig politiek akkoord bereikt over emissiegrenswaarden voor motorvoertuigen. De Euro 7-verordening is volgens de Europese Commissie Euro 7 een essentieel onderdeel van de transitie naar schone mobiliteit en bevat zowel regels voor de uitlaatemissies van wegvoertuigen, als voor andere soorten emissies (ten gevolge van slijtage van banden en emissies van remdeeltjes). Ook met betrekking tot de duurzaamheid van batterijen worden grenswaarden ingevoerd. De Euro 7-verordening voegt alle emissiegrenswaarden voor zowel lichte als zware bedrijfsvoertuigen, zoals auto's, bestelwagens, bussen en vrachtwagens samen. Het persbericht is samen met de tekst van het voorlopig akkoord op 18 december 2023 op de website van de Raad versche-

nen (www.consilium.europa.eu). Het voorlopig akkoord moet nu door beide instellingen formeel worden aangenomen.

■ ENTSO-E

ENTSO-E publishes a Framework for Assessing the Configuration of Capacity Calculation Regions

Het European Network of Transmission System Operators for Electricity (ENTSO-E) heeft op 18 december 2023 een beoordelingskader voor het beoordelen van de configuratie van capaciteitsberekeningsregio's gepubliceerd. In navolging van artikel 12 van bijlage I van Besluit 04/2021 van het Agentschap voor de samenwerking tussen energieregulators (ACER), waarin werd gevraagd om een beoordeling van ten minste de capaciteitsberekeningsregio's (CCR's) Hansa, Core en Nordic, hebben de transmissiesysteembeheerders (TSO's) besloten op vrijwillige basis een CCR-beoordelingskader te ontwikkelen. Het doel is om dit raamwerk in de toekomst toe te passen op alle CCR-beoordelingen, inclusief beoordelingen die voortkomen uit een wettelijke vereiste (bijvoorbeeld artikel 12 van bijlage I ACER-besluit 04/2021) naast eventuele andere CCR-beoordelingen die TSO's willen uitvoeren. Het beoordelingskader is een "tool-box" die door alle TSO's kan worden gebruikt bij het uitvoeren van toekomstige beoordelingen van CCR-configuraties. Het beoordelingskader is op 18 december 2023 gepubliceerd op de website van ENTSO-E (<https://www.entsoe.eu/>).

■ ACER

Elektriciteit: ACER Decision No 15/2023 on the request of the regulatory authorities of the Core capacity calculation region to extend the period for reaching an agreement on the proposal for an amendment to the Day-Ahead Capacity Calculation Methodology in the Core region

Op 20 december 2023 heeft ACER het verzoek van de regulerende instanties van de Core-regio voor capaciteitsberekening goedgekeurd om de periode te verlengen voor het bereiken van een akkoord over het voorstel voor een wijziging van de Day-Ahead-capaciteitsberekeningsmethode in de Core-regio. Bij brief van 24 oktober 2023 heeft het regionale reguleringsforum voor de energiesector van de kernregio bij ACER een gezamenlijk verzoek ingediend om een verlenging van drie maanden toe te staan om een besluit te nemen over het voorstel overeenkomstig artikel 6, lid 10, derde alinea, van Verordening (EU) 2019/942, waarbij de bevoegde nationale regulerende instanties gezamenlijk een verzoek kunnen indienen om de periode van zes maanden met een periode van maximaal zes maanden te verlengen. Na afweging van de behoefte aan meer tijd om het besluit af te ronden, met name de noodzaak om het voorstel te wijzigen en af te stemmen op de kern TSO's, de bijdrage aan een efficiënte afronding van de lopende goedkeuringsprocedures en de evenredigheid van de gevraagde tijd, heeft ACER de periode voor deze regelgevende instanties om overeenstemming te bereiken over het voorstel, verlengd tot 6 februari 2024. Het goedkeuringsbesluit werd gepubli-

ceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER Decision No 16/2023 on the TSOs' proposal for amendment of the congestion income distribution methodology

Op 21 december 2023 heeft ACER het voorstel van de TSO's goedgekeurd voor de wijziging van de methodologie voor de verdeling van de inkomsten uit congestie, onder voorbehoud van de nodige inhoudelijke en redactionele wijzigingen. De belangrijkste voorgestelde wijzigingen zijn (a) hoe congestie-inkomsten te verdelen die worden gegenereerd door de uitwisseling van balanceringscapaciteit of het delen van reserves overeenkomstig artikel 24, lid 1, van de HCZCAM; (b) de oplossingen om onintuïtieve stromen aan te pakken ongeacht hun oorzaken en ook de overdracht van congestie-inkomsten tussen CCR's zoals gevraagd in het besluit van 2021; en (c) enkele wijzigingen om de implementatie van de MTU van 15 minuten mogelijk te maken. ACER heeft geconcludeerd dat het voorstel in overeenstemming was met de eisen van de CACM-verordening, op voorwaarde dat de in dit besluit beschreven wijzigingen werden geïntegreerd, wat bijdraagt tot marktintegratie, non-discriminatie, effectieve mededinging en de goede werking van de markt. Het besluit is gepubliceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER Decision No 17/2023 on the alternative bidding zone configurations to be considered in the bidding zone review process for the Baltic region

Op 21 december 2023 heeft ACER besloten dat er geen alternatieve biedzoneconfiguraties (BZ) in overweging hoeven worden genomen in het biedzoneherzieningsproces (BZR) voor de Baltische regio op grond van artikel 14, lid 5, van de Elektriciteitsverordening. Het is echter nog steeds mogelijk om potentiële fusies van de Baltische BZ's te onderzoeken in toekomstige BZR's. Bij de beoordeling van het bijgewerkte BZR-voorstel met betrekking tot alternatieve configuraties heeft ACER rekening gehouden met de grenzen van de lidstaten, de relatieve omvang van BZ's, indicatoren die worden gebruikt om te beoordelen hoe BZ's en BZ-configuraties kunnen bijdragen tot het maximaliseren van de zoneoverschrijdende capaciteit en economische efficiëntie, clusteralgoritmen, voorbehouden met betrekking tot het iteratieve proces om alternatieve BZ-configuraties te definiëren, het door ENTSO-E ingediende technische verslag, enz. Bij het nemen van het besluit heeft de Commissie zich met name gericht op herconfiguraties binnen een lidstaat in plaats van op mogelijke combinaties van BZ's over de grenzen van lidstaten heen. Het besluit is gepubliceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER Decision No 18/2023 on the TSOs' proposal for amendment of the harmonised allocation rules for long-term transmission rights

Op 22 december 2023 heeft ACER het voorstel van de transmissiesysteembeheerders (TSO's) goedgekeurd voor de wijziging van de geharmoniseerde toewijzingsregels (HAR) voor transmissierechten op lange termijn. In artikel 52 van Verordening (EU) 2019/942 (de FCA-verordening) worden de inhoudsvereisten voor de HAR uiteengezet, met inbegrip van onder meer de fysieke transmissierechten, FTRs-opties en FTR-verplichtingen, specifieke overwegingen met betrekking tot de verschillende soorten producten en de beginselen van niet-discriminatie en transparantie. Na een gedetailleerde beoordeling heeft ACER geconcludeerd dat het voorstel in overeenstemming is met de eisen van de FCA-verordening, op voorwaarde dat de in het besluit beschreven wijzigingen worden geïntegreerd, die nodig zijn om een dergelijke afstemming te waarborgen en bij te dragen tot marktintegratie, non-discriminatie, daadwerkelijke mededinging en de goede werking van de markt. Het besluit is gepubliceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Gas: ACER's public consultation on the Capacity Allocation Mechanisms Network Code: achievements and the way forward

Tussen 12 november 2023 en 5 januari 2024 heeft ACER een openbare raadpleging gehouden over de netwerkcode voor mechanismen voor capaciteitstoe wijzing om de markt nog veerkrachtiger te maken. Op 17 december 2023 heeft ACER de marktre gels voor de toewijzing van gastransmissiecapaciteit in Europa herzien. Het heeft verder op 12 december 2023 een online workshop over hetzelfde onderwerp georganiseerd en is van plan om in het eerste kwartaal van 2024 een beleidsdocument te publiceren. De formele herziening van de CAM NC zal ook in de loop van 2024 van start gaan. De openbare raadpleging was toegankelijk via de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER's public consultation on potential changes to the electricity capacity calculation regions

Tussen 5 december 2023 en 10 januari 2024 heeft ACER een openbare raadpleging gehouden over mogelijke wijzigingen aan de capaciteitsberek eningsregio's (CCR) voor elektriciteit, nadat de TSO's hun voorstellen voor de wijziging van de twee Europese CCR's hadden ingediend. ACER is van plan om binnen drie maanden een beslissing te nemen over dit voorstel, namelijk begin maart 2024. De openbare raadpleging was beschikbaar via de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER's public consultation on prioritising the removal of barriers to electricity demand response

ACER heeft van 19 december 2023 tot 2 februari 2024 een openbare raadpleging over het prioriteren van het wegnemen van belemmeringen voor elektriciteitsvraagrespons, waarbij het belang van elektriciteitsflexibiliteit en versterkte vraagrespons als een belangrijke oplossing wordt beschouwd om dit te bereiken. De raadpleging loopt nog en ACER zal op 19 januari 2024 een webinar organiseren om zijn be-

langrijkste bevindingen over het monitoren van belemmeringen voor de vraagrespons op elektriciteit te presenteren. De openbare raadpleging is toegankelijk via de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER to decide on amending the methodology for coordinating operational security analysis in the electricity systems

ACER heeft op 24 november 2023 aangekondigd te zullen beslissen op het voorstel van ENTSO-E en transmissiesysteembeheerders om de methodologie van de coördinatie van de operationele veiligheidsanalyse in de zin van artikel 75 van Verordening (EU) 2017/1485 aan te passen. Deze voorgestelde wijziging ziet op de implementatie van een aangepaste herbeoordelingsperiode voor de observatiezone en de toevoeging van busbar couplers. Uiterlijk op 17 mei 2024 zal ACER een besluit nemen over het voorstel omtrent de coördinatie van de operationele veiligheidsanalyse. De publieke nota is op 24 november 2023 gepubliceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Elektriciteit: ACER Recommendation 03-2023 on the amendments to the electricity grid connection network codes

Op 19 december 2023 heeft ACER zijn aanbeveling gepubliceerd over de veranderingen van twee Europese codes omtrent elektriciteitsnetaansluitingen (de Netcode betreffende eisen voor de aansluiting van elektriciteitsproducenten op het net en de Netcode voor aansluiting van verbruikers). Deze aanbeveling is gericht aan de Europese Commissie. In het kader van deze aanbeveling heeft ACER twee openbare consultaties gehouden. Door ACER wordt onder andere aanbevolen om de toepassing van de beide Netcodes uit te breiden, zodat ook nieuwe manieren van elektriciteitsopslag en elektriciteitsvoertuigen onder de reikwijdte van de Netcode vallen. De aanbeveling is op 19 december 2023 gepubliceerd op de website van ACER (www.acer.europa.eu).

Nederland

Wetgeving

Wet van 20 december 2023 tot wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Belastingplan 2024), 36418

Het Belastingplan 2024 bestaat uit 15 wetsvoorstellen met daarin (fiscale) maatregelen op verschillende terreinen, waaronder ook aanpassingen op het terrein van onder andere. klimaat. Op 26 oktober 2023 is het Belastingplan 2024 aangenomen in de Tweede Kamer en op 19 december 2023 in de Eerste Kamer. De wet is op 27 december 2023 gepubliceerd in het Staatsblad (Stb. 2023, 499) en is (met uitzondering van een aantal artikelen) op 1 januari 2024 in werking getreden.

Tijdelijke regels inzake de instelling van een Klimaatfonds (Tijdelijke wet Klimaatfonds), 36274

Deze wet strekt tot het instellen van een begrotingsfonds om op de middellange termijn gelden beschikbaar te stellen voor maatregelen die bijdragen aan het behalen van reductiedoelstellingen uit de Klimaatwet. Op 3 oktober 2023 heeft de vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat van de Eerste Kamer een verslag vastgesteld met vragen over de Tijdelijke wet Klimaatfonds. De vragen van de commissieleden gaan onder andere over de doelmatigheid van het fonds. De Eerste Kamer heeft het voorstel op 19 december 2023 aangenomen. De Tijdelijke wet Klimaatfonds treedt in werking op een nog bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Wijziging van de Wet belastingen op milieugrondslag (Wet fiscale klimaatmaatregelen industrie en elektriciteit), 36432

Dit wetsvoorstel is op 19 december 2023 door de Eerste Kamer verworpen. Op 26 oktober 2023 was het aangenomen door de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel maakte deel uit van het Belastingplan 2024. Het wetsvoorstel beoogde uitvoering te geven aan het zogenaamde 'aanvullend klimaatbeleidpakket' dat was ontwikkeld om de emissiereductiedoelstelling van 2030 te realiseren en bevatte fiscale voorstellen voor de industrie en elektriciteitssector.

Wijziging van de Elektriciteitswet 1998 en de Wet belastingen op milieugrondslag ter uitvoering van de afbouw van de salderingsregeling voor kleinverbruikers, 35594

Op 4 december 2023 heeft de minister voor Klimaat en Energie, namens de Staatssecretaris van Financiën – Fiscaliteit en Belastingdienst, bij Nadere Memorie van Antwoord, de gevolgen van het wetsvoorstel toegelicht voor de afbouw van de salderingsregeling voor kleinverbruikers aan de Eerste Kamer. De minister wijst op de aanzienlijke belastinginkomsten die verloren zouden gaan als het wetsvoorstel niet wordt aangenomen, met een geschatte derving van ruim €2,8 miljard richting 2031. Daarnaast benoemt hij de zorgen over de overbelasting van elektriciteitsnetten en de impact daarvan op de energie-

transitie. Ook betreurt hij de diverse kostenmaatregelen van leveranciers in reactie op de salderingsregeling en roept op tot een duidelijke regeling via het wetsvoorstel om wildgroei te voorkomen, met de nadruk op de behoefte aan helderheid voor consumenten, leveranciers en de energiesector, en dringt aan op een spoedige afronding van de wetsvoorstelbehandeling voor gewenste duidelijkheid. De Eerste Kamercommissie voor Economische Zaken en Klimaat (EZK) heeft op 12 december 2023 eindverslag uitgebracht. De plenaire behandeling vindt plaats op 6 februari 2024. (Kamerstukken I 2023/24, 35594, nr. H)

Regelgeving

Besluit van 26 oktober 2023, tot wijziging van het Besluit Tijdelijke wet Groningen in verband met het aanwijzen van het gebied waarbinnen het bewijsvermoeden geldt

Op 26 oktober 2023 heeft de regering besloten tot wijziging van het Besluit Tijdelijke wet Groningen in verband met het aanwijzen van het gebied waarbinnen het bewijsvermoeden geldt. Met dit besluit wordt het gebied waar fysieke schade aan gebouwen of werken, die volgens de regering redelijkerwijs mijnbouwschade zou kunnen zijn, in ieder geval met toepassing van het bewijsvermoeden dient te worden afgehandeld door het IMG geografisch gedefinieerd. Het bewijsvermoeden dient in ieder geval te worden toegepast bij de afhandeling door het IMG van meldingen van fysieke schade aan gebouwen en werken met een ligging: ofwel binnen de reikwijdte van aardbevingen veroorzaakt door de gaswinning (uitgaande van een minimale trilling van 2 millimeter per seconde); ofwel binnen 6 kilometer afstand van de grens van het Groningenveld of de gasopslag Norg. Het besluit beoogt geen verandering te bewerkstelligen in de toepassing van het wettelijk bewijsvermoeden, maar bepaalt enkel de geografische afbakening van het gebied waar dat in ieder geval geldt en het IMG bevoegd is om schade af te handelen. Het besluit is op 6 november 2023 gepubliceerd in het Staatsblad (Stb. 2023, 389) en is op 1 januari 2024 in werking getreden.

Regeling van de Minister voor Klimaat en energie van 14 november 2023, nr. WJZ/38873651, tot vaststelling van een tijdelijke subsidieregeling voor hernieuwbare warmteprojecten ter tegemoetkoming van gestegen energieprijzen als gevolg van de oorlog in Oekraïne (Tijdelijke subsidieregeling hernieuwbare warmteprojecten)

Op 14 november 2023 heeft de Minister voor Klimaat en Energie een regeling uitgevaardigd tot vaststelling van een tijdelijke subsidieregeling voor hernieuwbare warmteprojecten ter tegemoetkoming van gestegen energieprijzen als gevolg van de oorlog in Oekraïne. Als gevolg van de Russische agressie tegen Oekraïne zijn de ondernemingen met hernieuwbare warmteprojecten geconfronteerd met ge-

stegen kosten en concurrentienadelen ten opzichte van fossiele alternatieven. De onderhavige regeling voorziet in een tegemoetkoming vanwege deze ontwikkelingen. Een groot deel van de hernieuwbare warmteprojecten dat is getroffen levert warmte voor de glastuinbouw, maar andere toepassingen zijn bijvoorbeeld in de industrie en de gebouwde omgeving. Met de eenmalige stimulering op grond van deze regeling worden ondernemers van hernieuwbare warmteprojecten gecompenseerd voor de gevolgen van de uitzonderlijke marktomstandigheden en ondersteund bij het in stand houden van hun project. Om de beschikbare middelen van de steunregeling terecht te laten komen bij deze doelgroep zijn in de regeling verscheidene criteria opgenomen. De regeling is op 15 november 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 31396) en op 16 november 2023 in werking getreden. De regeling vervalt met ingang van 1 januari 2026.

Regeling van de Minister voor Klimaat en Energie van 14 november 2023, nr. WJZ/ 35027054, tot wijziging van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies en de Regeling openstelling EZK- en LNV-subsidies 2023 in verband met de wijziging en openstelling van de subsidiemodule Demonstratie energie- en klimaatinnovatie (DEI+) en enkele algemene wijzigingen voor de subsidiemodules van de Topsector energieprojecten

Op 14 november 2023 heeft de Minister voor Klimaat en Energie een regeling vastgesteld tot wijziging van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies en de Regeling openstelling EZK- en LNV-subsidies 2023 in verband met de wijziging en openstelling van de subsidiemodule Demonstratie energie- en klimaatinnovatie (DEI+) en enkele algemene wijzigingen voor de subsidiemodules van de Topsector energieprojecten. Er zijn verschillende wijzigingen aangebracht in de subsidiemodule en de bijlage. De meeste aanpassingen zijn gedaan om de DEI+ in lijn te brengen met de per 1 juli 2023 in werking getreden wijzigingen van de AGVV. Het gaat daarbij om wijzigingen van steunpercentages voor enkele subsidiabele activiteiten en van de wijze van berekening van de subsidiabele kosten, zoals in de algemene groepsvrijstellingsverordening (AGVV) wordt voorgeschreven. De herziene AGVV bevat hogere maximale steunbedragen dan voorheen. Daarnaast is de doelstelling van de DEI+ aangepast met deze wijziging. Deze was gericht op CO₂-reductie in Nederland in 2030 maar is nu gericht op een directe of indirecte bijdrage aan CO₂-reductie in Nederland binnen 10 jaar na de start van het project. De regeling is op 20 november 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 31665) en op 21 november 2023 in werking getreden.

Regeling van de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat van 21 november 2023, nr. IENW/BSK-2023/336589, tot wijziging van de Regeling energie vervoer in verband met het verlagen van de energiefactor voor geleverde brandstoffen aan zeevaart, de toevoeging aan bijlage 1, deel A, van geleverde biobrandstof in ongemengde vorm aan binnenvaart en zeevaart en de toevoeging in bijlage 5 van enkele grondstoffen aan de lijst van

biograndstoffen

Op 21 november 2023 heeft de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat een regeling vastgesteld tot wijziging van de Regeling energie vervoer in verband met het verlagen van de energiefactor voor geleverde brandstoffen aan zeevaart, de toevoeging aan bijlage 1, deel A van geleverde biobrandstof in ongemengde vorm aan binnenvaart en zeevaart en de toevoeging in bijlage 5 van enkele grondstoffen aan de lijst van biograndstoffen. De grote bijdrage van de zeevaart aan de jaarverplichting gaat ten koste van de bijmenging van hoogwaardige biobrandstoffen in landbestemmingen. De NEa heeft daarom opgeroepen om de factor, waarmee de energie-inhoud wordt vermenigvuldigd bij de bijschrijving in het register van HBE's voor geleverde vloeibare biobrandstoffen aan zeevaart, te verlagen naar 0,4. Met de tweede wijziging in deze regeling is het mogelijk gemaakt dat ook leveringen van pure biobrandstoffen voor gebruik in binnen- en zeeschepen kunnen worden ingeboekt, ter verkrijging van HBE's. Als derde wijziging is de tabel in bijlage 5 aangevuld met nieuwe soorten grondstoffen voor biobrandstoffen als toevoeging op de nationale lijst van industrieel afval, ter invulling van artikel 9.7.4.6., eerste lid onderdeel b, onder 2 van de Wet milieubeheer. De regeling is op 22 november 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 31249) en is op 1 januari 2024 in werking getreden.

Regeling van de Minister voor Klimaat en Energie van 28 november 2023, nr. WJZ/ 41045024, tot wijziging van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies in verband met enkele aanpassingen in de subsidiemodule Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing

Op 28 november 2023 heeft de Minister voor Klimaat en Energie een regeling vastgesteld tot wijziging van de Regeling nationale EZK- en LNV-subsidies in verband met enkele aanpassingen in de subsidiemodule Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing. De regeling betreft enkele redactionele aanpassingen gedaan die de leesbaarheid ten goede komen en betreft inhoudelijke aanpassingen die betrekking hebben op isolatiemaatregelen voor monumenten, een bonus voor biobased milieuvriendelijk isolatiemateriaal, het verlengen van de subsidie voor kleine windturbines, het aanpassen van subsidiebedragen voor zonneboilers en aansluitingen op het warmtenet en het bevorderen van de aanschaf van energie-efficiënte warmtepompen. De regeling is op 11 december 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 33812) en is in werking getreden op 1 januari 2024.

Besluit van 28 november 2023 tot wijziging van het Besluit activiteiten leefomgeving en het Omgevingsbesluit in verband met het beperken van emissies van kooldioxide door werkgebonden personenmobiliteit

Op 28 november 2023 heeft de regering het besluit

genomen om de emissies van kooldioxide door werkgebonden personenmobiliteit te verminderen. Dit wijzigingsbesluit voegt afdeling 18.1 toe aan het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) en bevat regels voor het verminderen van CO₂-emissies in woonwerkmobiliteit en zakelijke mobiliteit. Het Omgevingsbesluit is ook aangepast, waardoor gemeentebesturen verplicht zijn om uitvoerings-, toezichts- en handhavingstaken met betrekking tot deze regels te laten uitvoeren door omgevingsdiensten. Het besluit is op 18 december 2023 gepubliceerd in het Staatsblad (*Stb.* 2023, nr. 472) en treedt in werking met ingang van 1 juli 2024, met uitzondering van artikel I, onder B, voor zover het betreft artikel 18.12, tweede en derde lid, van het Besluit activiteiten leefomgeving, dat in werking treedt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Besluit van de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat van 13 december 2023, nr. IENW/BSK-2023/333564, tot vaststelling van het NEC-programma

Op 13 december 2023 heeft de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat een besluit genomen tot vaststelling van het NEC-programma. Dit is verplicht op grond van artikel 6 van de NEC-richtlijn, waarin is opgenomen dat iedere lidstaat een nationaal programma opstelt waarin aangegeven wordt hoe wordt voldaan aan de emissiereductieverbindenissen voor de betreffende lidstaat. NEC staat voor national emission ceilings en bevat Europese verplichtingen en kwantitatieve milieudoelstellingen die een monitoringsplicht kennen en een verplicht programma. Het besluit is op 14 december 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 32148) en treedt in werking op 15 december 2023.

Internetconsultaties

Internetconsultatie Wijziging Regeling CO₂-heffing industrie i.v.m. monitoring afvalverbrandingsinstallaties

Van 6 november 2023 tot 4 december 2023 is er een consultatie gehouden over wijziging van de Regeling CO₂-heffing industrie met betrekking tot installaties die stedelijk en huishoudelijk afval verbranden. Deze worden vanaf 1 januari 2024 beschouwd als 'broeikasgasinstallaties voor de verbranding van stedelijk afval' in plaats van 'afvalverbrandingsinstallaties'. Met de wijziging worden de verplichtingen van deze installaties op het gebied van monitoring, rapportage en verificatie binnen de CO₂-heffing industrie gestroomlijnd met het gewijzigde Europese systeem van handel in broeikasgasemissierechten (EU ETS). Het wijzigingsvoorstel is gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl.

Internetconsultatie Herziening van het Beschermen en Herstelplan Gas en preventieve actieplan

Van 28 november 2023 tot 26 december 2023 is er een consultatie gehouden over de herziening van het Bescherm- en Herstelplan Gas (BH-G) en het preventief actieplan (PAP) welke betrekking hebben tot de gasleveringszekerheid. De herziening vindt plaats

op grond van de verordening gasleveringszekerheid (Verordening (EU) 2017/1938) welke eist dat tenminste één keer in de vier jaar deze documenten worden herzien. Het PAP en het BH-G hebben betrekking op het nationale gassysteem en bijbehorende maatregelen om een dreigend tekort van gas te kunnen bestrijden, en met de herziening worden deze beter in lijn gebracht met de verordening. De wijzigingsvoorstellen zijn gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl.

Internetconsultatie Nederlandse deelname aan H2Global

Van 12 december 2023 tot 23 januari 2024 is er een consultatie gehouden over de Nederlandse deelname aan H2Global en een voorgenomen gezamenlijke tender met Duitsland voor een aankoopcontract van hernieuwbare waterstof(dragers). H2Global is een internationaal initiatief voor de ontwikkeling van de internationale waterstofmarkt en de waterstofimport naar (Noordwest) Europa te stimuleren. Het doel van de Nederlandse deelname is de positionering van Nederland als importhub voor waterstof en het stimuleren van een landelijk waterstofnetwerk. De consultatie wordt gevolgd door een staatssteun goedkeuringsprocedure van de tender bij de Europese Commissie. Het voorstel is gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl.

Internetconsultatie Actualisering regeling basisnet

Van 12 december 2023 tot en met 21 januari 2024 is er een consultatie gehouden over de actualisering van de regeling basisnet. In de actualisering wordt de nieuwe infrastructuur toegevoegd aan de regeling Basisnet en wordt infrastructuur verwijderd waarover geen gevaarlijke stoffen worden vervoerd. Bovendien wordt de Omgevingsregeling aangepast aan de actualiseringen in het Basisnet. Het wijzigingsvoorstel is gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl.

Internetconsultatie Energiebesluit (AMvB Energiewet) – faillissementsregeling

Van 13 december 2023 tot 15 januari 2024 is er een internetconsultatie gehouden over het nieuwe Energiebesluit inzake de faillissementsregeling, dat hoort bij de nieuwe Energiewet die momenteel voorligt in de Tweede Kamer. In deze huidige wetgeving is geregeld dat een 'kleinverbruiker' bij faillissement van zijn leverancier niet zonder gas of elektriciteit komt te zitten. Dit wordt straks geregeld via de Energiewet en het Energiebesluit. Deze aanvullende consultatie betreft de regels die zullen gelden wanneer een leverancier wegvalt of failliet gaat. Deze regeling is gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl.

Internetconsultatie Beleidsmatige wijziging regeling groenprojecten 2022

Van 19 december tot en met 16 januari 2024 is er een consultatie gehouden over het wijzigingsvoor-

stel van de Regeling groenprojecten 2022. De Regeling groenprojecten 2022 stimuleert de financiering van duurzame innovatieve projecten die zonder deze regeling niet tot stand zouden komen. Met de wijziging van de regeling worden de mogelijkheden voor circulaire technieken verbreed. Het doel van de wijziging is om op het vlak van circulariteit innovaties beter te stimuleren. Er zijn aanpassingen gedaan in de categorieën windturbines, fotonvoltaïsche cellen (zonnepanelen), warmte-opwekkers en renovatie gebouwen met industrie fondsen. Het wijzigingsvoorstel is gepubliceerd op www.internetconsultatie.nl

■ ACM

Elektriciteit: Aanvraag tot goedkeuring van een voorstel van TenneT voor het wijzigen van de methodologie bedoeld in artikel 50, vierde lid, van de Verordening (EU) 2017/2195 van 28 november 2017 tot vaststelling van richtsnoeren voor elektriciteitsbalancerings

Op 29 september 2023 heeft de ACM de aanvraag van TenneT ontvangen tot goedkeuring van het voorstel voor het wijzigen van de methodologie bedoeld in artikel 50, vierde lid, van de Verordening (EU) 2017/2195 van 28 november 2017 tot vaststelling van richtsnoeren voor elektriciteitsbalancerings. De methodologie voorziet in de verrekenregels voor beoogde energie-uitwisseling tussen asynchroon geconnecteerde transmissiesysteembeheerders. De ACM moet binnen zes maanden na ontvangst van het voorstel door de laatste betrokken regulerende instantie een besluit te nemen. De aanvraag is gepubliceerd op www.acm.nl. Belanghebbenden konden tot uiterlijk 20 november 2023 hun zienswijze geven. Kennisgeving van de aanvraag is op 30 november 2023 gedaan in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 30541).

Elektriciteit: Aanvraag tot goedkeuring van een voorstel van TenneT voor het wijzigen van de methodologie bedoeld in artikel 51, tweede lid, van de Verordening (EU) 2017/2195 van 28 november 2017 tot vaststelling van richtsnoeren voor elektriciteitsbalancerings

Op 29 september 2023 heeft de ACM van TenneT een aanvraag ontvangen tot goedkeuring van het voorstel voor het wijzigen van de methodologie bedoeld in artikel 51, tweede lid, van de Verordening (EU) 2017/2195 van 28 november 2017 tot vaststelling van richtsnoeren voor elektriciteitsbalancerings. Deze methodologie voorziet in de verrekenregels voor niet-beoogde energie-uitwisseling tussen asynchroon geconnecteerde transmissiesysteembeheerders. De ACM moet binnen zes maanden na ontvangst van het voorstel door de laatste betrokken regulerende instantie een besluit te nemen. De aanvraag is gepubliceerd op www.acm.nl. Belanghebbenden konden tot uiterlijk 20 november 2023 hun zienswijze geven. Kennisgeving van de aanvraag is op 30 november 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 30542).

Elektriciteit: Voorstel Netbeheer Nederland tijdsafhankelijke transporttarieven

Op 9 november 2023 heeft Netbeheer Nederland bij de ACM een voorstel ingediend tot wijzigen van de Netcode elektriciteit. Het voorstel van Netbeheer Nederland ziet op het aanpassen van de tariefssystematiek voor de hoogspanningsnetten die worden beheerd door TenneT, zodat netgebruikers een lager tarief betalen op momenten van lage netbelasting. Dit zou de kostenreflectiviteit van de tarieven verbeteren, gebruik van het net op rustige momenten stimuleren en piekbelasting verminderen. Het voorstel introduceert een wegingsfactor die afhankelijk is van het tijdsblok waarin het verbruik heeft plaatsgevonden. De ACM beoordeelt het voorstel en verwacht in het eerste kwartaal van 2024 een ontwerpbesluit te publiceren. Het voorstel van Netbeheer Nederland is op 16 november 2023 gepubliceerd op www.acm.nl.

Elektriciteit: Voorstel codewijziging verplichting aanbieden congestiemanagementdiensten

Op 13 november 2023 heeft Netbeheer Nederland bij de ACM een voorstel ingediend van de gezamenlijke netbeheerders tot wijziging van de voorwaarden als bedoeld in artikel 31, eerste lid, van de Elektriciteitswet 1998. Het voorstel betreft wijzigingen in en aanvullingen op de spelregels voor het aanbieden van congestiemanagementdiensten. In de Netcode Elektriciteit is een deelnameverplichting opgenomen die inhoudt dat marktpartijen met een gecontracteerd transportvermogen gelijk aan of groter dan 1 MW kan verplichten om een aanbod te doen om regelbaar vermogen aan te bieden. De voorgestelde wijziging betreft een verduidelijking van deze verplichting om flexibiliteit aan te bieden binnen duidelijke en objectieve termijnen. De ACM beoordeelt het voorstel en verwacht in het eerste kwartaal van 2024 een ontwerpbesluit te publiceren. Het voorstel van Netbeheer Nederland is op 22 november 2023 gepubliceerd op www.acm.nl

Elektriciteit en Gas: Besluit van de Autoriteit Consument en Markt van 7 december 2023, kenmerk ACM/UIT/601435 tot wijziging van de voorwaarden als bedoeld in artikel 31, eerste lid, onderdeel d, van de Elektriciteitswet 1998 en artikel 12b, eerste lid, onderdeel f, van de Gaswet betreffende wijzigingen van de Gebiedsindelingscode elektriciteit en de Gebiedsindelingscode gas

Op 12 december 2023 heeft de ACM een wijziging gepubliceerd van de Gebiedsindelingscode Elektriciteit en de Gebiedsindelingscode Gas. De ACM geeft uitvoering aan hetgeen is bepaald in de beide codes, namelijk dat eenmaal per twee jaar de gebiedsindelingsgeactualiseerd dient te worden. Dat gebeurt met deze besluiten. De wijziging is gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 33836) en in werking getreden op 13 december 2023.

Elektriciteit: Codebesluit van de Autoriteit Consument en Markt van 21 december 2023, kenmerk ACM/UIT/599029 tot wijziging van de voorwaarden als bedoeld in de artikelen 31, eerste lid, on-

der a, juncto 32, tweede lid, van de Elektriciteitswet 1998 betreffende de aansluittermijnen elektriciteit

Op 21 december 2023 heeft de ACM het besluit tot wijziging van de voorwaarden als bedoeld in de artikelen 31, eerste lid onder a juncto 32, tweede lid, van de Elektriciteitswet 1998 genomen betreffende de aansluittermijnen elektriciteit. De ACM wijzigt hiermee het besluit met kenmerk ACM/UIT/594445 over de aansluittermijnen voor kleine aansluitingen. In dat besluit ging de ACM uit van de start van de aansluittermijn met de aanvraag van de aansluiting door de consument. Na het indienen van de aanvraag voor een aansluiting heeft de afnemer echter tot drie maanden de tijd om de offerte te accepteren. De ACM is daarom voornemens om de zinsnede "na het indienen van de aanvraag" te wijzigen in "na acceptatie van de offerte". Het besluit is op 22 december 2023 gepubliceerd in de Staatscourant (*Stcrt.* 2023, nr. 34887) en is in werking getreden op 23 december 2023.

Gas & elektriciteit: Consultatie toekomstige reguleringsmethode netbeheerders

Op 2 oktober 2023 heeft de ACM een consultatie geopend over de toekomstige methode voor tariefregulering van netbeheerders ter voorbereiding van de nieuwe reguleringsperiode netbeheerders vanaf 2027. De hoofdthema's zijn de energietransitie en de capaciteit van het elektriciteitsnet, en het stimule-

ren van investeringen, innovatie, en efficiëntie van het net. Op 12 oktober 2023 is een bijeenkomst georganiseerd door de ACM voor geïnteresseerde partijen en de consultatie stond open tot en met 10 november 2023. Het consultatiedocument is gepubliceerd op www.acm.nl. De reacties hierop tonen aan dat bedrijven, gemeenten, belangenorganisaties, experts en netbeheerders van oordeel zijn dat netbeheerders de komende jaren meer financiële ruimte moeten krijgen voor noodzakelijke investeringen in de energietransitie. Wel zijn er tegelijkertijd zorgen geuit over de betaalbaarheid ervan voor huishoudens en bedrijven. Op 13 oktober 2023 heeft de ACM ook een onderzoeksrapport gepubliceerd over benchmarktechnieken voor de kosten van regionale en landelijke netbeheerders van gas en elektriciteit. Het rapport analyseert en vergelijkt verschillende technieken voor het bepalen van tegen welke kosten een netbeheerder haar taken kan uitvoeren. Er wordt ook gekeken naar benchmarktechnieken van andere landen. Het rapport is uitgevoerd door Frontier Economics in opdracht van de ACM. De ACM zal op basis van de ontvangen reacties en genoemd rapport een conceptmethode op hoofdlijnen uitwerken, die naar verwachting in het eerste kwartaal van 2024 wordt gepubliceerd. De definitieve methodebesluiten zullen in 2026 worden vastgesteld. De consultatie is gepubliceerd op www.acm.nl.

Signaleringen

mr. Y.A. Chan, mr. M.W.F. Oosterhuis, Dr. D.G. Tempelman L.L.M, mr. B.M. Winters, mr. C.L. Klapwijk en prof. mr. dr. M.M. Roggenkamp

In deze rubriek worden jaarverslagen, rapporten en overige publicaties besproken die inzicht bieden in de energiesector c.q. de ontwikkelingen van het energierecht. De redactie houdt zich aanbevolen voor suggesties voor documenten die in deze rubriek opgenomen kunnen worden.

Signaleringen Nederland

Overheden en overheidsadviesorganen

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK)

Kernenergie

Bij Kamerbrief van 29 november 2023 (met kenmerk DGKE-PK / 41193915) heeft de demissionair Minister voor Klimaat en Energie (minister) de Kamervragen beantwoord van het Kamerlid Erkens naar aanleiding van het nieuwsartikel 'US, UK Lead Pledge to Triple Nuclear Power by 2050 at COP28' (Bloomberg, 14 november 2023).

Het Kamerlid Erkens vroeg onder meer om een reactie van de minister op de voorgenomen (en inmiddels gedane) gezamenlijke verklaring van onder meer de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De minister heeft de beantwoording van de vragen op verzoek van het Kamerlid gedaan voordat COP28 van start ging.

De gezamenlijke verklaring uit het nieuwsartikel omvat een erkenning van kernenergie (als serieuze vervanging van met kolengestookte, geproduceerde elektriciteit) om als CO₂-neutrale energiebron de globale CO₂-reductiedoelstellingen te kunnen behalen in 2050 en daarmee het 1.5 graden-doel van het Akkoord van Parijs in zicht te houden.

De minister benadrukt dat de verklaring echter geen verplichtingen of nationale doelen voor individuele landen bevat. Op een vraag van het Kamerlid Erkens of deze ontwikkelingen mogelijk fiscale voordelen kunnen opleveren, beantwoordt de minister dat dit op de korte termijn niet het geval zal zijn, gezien het feit dat de verklaring geen individuele doelstellingsverplichtingen bevat. Op de lange termijn zou hier wel sprake van kunnen zijn, gelet op het kernenergiebeleid in Nederland en als het belang van kernenergie als CO₂-neutrale elektriciteitsproductie steeds zwaarder zal wegen voor, onder meer, de voortrekkers van kernenergie zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Frankrijk

en Nederland.

De gezamenlijke verklaring is gepresenteerd tijdens de COP28 (die van 30 november tot en met 12 december 2023 heeft plaatsgevonden in Dubai). De verklaring is uiteindelijk door 22 landen ondertekend, waaronder Nederland. Kernenergie is tevens opgenomen in de opsomming van (nul-/)lage emissietechnologieën, naast hernieuwbare energie van het ontwerpbesluit naar aanleiding van de uitkomsten van de eerste mondiale inventarisatie (*Outcome first global stocktake*) van 13 december 2023 (FCCC/PA/CMA/2023/L.17, (zie II, A., rnr. 28 (e), p. 5)).

De volledige Kamerbrief is hier terug te lezen: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/11/29/beantwoording-schriftelijke-vragen-over-verklaring-triple-nuclear>. De tekst van de gezamenlijke verklaring om kernenergie te verdrievoudigen in 2050 is hier te vinden: <https://www.energy.gov/articles/cop28-countries-launch-declaration-triple-nuclear-energy-capacity-2050-recognizing-key>. De volledige tekst van de UN FCCC 1st. global stocktake, draft decision is hier terug te vinden: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cm_a2023_L17E.pdf.

Eerste Nationaal Plan Energiesysteem (NPE)

Op 1 december 2023 heeft de minister bij Kamerbrief, met kenmerk DGKE-DSE / 3839564, (**aanbiedingsbrief**) namens het kabinet het definitieve NPE aan de Tweede Kamer aangeboden. Het NPE bevat vijf richtinggevende keuzes van het kabinet die zien op:

1. maximaal aanbod;
2. energiebesparing;
3. slim inzetten van energie en infrastructuur;
4. internationale samenwerking;
5. samen sturen (burgers en bedrijven doen en denken mee (ruimte voor participatie en initiatief)).

Het kabinet zet daarbij in op vier vormen van energie: i) elektriciteit; ii) waterstof; iii) koolstof; en iv) warmte. In het NPE zijn de bij deze energievormen behorende visies van het kabinet uiteengezet. Met koolstof wordt trouwens bedoeld het minimaliseren van het gebruik van fossiele koolstof, het opbouwen van een keten van duurzame koolstof en de

afbouw van de aardgasketen en *Carbon Capture and Storage* (CCS). Deze energievormen verbinden vervolgens weer de volgende gebruikerssectoren: a) de gebouwde omgeving; b) mobiliteit; c) industrie en d) landbouw om via een zogenaamde ketenaanpak duidelijk te kunnen maken wat nodig is om deze sectoren te kunnen verduurzamen. Daarnaast worden in het NPE tot 2050 vier perioden onderscheiden (heden – 2025; 2025 – 2030; 2030 – 2035; 2035 – 2050). Binnen deze perioden worden de fasen aangegeven waarin inzicht wordt gegeven in hoe fossiele energie (koolstof) wordt afgebouwd en wat de omvang van de verschillende fossiele en duurzame energiebronnen zal zijn inclusief de onderlinge verhoudingen (zo kan hernieuwbaar opgewekte elektriciteit worden gebruikt voor het produceren van groene waterstof en andersom). Zo bevat het NPE enerzijds een kijk in de toekomst. Anderzijds geeft het NPE weer welke onzekerheden er zullen spelen.

Op de concept versie van het NPE dat op 3 juli 2023 door de minister is gepubliceerd (zie ook NTE 2023, nr. 4, p. 218) heeft het Planbureau voor de Leefomgeving (**PBL**) op verzoek van het Ministerie van EZK gereflecteerd. In het bijzonder is aan PBL gevraagd te kijken of de gemaakte hoofdkeuzes passend zijn en of het plan uitvoerbaar is. Hierover heeft het PBL op 1 december 2023 het rapport 'Reflectie op het concept-Nationaal Plan Energiesysteem' (**cNPE**) gepubliceerd. Het PBL heeft aangegeven vanwege de demissionaire status van het kabinet maar beperkt te kunnen reflecteren. Dit is vervolgens ook slechts op hoofdlijnen gebeurd. Het PBL heeft naast een algemene reflectie ook op keten- en sectorniveau op het cNPE haar reflecties gegeven. Enkele belangrijke reflecties van het PBL die ook in de aanbiedingsbrief door de minister zijn aangestipt, zijn onder meer het ontbreken van een afwegingskader voor de in het cNPE uitgewerkte publieke belangen en dat het cNPE is opgesteld als een kader waarbij nadere uitwerking en concreet beleid nog ontbreken. Het PBL ziet ook dat nadere uitwerking ontbreekt bij urgente onderwerpen zoals hoe te komen tot een CO₂-vrij elektriciteitssysteem in 2035, de inzet van CO₂-vrije waterstof (met name de rol van blauwe waterstof is niet helder), en tot slot de forse opschaling van collectieve warmtesystemen.

Het kabinet legt verantwoording af over het NPE bij de Tweede Kamer in de vorm van een jaarlijks te publiceren Energienota. De NPE zelf zal elke vijf jaar worden geëvalueerd en geactualiseerd. De aanbiedingsbrief bij het NPE en de NPE zelf (inclusief de bijbehorende bijlagen) zijn hier terug te vinden: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/12/01/nationaal-plan-energiesysteem>. De reflectie op het concept-nationaal plan energiesysteem van het PBL van 1 december 2023 is hier terug te vinden: <https://www.pbl.nl/uploads/default/downloads/pbl-2023-reflectie-op-het-concept-nationaal-plan-energiesysteem-5248.pdf>

Fossiele subsidies

In november en december 2023 zijn fossiele subsidies en investeringen in fossiele energie onderwerp

geweest van diverse Kamervragen, welke zijn beantwoord door de minister (mede namens de demissionair Staatssecretaris van Financiën), respectievelijk door de demissionair Minister van Financiën.

De Kamervragen van 7 november 2023 zagen op het door SOMO, Oil Change International en Milieudéfensie gepubliceerde rapport 'Rechtvaardig afbouwen van fossiele subsidies: Minder CO₂ en meer inkomsten' (SOMO-rapport) van 4 september 2023 en waren afkomstig van de Kamerleden Van Raan, Teunissen, Alkaya, Dassen en Thijssen. Voor de duiding van fossiele subsidies is in het SOMO-rapport aangehaakt bij de definitie van subsidie uit de WTO in combinatie met de methodologie om dergelijke subsidies in kaart te brengen en te kwantificeren, zoals is ontwikkeld vanuit het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP). Volgens het SOMO-rapport is een subsidie een fossiele subsidie als 'deze direct of indirect de winning of het gebruik van fossiele brandstoffen aantrekkelijker maakt'. Vervolgens worden in het SOMO-rapport de (aan de hand van de methodologie gekwalificeerde) fossiele subsidies in Nederland onder elkaar gezet.

Door de Kamerleden is onder meer gevraagd wat de gemiste staatsinkomsten zijn door fossiele subsidiëring en of er regelingen zijn die kwalificeren als fossiele subsidie maar die niet in het SOMO-rapport zijn meegenomen. Bij de beantwoording van deze en overige vragen verwijst de minister voornamelijk naar Bijlage 25 'Fossiele subsidies' van de Miljoenennota 2024 (p. 378-389). De minister geeft verder mee dat het kabinet, gelet op de demissionaire status, geen verdere voorstellen zal doen voor de afbouw van fossiele voordelen, maar verwijst wel naar het onderzoek 'Bouwstenen voor een beter en eenvoudiger belastingstelsel 2024' dat op dit moment wordt uitgevoerd onder leiding van een onafhankelijke voorzitter met vertegenwoordigers van een aantal departementen. De minister benadrukt verder dat naast afschaffing van fossiele subsidies ook gekeken moet worden naar alle bestaande verduurzamingsinstrumenten, waarbij de rol van afbouw van fossiele grondstoffen en het inrichten van een realistisch afbouwpad hiervoor niet onbelangrijk is.

Vermeldenswaardig is verder de vraag over de internationale concurrentiepositie van bedrijven bij afschaffing van fossiele subsidies. De minister geeft aan dat hij voor de regelingen zoals opgenomen in Bijlage 25 van de Miljoenennota 2024, een analyse heeft laten uitvoeren naar de impact van afschaffing van deze regelingen. Deze analyses zijn overeenkomstig de Miljoenennota 2024 en de bijlagen gedeeld met de Tweede Kamer. Ook merkt de minister op dat veel ontvangers van fossiele subsidies in Nederland ook onder het Europees emissiehandelssysteem (ETS) vallen. De impact van afschaffing van fossiele subsidies zou daardoor minder zwaar zijn aan

gezien bedrijven sowieso meer op CO2-emissiereductie moeten (gaan) inzetten.

De Kamervragen van 27 september 2023 van de Kamerleden Van der Lee en Thijssen aan demissionair Minister van Financiën (Minister van Financiën) zijn op 7 december 2023 beantwoord. Deze vragen zien (naar aanleiding van onderzoeken door o.a. Follow the Money, Investico en The Guardian) met name op de fossiele investeringen door banken, in het bijzonder op de underwritingactiviteiten van banken. Deze activiteiten zouden niet bijdragen aan vermindering van de CO2-uitstoot. De Minister van Financiën benadrukt bij de beantwoording van de vragen dat de financiële sector (dit zijn de banken, pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders) zich heeft gecommitteerd aan het klimaatcommitment van 2019, waarin is afgesproken dat zij een bijdrage leveren aan de uitvoering van het akkoord van Parijs en het Klimaatakkoord door onder meer in kaart te brengen wat de klimaatimpact zal zijn van hun relevante financieringen en beleggingen en het opstellen van actieplannen om bij te dragen aan de reductie van CO2-uitstoot.

Ook wordt ingegaan op de Europese ontwikkelingen zoals de implementatie van de richtlijn (EU) 2022/2464 van het Europees Parlement en de Raad van 14 december 2022 tot wijziging van Verordening (EU) nr. 537/2014, Richtlijn 2004/109/EG, Richtlijn 2006/43/EG en Richtlijn 2013/34/EU, met betrekking tot duurzaamheidsrapportering door ondernemingen (PbEU 2022, L 322), ook wel de *Corporate Sustainability Reporting Directive* (CSRD) (richtlijn duurzaamheidsrapportering). Deze richtlijn speelt een cruciale rol bij het tegengaan van 'green washing' (groenwassen) en de vastlegging van standaarden voor duurzaamheidsrapportage. Verder benadrukt de Minister van Financiën bij de beantwoording van de vragen, dat niet alleen gekeken moet worden naar de afbouw van fossiele investeringen, maar juist ook op het stimuleren van investeringen in duurzame initiatieven. De verkenning naar wetgeving voor verduurzaming van de financiële sector is gaande, maar vergt, mede door de betrokkenheid van onder meer de ministers van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BHOS), meer tijd.

Tot slot heeft de demissionair Minister voor Klimaat en Energie namens Nederland een gezamenlijke verklaring afgegeven tijdens de COP28 in Dubai over subsidies voor fossiele brandstoffen. In de verklaring worden drie barrières geduid waardoor fossiele subsidies niet snel genoeg uitgefaseerd kunnen worden.

Deze barrières zijn:

1. dat een uitvoerig internationaal methodologisch kader ontbreekt waarmee de omvang van de subsidies voor fossiele brandstoffen kan worden gemeten. Dit vormt een belemmering voor de transparantie en vergelijkbaarheid.
2. Dat verschillende subsidies voor fossiele

brandstoffen voortvloeien uit internationale overeenkomsten en daardoor niet unilateraal kunnen worden afgeschaft.

3. Dat samenwerking noodzakelijk is tussen landen om subsidies voor fossiele brandstoffen gezamenlijk uit te faseren en om een internationaal gelijk speelveld te behouden en om koolstoflekage te voorkomen.

In de gezamenlijke verklaring zijn acties opgenomen om deze barrières weg te nemen, zoals meer transparantie te geven ten aanzien van fossiele subsidies door het ondertekende land, en het committeren daaraan (vóór of tegen de tijd dat COP29 plaatsvindt); het ontwikkelen van een uitvoerig methodologisch kader en het aanmoedigen van samenwerking van alle actoren die een dergelijk kader aan het ontwikkelen zijn (zoals het IMF, de OECD, de WTO, e.a.).

Ook wordt samenwerking benadrukt om internationale overeenkomsten te identificeren waarin fossiele subsidiëring wordt geregeld of onderwerp van de overeenkomst is. Met name zal, volgens de verklaring, meer aandacht moeten worden besteed aan overeenkomsten binnen de sectoren lucht- en scheepvaart. De gezamenlijke verklaring is naast Nederland ondertekend door twaalf andere landen.

De antwoorden van de minister (mede namens de staatssecretaris) van november 2023 zijn hier terug te lezen: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/11/07/kamervragen-over-vragen-fossiele-subsidies>. Het gezamenlijk rapport van SOMO, Oil Change International en Milieudefensie is hier terug te lezen: <https://www.somo.nl/nl/download/31138/?tmstv=1710411670>. De relevante bijlage 25 van de Miljoenennota 2024 is hier terug te vinden (op p. 378-389 van het document): <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/begrotingen/2023/09/19/bijlagen-miljoenennota-2024/bijlagen-miljoenennota-2024.pdf>.

De antwoorden van de Minister van Financiën van december 2023 zijn hier terug te vinden: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/12/22/antwoorden-op-kamervragen-over-het-faciliteren-van-fossiele-investeringen-door-banken>. De 'Joint Statement on Fossil Fuel Subsidies' is hier terug te lezen: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2023/12/09/joint-statement-on-fossil-fuel-subsidies>

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Strategische aanpak batterijen 2023

In de Kamerbrief van 22 december 2023 (met kenmerk IENW/BSK-2023/352833) informeert de demissionair Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) (hierna: de staatssecretaris), mede

namens de Minister van IenW, de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BHOS), de Minister van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en de Minister voor Klimaat en Energie, de Tweede Kamer over de voortgang van de Nederlandse batterijenstrategie in 2023.

De Kamerbrief bevat ontwikkelingen, acties en aandachtspunten aan de hand van de vijf pijlers uit de batterijenstrategie (die in 2020 is gestart), te weten: 1) grondstoffen, 2) circulariteit, 3) veiligheid, 4) economische perspectieven en 5) het energiesysteem.

Voor de eerste pijler uit de batterijenstrategie, 'grondstoffen', geeft de staatssecretaris aan dat de grondstoffen die benodigd zijn bij het vervaardigen van batterijen onder het voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van een kader om een veilige en duurzame voorziening van kritieke grondstoffen te waarborgen, (...) (de Europese *Critical Raw Materials Act (CRMA)*) van 16 maart 2023, zowel strategisch als kritiek zullen worden aangemerkt. Hiermee kunnen voor deze grondstoffen strategische winnings-, raffinage en recyclingprojecten worden ontwikkeld.

Daarnaast is de staatssecretaris blij met de inwerkingtreding van de Verordening van het Europees Parlement en de Raad inzake batterijen en afgedankte batterijen, tot wijziging van Richtlijn 2008/98/EG en Verordening (EU) 2019/1020 en tot intrekking van Richtlijn 2006/66/EG Batterijenverordening die circulariteit en leveringszekerheid van grondstoffen ondersteunt (**Batterijverordening**) op 18 augustus 2023. Enkele bepalingen uit de Batterijverordening zullen worden geïmplementeerd via een uitvoeringsbesluit dat de staatssecretaris verwacht in het voorjaar van 2024 aan de Tweede Kamer in voorhang aan te bieden. In het verlengde van deze ontwikkeling is het stimuleren van circulaire batterijen als nieuwe actie opgenomen in de batterijenstrategie.

In de Kamerbrief wordt verder onder meer ingegaan op een drietal rapporten. Het eerste rapport 'Verkenning Batterijen Circulariteit' dient als basis voor de gelijknamige pijler 'circulariteit'. De andere rapporten zien op twee onderzoeken die de staatssecretaris heeft laten uitvoeren binnen de pijler 'veiligheid' en zien op i) de veiligheid van toepassing van batterijen in energieopslagsystemen (**EOS**) en ii) het concept van Safe-and-Sustainable-by-Design (SSbD) van batterijen. De staatssecretaris zal, na overleg met de sectorpartijen, nog met aanbevelingen komen uit deze rapporten.

De ontwikkelingen uit de laatste pijler 'energiesysteem' zijn nog het signaleren waard. De staatssecretaris gaat met name in op de rol van batterijen en het vereiste van flexibiliteit binnen een CO₂-vrij elektriciteitssysteem. Batterijen kunnen op korte en langere termijn van groot belang zijn bij de balanceren van het systeem. Daarvoor moeten nog wel afspraken worden gemaakt tussen de netbeheerders en de batterijexploitanten over (lagere) tarieven. Die

afspraken zijn, gelet op de publicatie van de ACM van haar ontwerp codewijzigingsbesluit alternatieve transportrechten van 13 maart 2024 (met zaaknummer ACM/23/187219), inmiddels in een vergevorderd stadium.

Over ontwikkelingen van andersoortige batterijen geeft de staatssecretaris in de Kamerbrief mee dat niet alleen gekeken dient te worden naar de "standaard" stationaire lithium-ion batterijen maar ook naar andere technieken. De staatssecretaris zal zich inzetten om, bij voorbeeld, bi-directioneel laden en/of in combinatie met de ontwikkeling van andere batterijen zoals flowbatterijen verder te ontwikkelen. Zo hebben flowbatterijen als voordeel dat deze voor langere tijd elektriciteit kunnen opslaan en dat deze minder of geen kritieke grondstoffen bevatten.

De Kamerbrief, de bijbehorende rapporten en overige bijlagen zijn hier terug te lezen: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/12/22/kamerbrief-voortgang-strategische-aanpak-batterijen-2023>

Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)

Provinciale Meerjarenprogramma's Infrastructuur Energie en Klimaat (pMIEK) 1.0

Het PBL heeft samen met TNO en RVO (**onderzoekers**), op verzoek van de interbestuurlijke Werkgroep Integraal Programmeren, het eerste provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (pMIEK 1.0) van alle provincies gereflecteerd. Dit rapport is op 11 december 2023 op de website van het PBL gepubliceerd. Door het opstellen van een pMIEK wordt beter inzicht verkregen van de energievraag binnen de provincie, de mogelijkheden en beperkingen van het energiesysteem en welke infrastructuur daarvoor nodig is. Dit geeft vervolgens weer inzichten voor de te nemen bestuurlijke keuzes (welk project moet eerst en wat kan wachten). Die bestuurlijke keuzes bevatten een prioritering (en de planning) van uitbreidingsinvesteringen van regionale energie-infrastructuur.

De reflectie zelf ziet vooral op het proces van totstandkoming van de pMIEK's 1.0. Deze 'programmeercyclus' bestaat uit zes stappen:

1. Opstart programmeercyclus
2. Verkrijgen van inzicht
3. Opstellen van energievisie en afwegingskader
4. Ontwerpen van ontwikkelvarianten
5. Afwegen en kiezen
6. Borgen en uitvoeren.

De onderzoekers geven als kanttekening mee dat enkele provincies, door de krappe opleverdatum, niet alle processtappen van deze cyclus hebben kunnen doorlopen. Het onderzoeksrapport geeft zoals gezegd vooral de reflecties weer van de stappen waar-

bij plus- en verbeterpunten worden geduid. Per stap wordt in de reflectie een tweetal praktijkvoorbeelden uit een pMIEK van een provincie belicht. De verbeterpunten zijn met name van belang voor een volgende pMIEK (dat elke twee jaar dient te worden opgesteld). Naast alle provincies, zijn voor dit onderzoek ook enkele netbeheerders, enkele gemeenten, de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het ministerie van EZK geïnterviewd.

Een drietal bevindingen volgend uit de reflecties wordt hier uitgelicht. De eerste bevinding van de onderzoekers is, dat een goede samenwerking met de landelijke netbeheerders belangrijk is. Met name wanneer naast elektriciteit ook warmte en waterstof zijn meegenomen in de pMIEK 1.0, zoals enkele provincies dat hebben gedaan. Ook voor de landelijke netbeheerders elektriciteit (TenneT) en gas (GTS) is dit nieuw. Een goede samenwerking met de provincies kan voor een beter beeld zorgen van de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende energie-infrastructuren. De tweede bevinding die hier wordt uitgelicht, is dat binnen een pMIEK de prioritering nog niet altijd maatschappelijk is onderbouwd. Het probleem daarbij is i) het ontbreken van transparantie bij de besluitvorming; ii) dat de pMIEK's 1.0 vooral zijn gebaseerd op de huidige investeringsplannen van de netbeheerders (deze plannen hebben een horizon tot 2030-2031, terwijl de pMIEK over een langere termijn moet gaan); en tenslotte iii) dat een pMIEK-status geen garantie is voor een hogere prioriteit in de investeringsplannen van netbeheerders, omdat daarbij ook nog andere factoren een rol spelen. De derde bevinding van de onderzoekers is dat het van belang is om de stap te zetten van prioriteren naar versnellen. Het gaat daarbij om een goede koppeling tussen de pMIEK en de realisatie van de in dat programma geprioriteerde pMIEK-projecten, niet alleen op de korte termijn, maar ook op de middellange en lange termijn.

Als knelpunt wordt door de provincies ervaren dat wanneer een geprioriteerd project daadwerkelijk gerealiseerd is, het probleem aandient dat de benodigde capaciteit is 'weggekaapt'. Het toewijzen van nieuwe netcapaciteit is, vanwege het *'first come, first served'*-principe die netbeheerders hanteren bij het toekennen van binnengekomen verzoeken om (uitbreiding van) transportcapaciteit, niet op voorhand gekoppeld aan de maatschappelijke projecten waarop de uitbreidingsinvestering gestoeld is in de pMIEK. De ACM heeft op 13 juli 2023 hiervoor een ontwerp codebesluit 'prioriteringsruimte transportverzoeken' opengesteld ter consultatie (zie ook NTE 2023, nr. 4, p. 188-189). Deze is op 5 oktober 2023 gesloten en de ACM heeft naar aanleiding van de overwegend positieve reacties op dit ontwerp, de netbeheerders gevraagd hiermee aan de slag te gaan. De ACM wil volgens haar website het definitieve codebesluit in maart 2024 publiceren. N.B. het maatschappelijk prioriteren van transportcapaciteit is ook onderwerp geweest van de NeVER bijeenkomst van 17 april 2023 (zie NTE 2023, nr. 2/3, p. 99-102). De onderzoekers geven in het rapport een tweede mogelijke oplossing voor dit knelpunt mee. Die ziet op

het binnen de Netcode elektriciteit mogelijk maken van het reserveren van geprioriteerde infrastructuur voor de beoogde maatschappelijke functies zoals voorzien in het pMIEK. De onderzoekers geven daarbij wel aan dat het van belang is dat in het codewijzigingstraject ook getoetst moet kunnen worden op de mogelijkheid de beoogde rol van het pMIEK te borgen.

Het volledige rapport is hier terug te lezen: <https://publications.tno.nl/publication/34641714/4O2Ujc/TNO-2023-R11806.pdf>

Overheidsrollen in de warmtetransitie

Op 18 december 2023 heeft het PBL een rapport gepubliceerd met de titel "Verantwoordelijkheid nemen voor de voortgang van de warmtetransitie: een analyse van overheidsrollen in de warmtetransitie". Aanleiding voor het uitvoeren van dit onderzoek is onder meer de gemaakte afspraken uit het Klimaatakkoord over de te behalen doelen voor de gebouwde omgeving in combinatie met de bevindingen uit de recente Klimaat- en Energieverkenning (**KEV**) van 26 oktober 2023. Daarin is onder meer voorzichtig geconstateerd dat de klimaatdoelen binnen handbereik zijn, als alle omstandigheden meezitten en als al het voorgenomen beleid ook daadwerkelijk (snel) tot uitvoering komt. Het onderzoek richt zich op de vraag of de gekozen rol- en taakverdeling die volgen uit het Klimaatakkoord, overeenkomen met de huidige praktijk. Voor het onderzoek is het model van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (**NSOB**) gehanteerd. Dit model onderscheidt de volgende rollen: 1) de rechtmatige overheid, 2) de presterende overheid, 3) de samenwerkende overheid, en 4) de responsieve overheid. Die rollen zijn volgens het PBL in de praktijk niet zo zwart-wit. Voor de warmtetransitie is sinds het Klimaatakkoord voor het Rijk de rechtmatige overheidsrol voorzien en voor gemeenten de rol van samenwerkende overheid.

Het PBL concludeert dat de rollen in de praktijk overeenkomen. Voor het Rijk is dit terug te zien in onder meer de randvoorwaarden die het Rijk schept in zowel financieel opzicht (o.a. via subsidiëring (de ISDE voor huiseigenaren, de EIA voor ondernemers en het Programma Aardgasvrije Wijken (**PAW**) voor gemeenten) als juridisch opzicht (middels de wetsvoorstellen Wet gemeentelijk instrumenten warmtetransitie (**Wgiw**) en de Wet collectieve warmte (**Wcw**)). De gemeente heeft een meer samenwerkende rol die de betrokken lokale stakeholders verbindt, aangezien de warmtetransitie vooral achter de voordeur moet gebeuren. Het PBL signaleert echter ook een knelpunt bij de versnelling van de warmtetransitie. De door het Rijk gecreëerde randvoorwaarden zijn vooral vrijblijvend en concrete juridisch bindende doelen ontbreken. Zo is de Wgiw door het Rijk zo opgesteld, dat het voor gemeenten weliswaar mogelijk is om inwoners te verplichten om hun woningen en gebouwen van het aardgas lost te koppelen, maar de gemeenten zijn daartoe niet verplicht. Die verplichting wordt in de praktijk (ook) niet benut

door gemeenten uit angst voor bedreigingen naar de betreffende wethouders, voor tegenvallende verkiezingsuitslagen, of voor slepende juridische procedures. Door het PBL wordt aanbevolen dat zowel het Rijk als de gemeente een meer presterende rol zouden moeten oppakken en om (meer) verantwoordelijkheid te nemen.

Aansluitend geeft het PBL twee alternatieven mee voor het hiervoor geconstateerde knelpunt van het ontbreken van een meer presterende rol voor de overheid. Los van de governance-structuren stelt het PBL voor dat gemeenten aan het roer zouden kunnen komen van publieke voorzieningen, door bijvoorbeeld zelf een warmte en/of installatiebedrijf op te richten waardoor gemeenten minder afhankelijk zijn van samenwerkingspartners. Dit alternatief is inmiddels al (middels de verplichting van publiek eigendom van warmte-infrastructuur) verwerkt in het concept Wcw (zoals was aangekondigd en onderbouwd bij Kamerbrief van de demissionair Minister voor Klimaat en Energie van 6 juli 2023 (met kenmerk DGKE-DE / 27245405)). Het andere alternatief dat het PBL voorstelt is dat alle verantwoordelijkheid naar het Rijk gaat. Nu zijn gemeentebestuurders nog zeer intensief betrokken bij de lokale stakeholders (zoals het bijwonen van informatiebijeenkomsten voor bewoners). Dat zal veranderen naarmate meer woningen tegelijk van het aardgas gekoppeld moeten worden. Het Rijk zou volgens het PBL in theorie als enige overheid bijsturen op het voor 2050 volledig aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving. Dit zou onder meer gerealiseerd kunnen worden door het Rijk verantwoordelijk te stellen voor het behalen van een harde resultaatsverplichting en/of vergaand en indirect dwingend sturen via belastingheffing en subsidieverlening. Een voordeel is dat daarmee sneller knopen doorgehakt kunnen worden, nadeel van dit alternatief is dat het maatwerk op lokaal, gemeentelijk, niveau moeilijk wordt. Tot slot wordt in het onderzoek aangegeven dat financiering van de warmtetransitie een terugkerende uitdaging vormt waar het Rijk volgens de respondenten van het onderzoek snel duidelijkheid over zou moeten geven. De huidige waaier aan individuele subsidiemogelijkheden staan collectieve oplossingen in de weg. Ook de verdelingsvraagstuk van de kosten voor de warmtetransitie is (nog) niet helder in kaart gebracht.

Hoewel dit onderzoek voornamelijk bestuurskundig van aard is, is het voor deze rubriek vooral interessant hoe het Rijk (in de rol van rechtmatige overheid naar meer presterende overheid) de randvoorwaarden voor de warmtetransitie heeft vertaald naar toekomstige warmtewetgeving (zoals de Wgiw en de Wcw) in samenspel met de (nog) onderbelichte rol van de presterende overheid en de uitwerking daarvan. Het volledige rapport van het PBL is hier terug te lezen: <https://www.pbl.nl/uploads/default/downloads/pbl-2023-verantwoordelijkheid-nemen-voor-de-uitvoering-van-de-warmtetransitie-5084.pdf>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)

Circulaire batterijen

RVO heeft op 17 november 2023 een nieuwe (Engelstalige) brochure 'Circular Batteries Charging the Future: Collaborating for a Sustainable and Resilient Value Chain' op de website gepubliceerd. Deze circulaire bevat, naast de kansen en uitdagingen voor de batterijsector en een hoofdstuk over circulariteit en duurzaamheid van batterijen ook 25 Nederlandse *best practices* op het gebied van de circulaire waardeketen van batterijen. Ook wordt een actieagenda gepresenteerd om de batterijsector toekomstbestendig te maken. Zie ook de hiervoor gesignaleerde Kamerbrief van de Staatssecretaris voor Infrastructuur & Waterstaat van 22 december 2023 over de voortgang van de strategische aanpak batterijen 2023. De circulaire is hier terug te lezen: <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2023-11/HCH-Circular-Batteries-Charging-the-Future-Brochure.pdf>

■ Toezichthouders

Autoriteit Consument en Markt (ACM)

Interne overdracht aardgasnet GTS aan HNS

Op 11 november 2023 publiceert ACM een verduidelijking van haar positie over de tegenprestatie voor de overdracht van aardgasleidingen van GTS aan haar (waterstof) zusterbedrijf HNS, uitgaande van de gemiddelde prijs per km op basis van de GAW op het moment van de overdracht. Bij de beoordeling van de tegenprestatie komt het erop aan dat HNS niet bevoordeeld wordt ten nadele van de afnemers van aardgas, die via de tarieven van GTS de aanleg en de instandhouding van het gastransportnet bekostigen. De tarieven van GTS zouden navenant kunnen dalen als bij overdracht van een deel van het gastransportnet de tegenprestatie wordt bepaald uitgaande van de gemiddelde prijs per km op basis van de GAW. Dat lijkt aldus een billijke maatstaf als ondergrens voor de tegenprestatie. Het zal lastig zijn om te bepalen wat de actuele (markt) waarde is van het gasnet, als deze waarde zou worden vastgesteld met inachtneming van algemeen aanvaarde vaktechnische en bedrijfseconomische methoden en uitgangspunten, bijvoorbeeld op de voet van artikel 9 van het Besluit waardevaststelling netten voor elektriciteit en voor gastransport (Staatsblad 2013, 361). Dit besluit is niet van toepassing op deze situatie, maar leent zich wel als een mogelijk referentiekader voor methode en criteria bij de waardevaststelling van een gasnet.

Een andere benadering is de berekening in de Highway27-studie. Daarin wordt voorgerekend dat de prijs van een kilometer (waterstof)leiding nieuwbouw zo'n 4 maal hoger ligt dan de prijs van een kilometer hergebruikte (aardgas)leiding: € 3,2 mln. per km tegenover € 0,84 mln. per km. De studie geeft als verdere uitsplitsing voor ombouw: het reinigen en gereedmaken van de leiding kost € 0,3 mln. per

km, het vervangen van de afsluiters € 0,09 mln. per km en de vergoeding van de bestaande activa € 0,46 mln. per km.

Deze Hyway27-studie wordt aangehaald in de Discussienotitie waterstofinfrastructuur zoals op 19 december 2023 door ACM gepubliceerd (zie p. 14). ACM signaleert in dit rapport een aantal dilemma's, die volgens ACM niet worden geadresseerd in het uitrolplan zoals door het Rijk is gepresenteerd. Daarin ligt de principiële keuze voor ombouw van bestaande aardgasleidingen waar dat mogelijk is al vast (zie Kamerstukken 2020-2021, 32813, nr. 756, p. 7). ACM gaat in op vier dilemma's (i) nieuwe leidingen aanleggen vs. ombouw bestaand netwerk, (ii) geleidelijk aanleggen of in een keer dimensioneren op de toekomst, (iii) organische groei vs. snelle uitrol en (iv) gescheiden gas en elektriciteitsnetwerken vs. systeemintegratie. De notitie is door ACM geschreven met het oog op het ontwikkelen van waterstofinfrastructuur op land met de aanbeveling bij de maatschappelijke kosten en batenanalyse deze dilemma's te betrekken. En dat geldt evengoed voor de uitrol van waterstofinfrastructuur op zee, aldus ACM.

Het ACM bericht is hier terug te lezen: [https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-verduidelijkt-positie-overdracht-waterstofassets-en-de Waterstofnotitie van ACM is hier terug te vinden: https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-publiceert-waterstofnotitie-over-dilemmas-uitrol-waterstofinfrastructuur](https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-verduidelijkt-positie-overdracht-waterstofassets-en-de-Waterstofnotitie-van-ACM-is-hier-terug-te-vinden)

Alternatieve transportrechten en ontwerp codebesluit gecontracteerd transportvermogen

Op 16 november 2023 heeft ACM een voorstel gepubliceerd van de gezamenlijke netbeheerders voor tijdsafhankelijke transporttarieven bij TenneT. ACM zal een uniforme openbare voorbereidingsprocedure volgen naar verwachting in maart 2024. In het Landelijk Actieprogramma Netcongestie (LAN) is een van de voorgestelde maatregelen om piekbelasting te beteugelen door transporttarieven tijdsafhankelijk te laten variëren, waarbij een hoger transporttarief gaat gelden gedurende piek uren en een lager tarief tijdens dal uren. Dit geldt in eerste instantie alleen voor TenneT.

Op 27 december 2023 heeft ACM het ontwerp codebesluit gecontracteerd transportvermogen gepubliceerd. Deze codewijziging moet eveneens worden geplaatst in het licht van het LAN en moet een bijdrage leveren om congestieproblemen op te lossen. Op 31 januari 2024 heeft ACM de codewijzigingen vastgesteld voor de introductie van een "non-firm" aansluiten en transportcontract. Dit stelt de netbeheerder in staat om in een congestiegebied tijdens piekuren de belasting van het net bij te sturen door geheel of gedeeltelijk afschakelen van transportcapaciteit. Deze codewijziging is een eerste stap om via nieuwe contractsvormen de congestieproblemen aan te pakken. Dankzij deze wijziging kunnen netbeheerders non-firm ATO's aanbieden, maar ze zijn dat het eerste jaar nog niet verplicht. De ACM heeft ook al aanvullende voorstellen van Netbeheer Nederland gekregen om nog meer mogelijkheden te krijgen voor andersoor-

tige contracten. De ACM is die nu aan het beoordelen.

Het voorstel van de gezamenlijke netbeheerders voor tijdsafhankelijke transporttarieven bij TenneT is hier terug te lezen: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/voorstel-netbeheer-nederland-tijdsafhankelijke-transporttarieven>

Het ontwerp codewijzigingsbesluit gecontracteerd transportvermogen van de ACM is hier terug te vinden: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/ontwerp-codebesluit-gecontracteerd-transportvermogen>

Congestieopbrengsten TenneT

Op 30 november 2023 heeft ACM de voorgenomen bestedingen van de congestie-opbrengsten van TenneT gepubliceerd. Het gaat om de opbrengsten en kosten voor redispatch bij congestie op grensoverschrijdende transporten. De door TenneT voorgestelde besteding van de opbrengsten houdt in dat deze middelen door TenneT moeten worden aangewend om de kosten van redispatch te dekken.

Daaropvolgend heeft de ACM op 22 december 2023 het besluit voorgenomen bestedingen congestie-ontvangsten TenneT 2024 vastgesteld. Volgens ACM zijn de voorgenomen bestedingen van de verwachte congestie-ontvangsten (namelijk: ter dekking van de kosten van redispatch) in lijn met de vereisten uit de Europese regelgeving.

Naar verwachting zullen de congestie-ontvangsten in 2023 toereikend zijn om de kosten voor redispatch op de kritieke netwerkelementen volledig te dekken. Voor 2024 verwacht TenneT dat er onvoldoende congestie-ontvangsten zijn om de kosten voor redispatch in dat jaar volledig te dekken, maar TenneT verwacht dat deze kosten toch gedekt kunnen worden met het bedrag aan congestie-ontvangsten uit eerdere jaren dat eind 2023 nog beschikbaar is. Deze overschotten zijn in eerdere jaren kennelijk voor dat doel gereserveerd en zijn niet aangewend om de transporttarieven te verlagen.

Uiteindelijk verwacht TenneT dat er eind 2024 bijna 106 miljoen euro aan beschikbare congestie-ontvangsten overblijft. Dit bedrag reserveert TenneT om in latere jaren de kosten voor redispatch op kritieke netwerkelementen te kunnen dekken. Een belangrijke kanttekening bij deze verwachtingen is dat zowel de congestie-ontvangsten als de kosten voor redispatch onderhevig zijn aan een hoge mate van onzekerheid, aldus ACM.

Het voorstel van TenneT is hier terug te vinden: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/voorgenomen-bestedingen-van-congestie-ontvangsten-tennet-2024> en het besluit van de ACM is hier terug te lezen: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/besluit-voorgenomen-bestedingen-congestie-ontvangsten-tennet-2024>

Tariefregulering 2024

ACM stelt op 30 november 2023 de tariefbesluiten 2024 elektriciteit en gas vast voor de netbeheerders. Meest in het oog springend is het tariefbesluit TenneT waarbij de tariefinkomsten in 2024 zullen verdubbelen ten opzichte van 2023. ACM had op 19 september 2023 met een nieuwsbericht al gewaarschuwd dat de tarieven in 2024 voor consumenten naar verwachting zullen stijgen met circa 8 EURO per maand.

Op 6 december 2023 publiceert ACM de Monitor Consumentenmarkt Energie en daarin wordt de verwachting uitgesproken dat de transportkosten ongeveer €10 per maand zullen stijgen voor kleinverbruikers. Volgens ACM zijn vaste contracten voordeliger bij het einde van het prijsplafond. Ook signaleert ACM dat er minder aanbod is voor huishoudens met zonnepanelen, 10 leveranciers bieden geen contract aan met vaste looptijd aan huishoudens met zonnepanelen, 4 leveranciers hebben contracten minder aantrekkelijk gemaakt voor huishoudens met zonnepanelen. Het is voor leveranciers niet verplicht om vaste contracten aan te bieden en het is volgens de huidige wetgeving niet verboden om onderscheid te maken tussen klanten met en zonder zonnepanelen, aldus ACM. Bij die zienswijze van ACM moet wel een kanttekening worden geplaatst. Leveranciers hebben als vergunninghouder een leveringsverplichting tegenover kleinverbruikers, en leveranciers zijn daarbij gehouden aan de salderingsregeling. Leveranciers mogen geen arrangementen aanbieden waarmee zij de salderingsregeling ontwijken, zie artikel 31c van de Elektriciteitswet 1998. Bij de berekening van de vergoeding moeten leveranciers de aan het net onttrokken elektriciteit verminderen met de op het net ingevoede elektriciteit. Alleen bij een eventueel surplus terug aan het net geleverde elektriciteit, geldt voor het meerdere een redelijke vergoeding. Zie ook de leveringsplicht van de vergunninghouder voor iedere kleinverbruiker volgens artikel 95b lid 1 van de Elektriciteitswet 1998 en zie ook het verbod voor de vergunninghouder om eigen duurzame opwek te belemmeren en de verplichting van artikel 95c lid 1 en lid 2 van de Elektriciteitswet 1998 om de teruglevering van duurzame opwek van een kleinverbruiker te aanvaarden.

ACM stelt op 1 december 2023 het maximumtarief warmte vast voor 2024.

Op 13 december 2023 heeft ACM de reacties gepubliceerd die zijn ontvangen op het consultatiedocument over de reguleringsmethode. Er blijkt brede steun om meer ruimte te bieden voor netinvesteringen met het oog op de energietransitie. De nieuw te ontwikkelen methode ziet op de reguleringsperiode die in 2027 aanvangt. Een concept met de hoofdlijnen van de methode verwacht ACM in het eerste kwartaal van 2024 te publiceren. In 2025 zal ACM de ontwerp-methodebesluiten vaststellen en in 2026 de definitieve methodebesluiten.

Het tarievenbesluit TenneT 2024 is hier terug te vinden: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/tarievenbes>

luit-tennet-2024

Verder zijn hier de nieuwsberichten van ACM terug te lezen: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-verwachting-dat-tarieven-netbeheerders-stijgen-door-hoge-energieprijzen-en-investeringen-voor-energietransitie>, nieuwsbericht ACM: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-vast-energiecontract-geeft-meeste-zekerheid-bij-einde-prijsplafond> en het nieuwsbericht ACM: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/maximumtarief-warmte-2024-iets-onder-huidige-prijsplafond>

De consultatie van de ACM en de reacties op het consultatiedocument reguleringsmethode ACM zijn op deze website terug te vinden: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/consultatie-reguleringsmethode-acm-brede-steun-voor-meer-investeringen-energietransitie>.

Verwijdering gasaansluitingen kleinverbruikers

Op aanwijzing van Staatstoezicht op de mijnen (SodM) moeten gasaansluitingen die niet meer worden gebruikt vanwege de veiligheid worden verwijderd. ACM heeft een aangepaste werkwijze voor het veilig verwijderen van gasaansluitingen vastgesteld en gepubliceerd. Zie ook de uitspraak van het CBB van 20 juni 2023 (ECLI:NL:CBB:2023:297) (een samenvatting van deze uitspraak is opgenomen in het Jurisprudentie katern van de NTE 2023, nr. 4, p. 197). Deze is op 18 december 2023 gepubliceerd en is op 1 februari 2024 ingegaan. De bijkomende verwijderingskosten worden niet in rekening gebracht bij de aangeslotene die overeenkomstig de aangepaste werkwijze om beëindiging van de gaslevering verzoekt.

De werkwijze en de bekostiging van deze taak moet ook onder komende wetgeving worden verankerd. ACM verwijst hierbij onder meer naar de consultatie van het ontwerp Energiebesluit door het Ministerie van EZK, waarin dit geregeld kan worden. De consultatie van dit ontwerp besluit is op 15 december 2023 afgesloten.

Het bericht van de ACM over de aangepaste werkwijze is hier terug te vinden: <https://www.acm.nl/nl/publicaties/acm-aangepaste-werkwijze-voor-veilig-verwijderen-van-gasaansluitingen> en de consultatie van het ontwerpbesluit is hier terug te vinden: <https://www.internetconsultatie.nl/energiebesluit/b1>

De netbeheerders hebben deze aangepaste werkwijze aangekondigd via hun eigen websites en zijn hier terug te lezen:

<https://coteqnetbeheer.nl/nieuws/verwijderen-van-gasaansluitingen-kosteloos-voor-kleinverbruikers>
<https://www.enexis.nl/over-ons/nieuws/2023/12/verwijderen-gasaansluiting-kosteloos-voor-kleinverbruikers>

<https://www.liander.nl/nieuws/2023/12/12/verwijderen-van-gasaansluitingen-kosteloos-voor-kleinverbruikers>

<https://www.rendonetwerken.nl/consument/verw>

ijderen-van-gasaansluitingen-kosteloos-voor-kleinverbruikers/

<https://www.stedin.net/over-stedin/pers-en-media/persberichten/verwijderen-van-gasaansluitingen-kosteloos-voor-kleinverbruikers>

Staatstoezicht op de Mijnen (SodM)

Chemische effecten waterinjectie diepe ondergrond

Op 14 december 2023 heeft SodM een onderzoeksrapport gepubliceerd van TNO-AGE, dat in opdracht van SodM onderzoek heeft gedaan naar mogelijke ondergrondse chemische effecten van de waterinjectie in olie- en gasvelden in Nederland. TNO-AGE komt tot de conclusie dat er geen aanwijzingen zijn dat chemische reacties als gevolg van de huidige waterinjectie leiden tot significante aantasting van de integriteit van het reservoir of de afsluitende laag.

Op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur, praktijkervaring en de uitgevoerde thermodynamische berekeningen komt TNO-AGE tot de conclusie dat er geen aanwijzingen zijn dat chemische reacties als gevolg van waterinjectie leiden tot significante aantasting van de integriteit van het reservoir of de afsluitende laag. In de formaties waarin geïnjecteerd wordt, geven de berekeningen aan dat er geringe hoeveelheden mineralen in het reservoir kunnen oplossen of neerslaan. Dit zou het volume gesteente en de aanwezigheid van kleine poriën in het gesteente kunnen beïnvloeden. In dat geval voegen operators mijnbouw hulpstoffen toe om deze neerslag tegen te gaan. Het gebruik van mijnbouw hulpstoffen heeft dus ook een beschermende werking. TNO-AGE komt daarom tot de conclusie dat er geen aanwijzingen zijn dat chemische reacties als gevolg van deze waterinjectie leiden tot significante aantasting van de integriteit van het reservoir of de afsluitende laag.

Het nieuwsbericht van SodM over het onderzoek is hier terug te vinden: <https://www.sodm.nl/actueel/nieuws/2023/12/14/onderzoek-naar-de-chemische-effecten-van-waterinjectie-in-de-diepe-ondergrond>

Nederlandse Emissieautoriteit (NEa)

Biobrandstoffen in Register Energie voor Vervoer (REV) 2022

Op 1 december 2023 heeft de NEa de "Rapportage per inboek 2022" gepubliceerd. Met de Rapportage per inboek rapporteert de NEa jaarlijks over de aard, herkomst en duurzaamheidsaspecten van ingeboekte biobrandstoffen per individueel bedrijf. In 2022 hebben 33 inboekers leveringen van vloeibare en gasvormige biobrandstoffen opgevoerd in het REV. Nieuw voor 2022 zijn de wijzigingen in de systematiek energie voor vervoer die voortvloeien uit de implementatie van de *Renewable Energy Directive II* (RED II) in de Nederlandse wet- en regelgeving per 1 januari 2022. Zo geldt onder meer de jaarverplichting per deze datum voor alle benzine- en diesel leveringen (binnen- en zeevaart uitgezonderd) in tegenstelling tot vóór de datum van implementatie van de RED II, toen deze jaarverplichting alleen gold voor

leveringen aan bepaalde vervoersbestemmingen.

De rapportage van de NEa is hier terug te vinden: <https://www.emissieautoriteit.nl/documenten/publicatie/2023/12/01/rapportage-per-inboek-2022>

Netbeheerders

Investeringsplannen 2024 voor elektriciteit en gas

Op grond van artikel 21, eerste lid, van de Elektriciteitswet 1998 (respectievelijk artikel 7a, eerste lid, van de Gaswet) stellen netbeheerders periodiek een investeringsplan op waarin alle noodzakelijke uitbreidings- en vervangingsinvesteringen worden beschreven en onderbouwd. De regionale netbeheerders doen dit iedere twee jaar en in het ontwerp investeringsplan wordt gekeken naar de investeringsbehoefte voor de komende tien jaar. De concept investeringsplannen 2024 van de regionale netbeheerders hebben voor elektriciteit de forse uitbreiding van energie-infrastructuur als gemene deler, gelet op de groeiende vraag naar transportcapaciteit. De voorziene uitbreidingen van het elektriciteitsnet zullen echter voor de betreffende periode niet in de volledige vraag naar transportcapaciteit kunnen voorzien, onder meer vanwege het tekort aan technici. Er wordt ook gekeken naar waar de prioriteiten (moeten komen te) liggen. Voor GTS is, als de landelijke gasnetbeheerder, de belangrijkste conclusie dat het te transporteren volume aardgas in 2030 flink zal afnemen/zal zijn afgenomen, mede door het recente instemmen van de Tweede Kamer met de wetswijziging, waardoor definitieve sluiting van het Groningen gasveld een stapje dichterbij komt. Verder bevat de ontwerp investeringsplannen verschillende scenario's om zo een beeld te kunnen vormen van de verwachte toekomstige energie- en invraavraag. De basis voor deze scenario's zijn onder meer de Klimaat en energieverkenning 2022, Regionale Energie Strategie (RES), de Nationale Agenda Laadinfrastructuur (NAL) en de Cluster Energiestrategieën (CES), maar ook (voor het eerst) het provinciale Meerjarenprogramma Energie en Klimaat (pMIEK 1.0).

De ontwerp investeringsplannen zijn gepubliceerd en in overeenstemming met artikel 21, lid 3, van de Elektriciteitswet 1998 (respectievelijk artikel 7a, tweede lid, van de Gaswet) ter consultatie voorgelegd. Tot 29 november 2023 konden geïnteresseerden hun zienswijzen op deze ontwerp investeringsplannen indienen bij de netbeheerders. De ontwerp investeringsplannen worden vervolgens getoetst door de ACM (of in het geval van GTS en TenneT, door de Minister voor Klimaat en Energie).

De plannen van de netbeheerders zijn hier terug te lezen:

Coteq (ontwerp IP 2024): <https://coteqnetbeheer.nl/over-coteq/investeringsplan>

Enexis: <https://www.enexis.nl/-/media/enexis-nl/>

pdf-documents/investeringsplan-en-bijlagen/enexi-s-netbeheer-ontwerpinvesteringsplan-2024.pdf
 Liander: <https://www.liander.nl/over-ons/financiele-publicaties/investeringsplannen>
 Rendo: <https://www.rendonetwerken.nl/wp-content/uploads/2023/10/rendo-investeringsplan-231031.pdf>
 Stedin: <https://www.stedin.net/over-stedin/jaarverslagen-en-publicaties/investeringsplan>
 Westland Infra: https://www.westlandinfra.nl/download_file/view/1452/791
 GTS: <https://www.gasunietransportservices.nl/nieuws/start-consultatie-op-het-investeringsplan-2024>
 TenneT: <http://www.tennet.eu/investeringsplannen>

Signaleringen Europa/Internationaal

ACER

Op 3 november 2023 publiceerde ACER het rapport getiteld: "Progress of EU electricity wholesale market integration". Dit betreft een 2023 Market Monitoring Report. In dit rapport wordt de werking van de interne elektriciteitsmarkt van de EU in 2022 geëvalueerd en wordt beoordeeld of de elektriciteitsmarkten hebben bijgedragen aan de levering van schone, betaalbare en betrouwbare energie en daarmee effectief hebben bijgedragen aan de verwezenlijking van de doelstellingen voor het koolstofarm maken van de economie die zijn vastgelegd in de Europese Green Deal.

Dit rapport is te raadplegen via: www.acer.europa.eu/sites/default/files/documents/Publications/2023_MMR_Market_Integration.pdf.

Acer publiceerde op 19 december 2023 een rapport getiteld: "Demand response and other distributed energy resources: what barriers are holding them back?". Dit betreft een 2023 Market Monitoring Report. In dit verslag worden de belangrijkste juridische belemmeringen en marktrestricties geïdentificeerd die in 2022 de deelname van gedistribueerde energiebronnen (d.w.z. vraagrespons, energieopslag en gedistribueerde opwekking) aan de Europese groothandelsmarkten voor elektriciteit en systeembeheerdiensten in de weg hebben gestaan.

Dit rapport is te raadplegen via: www.acer.europa.eu/sites/default/files/documents/Publications/ACER_MMR_2023_Barriers_to_demand_response.pdf.

ENTSO-E

De ENTSO-E publiceerde op 16 november 2023 het rapport "ENTSO-E Winter Outlook 2023-2024". Het verslag biedt een overzicht van de zekerheid van de elektriciteitsvoorziening in heel Europa voor het winterseizoen 2023-24, evenals een terugblik op de zomer van 2023.

Dit rapport is te raadplegen via: <https://www.entsoe.eu/outlooks/seasonal/>.

Europese Commissie

In november publiceerde de Europese Commissie het rapport: "Renewable heating and cooling pathways. Towards full decarbonisation by 2050" waar er wordt ingegaan op de Europese ontwikkelingen en mogelijkheden rondom duurzame warmte en koude.

Zie voor meer informatie: <https://data.europa.eu/doi/10.2833/036342>.

Op 28 november 2023 publiceerde de Europese Commissie het actieplan voor de Europese netwerken. Het actieplan heeft tot doel de belangrijkste uitdagingen aan te gaan bij het uitbreiden, digitaliseren en beter gebruiken van de elektriciteitstransmissie- en distributienetten in de EU.

Zie voor meer informatie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX>.

IEA

Het International Energy Agency publiceerde in december 2023 het rapport getiteld: "The Evolution of Energy Efficiency Policy to Support Clean Energy Transitions". Het rapport schetst de manieren waarop energie-efficiëntiebeleid zich kan ontwikkelen om flexibiliteit en engagementhefbomen te integreren en biedt inzicht in beleidsontwikkelingen in grote economieën, met voorbeelden in drie belangrijke sectoren: a) Flexibiliteit van de vraag in apparaten en gebouwen, b) Normen voor brandstofbesparing in voertuigen en c) Industriële energie- en koolstofrapportage. Dit rapport is te raadplegen via: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/b38f1789-eaba-47ac-a800-f3886e880b29/TheEvolutionofEnergyEfficiencyPolicytoSupportCleanEnergyTransitions.pdf>.

Literatuur

■ Artikelen in andere tijdschriften

Journal of World Energy Law & Business

J. Lee and others, "Corporate disclosure, ESG and green fintech in the energy industry", Volume 16, Issue 6, p. 473 – p. 491.

K. Talus, "Adapting international natural gas and LNG agreements in the light of the energy transition", Volume 16, Issue 6, p. 492 – p. 505.

Energy Policy

A.F. Amores, S. Maier, M. Ricci, "Taxing household energy consumption in the EU: The tax burden and its redistributive effect", Volume 182.

W. Van Opstal, A. Smeets, "When do circular business models resolve barriers to residential solar PV adoption? Evidence from survey data in Flanders", Volume 182.

C. Cruz, T. Alsaikaf, E. Palomar, I. Bravo, "Prosumers integration in aggregated demand response systems", Volume 182.

M. Maladiah Bah, "State and federal nuclear support schemes in dynamic electricity market conditions: Insights from NYISO and PJM", Volume 182.

O. Ruhnau, J. Schiele, "Flexible green hydrogen: The effect of relaxing simultaneity requirements on project design, economics, and power sector emissions", Volume 182.

C. Huang, B. Lin, "Promoting decarbonization in the power sector: How important is digital transformation?", Volume 182.

D. Kirchmair, W.P. Schill, "Power sector effects of green hydrogen production in Germany", Volume 182.

M. Kumar Singh, "What is state capacity and how does it matter for energy transition?", Volume 183.

M. Kashour, "A step towards a just transition in the EU: Conclusions of a regression-based energy inequality decomposition", Volume 183.

A. Pena-Bello, R. Junod, C. Ballif, N. Wyrsh, "Balancing DSO interests and PV system economics with alternative tariffs", Volume 183.

M. Schauf, S. Schwenen, "System price dynamics for battery storage", Volume 183.

F. Egli, N. Orgland, M. Taylor, T.S. Schmidt, B. Steffen, "Estimating the cost of capital for solar PV projects using auction results", Volume 183.

C. Patricia Drolsbach, M. Maurice Gail, P.A. Klotz, "Pass-through of temporary fuel tax reductions: Evidence from Europe", Volume 183.

T. Nelson, T. Dodd, "Contracts-for-Difference: An assessment of social equity considerations in the renewable energy transition", Volume 183.

N. Ben Cheikh, Y. Ben Zaied, D. Khuong Nguyen, "Understanding energy poverty drivers in Europe", Volume 183.

M. Simionescu, M. Radulescu, J. Cifuentes-Faura, D. Balsalobre-Lorente, "The role of renewable energy policies in Tackling energy poverty in the European Union", Volume 183.

D. Dussaux, S. Monjon, "Selling under other skies

when energy prices skyrocket: How do the companies adapt their export strategy when energy prices rise?", Volume 183.

M.N. Ryenbakken, C.T. Nieuwenhout, "Efficient floating offshore wind realization: A comparative legal analysis of France, Norway and the United Kingdom", Volume 183.

J. Trivedi, D. Chakraborty, H. Nobanee, "Modelling the growth dynamics of sustainable renewable energy – Flourishing green financing", Volume 183.

U. Langenmayr, M. Ruppert, "Renewable origin, additivity, temporal and geographical correlation – eFuels production in Germany under the RED II regime", Volume 183.

Y. Mou, A. Papavasiliou, K. Hartz, A. Dusolt, C. Redl, "An analysis of shortage pricing and capacity remuneration mechanisms on the pan-European common energy market", Volume 183.

F. Nicoli, D. van der Duin, B. Burgoon, "Which Energy Security Union? An experiment on public preferences for energy union alternatives in 5 western European countries", Volume 183.

P. Rövekamp, M. Schöpf, F. Wagon, M. Weibelzahl, "For better or for worse? On the economic and ecological value of industrial demand side management in constrained electricity grids", Volume 183.

A. Hawkes, M. Muûls, J.W. Hamilton, "Big oil and the energy transition: Evidence from M&A", Volume 183.

L. Lundberg, O. Cintas Sanchez, J. Zetterholm, "The impact of blending mandates on biofuel consumption, production, emission reductions and fuel prices", Volume 183.

Climate Policy

K.E.H. Jenkins, "Oil and Gas transitions: an introduction to the special issue", Volume 23, Issue 9, p. 1079 – p. 1086.

Published online: 30 November 2023

E. Hughes, A. Zabala, "Net zero by choice? Oil and gas industry motivations for the energy transition and public policy in Scotland", Volume 23, Issue 9, p. 1115 – 1131.

Published online: 30 November 2023

H. Winkler, F. Jotzo, "Climate policy in an era of polycrisis and opportunities in systems transformations", Volume 23, Issue 10, p. 1213 – p. 1215.

Published online: 25 December 2023

Utilities Policy

T. Reppert, "Local-level ownership of electricity grids: An analysis of Germany's distribution system operators (DSOs)", Volume 85.

R.J. Hennig, L.J. de Vries, S.H. Tindemans, "Congestion management in electricity distribution networks: Smart tariffs, local markets and direct control", Volume 85.

A. Fedajev, P. Mitić, M. Kojić, M. Radulescu, "Driving industrial and economic growth in Central and Eastern Europe: The role of electricity infrastructure

and renewable energy", Volume 85.

D.P. Brown, A. Eckert, D. Silveira, "Screening for collusion in wholesale electricity markets: A literature review", Volume 85.

D. Talbot, G. Barbat, O. Boiral, E. Ordonez-Ponce, "Failure to consider environmental risk: The case for biodiversity impact disclosure in the electricity sector", Volume 85.

P. Andreas Gunkel, C.M. Bergaentzlé, D. Keles, F. Scheller, H. Klinge Jacobsen, "Grid tariff designs to address electrification and their allocative impacts", Volume 85.

T.L. Cherry, P.M. Brimley, J.D. Longuevan, L. Thunström, "In-state generation requirements and the acceptability of renewable portfolio standards", Volume 85.

Recht der Energiewirtschaft

Kemper/Pfoth, "Die neuen Aufgaben des Marktgebietsverantwortlichen und deren rechtliche Grundlage im Überblick", 12/2023, p. 473 – p. 479.

Tijdschrift voor Bouwrecht

Mr. M. de Rijke, mr. T.J.J. Slegers, "De nieuwe Energiewet. Ontknoping van de congestie op het elektriciteitssysteem?", 2023/122 p. 903 – p. 910.

Prof. mr. M.A.M. Dieperink, mr. J.J. Karens, "De Omgevingswet als accelerator van de energietransitie. Duiding van de sleutelrol van de Omgevingswet in de transitie naar een integraal, klimaatneutraal energiesysteem", 2023/136, p. 1009 – p. 1024.

Mededelingen NeVER

Na de succesvolle jurisprudentiebijeenkomst op 27 februari jl., zal de NeVER voor de zomervakantie nog twee bijeenkomsten organiseren. Tijdens de eerstvolgende bijeenkomst op 14 mei 2024 zal de NeVER-scriptieprijs worden uitgereikt. De ALV staat gepland voor 26 juni a.s. De uitnodigingen voor deze bijeenkomsten worden per mail aan alle leden verstuurd. Meer informatie verschijnt op de website van de NeVER: <https://www.never.nl/site/>.

